T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR)ANABİLİM DALI

CAHİLİYE ŞİİRİNDE VE KUR'AN'DA "AHD" KELİMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAMAZAN KOÇ

ANKARA 2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR)ANABİLİM DALI

CAHİLİYE ŞİİRİNDE VE KUR'AN'DA "AHD" KELİMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAMAZAN KOÇ

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET AKİF KOÇ

ANKARA 2020

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
(TEFSİR)ANABİLİM DALI

CAHİLİYE ŞİİRİNDE VE KUR'AN'DA "AHD" KELİMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. MEHMET AKİF KOÇ

JÜRİ ÜYELERİ	**İMZA**
PROF. DR. MEHMET AKİF KOÇ	**……..……**
PROF.DR. İSMAİL ÇALIŞKAN	**…..……**
DOÇ.DR. HARUN ŞAHİN	**……..**

TEZ SINAV TARİHİ: 01.07.2020

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (…../…./……..)

Tezi Hazırlayanın Adı Soyadı

RAMAZAN KOÇ

İmza

……..……..

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER V

KISALTMALAR VI

ÖNSÖZ VII

GİRİŞ 1

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı 1

B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar 2

C. Kelimelerin Anlam değişimi ve Ahid Kelimesi Hakkında Yapılan Çalışmalar 4

D. Klasik Arapça Sözlüklerde "Ahid" Kelimesi 6

I. BÖLÜM 9

AHİD KELİMESİNİN CAHİLİYE ŞİİRİNDEKİ ANLAMLARI 9

1.1. Mîsâk 10

1.2. Zaman 15

1.3. Buluşma/Karşılaşma 21

1.4. Bilgi ve Tecrübe 24

1.5. Ahde Vefâ 29

1.6. Yağmur 30

1.7. Yemin ve Aşina OlunanYol 31

1.8. Değerlendirme 32

II. BÖLÜM 34

"AHİD" KELİMESİNİN KUR'AN'DAKİ ANLAMLARI 34

2.1.Mîsâk 35

2.1.1. "Allah İle Yapılan Mîsâk" 35

2.1.2. Gayri Müslimlerle Yapılan Mîsâk 42

2.1.3. "عَهِدَ" Fiil Kalıbı 45

2.1.4. "اتَّخَذَ" Fiiline Meful Olarak 51

2.1.5. "عَاهَدَ" Fiil Kalıbı 55

2.2. Ahde Vefâ 60

2.3.Zaman 61

2.4. Emân/Güvence 62

SONUÇ 64

KAYNAKÇA 66

ÖZET 72

ABSTRACT 73

KISALTMALAR

b. : İbn

Hz. : Hazreti

a.y. : Aynı yer

bkz. : Bakınız

DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

ö. : Ölüm

y.ö. : Yaklaşık ölüm tarihi

tah. : Tahkik eden

şrh. : Şerh eden

vd. : Ve devamı

s. : Sayfa numarası

trc. : Tercüme eden

ty. : Basım tarihi yok

yy. : Basım yeri yok

ÖNSÖZ

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in anlaşılıp yorumlanması onun kelimelerinin ifade ettiği anlamların tenzil öncesi dönemin dilindene anlama geldiğinin iyi bilinmesine bağlıdır. Dolayısıyla Kur'an kelimelerinin cahiliye dili ile Kur'an dili arasında bir mukayeseye tabi tutularak delaletlerinin ortaya konulmasıkonusunda yapılacak bir araştırma, Kur'an'ın anlaşılması bakımından önemi haiz bir çaba olacaktır. Bu konuda yapılacak bir çalışmaKur'an'ın nazil olduğu çağın dilini bilmemizi sağlayan unsurlardan biri olan cahiliye şiirinevukufiyeti gerektirmektedir.Nitekim Hz. Ömer de "Ey İnsanlar, Cahiliye dönemindeki divanlarınıza sahip çıkınız çünkü onda Kitabınızın tefsiri vardır" diyerek daha o dönemden cahiliye devri şiirlerinin önemine işaret etmiştir.[1]Kur'an kelimelerinindelaleti konusu; ilk yüzyıldan itibaren müslüman ilim adamlarının ilgisini çektiği gibi, günümüzde de birçok müsteşrikin de dikkatini çekmiş ve onlar da bu konuda birçok eserler vermişlerdir. Buradan hareketle Kur'an müfredatından olan Ahid kelimesinin cahiliye şiiri ve Kur'an bağlamında mukayesesini"konu alan bu çalışmanın; sonuçları itibariyle Kur'an kelimelerinin delaletleri üzerine yapılan çalışmalara bazı mutevazı katkılar sunacağına inanmaktayız. Bu itibarla üzerinde çalışacağım tez konusunun belirlenmesinden son halini alıncaya kadar yaptığı aydınlatıcı rehberlik ve değerli katkılarından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Akif KOÇ'a, kaynak ve yöntem açısından bilgilendirmeleriyle bana yol gösteren Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN ve Prof. Dr.İsmail AYDIN'a, çalışmalarım sırasında cahiliye şiirlerinin tahlil ve tercümesindesamimi katkılar sunanDr. Abdullah ÇAKIR ve Abdüsselam GHAFER'e, tezimi Türkçe dil kuralları açısından okuyup düzenleyen Arş. Gör. Âdem GÖRMÜŞ'e ve tez kapağının hazırlanması konusunda desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Recep TURAN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ramazan KOÇ

ANKARA-2020

[1] Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el- Gırnatî, *el- Muvâfakât*, tah. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, Dâru İbn Affân, Mısır 1997, II. 139-140.

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Genelde dilin özelde ise kelimelerin ve terkiplerin canlı bir yapıya sahip olduğu ve zaman içerisinde anlam değişmelerine uğraması kabul edilen bir olgudur. Öte yandan müspet veya menfi anlamda toplumda değişiklik yapma, medeniyet inşa etme ya da bir medeniyeti ortadan kaldırmak için dilin ve kelimelerin üzerinde oynanması yeterli olacaktır. Bunun sonucu olarakbir takım kelimeleri ortadan kaldırması ve yeni kelimeler türetmesi veya mevcut kelimeleri mecaza hamlederek onlara geniş bir ufuk kazandırması söz konusu olacaktır. Nitekim hedefiinsanlarıhidayete/doğru yola iletme olan Kur'an da bu yöntemi benimsemiştir. Bu düşünceden hareketle araştırmamızda,Kur'an müfradatında itikad, ibadet ve ahlak gibi alanlardaki kullanımıyla önemli kelimelerden biri olan *ahid* kelimesinin nüzul öncesi, cahiliye şiirinde ve Kur'an'da delalet ettiği anlamları mukayese ederek kelimenin anlam serüvenine/değişimine ilişkin bir fikir sunmaya çalışacağız. Öncelikle*ahid*kelimesinin cahiliye şiirindeki anlamlarını ele alacağız. Zira Kur'an'ındoğru anlaşılıp yorumlanması için, Kur'an kelimelerinin nüzul öncesi dönemde hangi anlamlarda kullanıldığının çok iyi bilinmesi ve onların nüzul dönemindeki anlamlarıyla karşılaştırılarak, anlam değişmelerinin tespit edilmesi bir zorunluluktur.[2]Daha sonra kelimenin Kur'an'da muhtevi olduğu anlamlarile delaleti yönündenmüteradiflerine/anlamdaşlarına ve yakın anlamlılarına değinmeksizin Kur'an'daki türevlerine yer vereceğiz. Ayrıca*ahid* kelimesinin anlam değişimi yönündentezahürlerinisiyakabağlı kalarakele almaya çalışacağız.Araştırmamız, giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında çalışmamıza teorik alt yapı oluşturması düşüncesiyle genel dil içerisinde *ahid* kelimesinin sahip olduğu anlamlarıgörmeye çalıştık.Birinci bölümde ahid kelimesi ve türevlerinincahiliye şiirinde ifade etttiği anlamları belirlemeye gayret ettik. Bunu yaparken cahiliye şairlerine nispet edilen ahid kelimesi ve çeşitli türevlerini muhtevi olabildiğince çok sayıda şiire ulaşmaya çalıştık. Bu şiirlerin büyük kısmına bölüm içerisinde yer verirken benzer ifade kalıplarına sahip diğer az sayıda beyitlere de dipnotta işaret etmekle yetindik. Sonuç olarak diyebiliriz ki bizim burada zikrettiğimiz beytiler dışında yeni beyitler bulunabilir. Fakat bu sayı bizim burada yer verdiğimiz beyitlerin çok fazla üzerinde olmayacaktır.İkinci bölümde ilk olarak Kur'an'da ahid kelimesinin ifade ettiği anlamları tespitetmeye, ikinci olarak istişhad edeceğimiz ayetleri

[2] Ersöz, Muhammed, *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*, basılmamış doktora tezi, Erzurum 2014, s. 101.

türevlerine göre tasnif ederek elealmaya çalıştık. Sonuç bölümünde isegenel olarak iki başlığın birbirini tamamlar mahiyette elde ettiğimiz bulgular ve öneriler paylaşılacaktır.

Kur'an müfredatından olan "Ahid" kelimesinin cahiliye şiiri ve Kur'an'daki anlamlarını mukayese üzerineyaptığımız bu araştırma;

1. "Ahide" fiil kökünün tüm türevleri ile cahiliye şiirindeki anlamları
2. "Ahide" fiil kökününçeşitli türev ve siyaklarıyla birlikte Kur'an'da ifade ettiği anlamları,
3. Nüzul öncesi dönemle karşılaştırıldığında "Ahid" kelimesinin Kur'andilinde ortaya çıkananlam değişimini/serüveniniincelemeyi amaç edinmektedir.

B. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar

Bu araştırma genel olarak kaynak taraması ve elde edilen verilerin tahliline dayanmaktadır.Arap şiirinin işitsel bir kültür olan cahiliyede sözel olarak geliştiğinive hafızalarda kaydedilen şiirlerin rivayet kanalıyla aktarıldığını bir başka ifadeyle bir sözellik ifade ettiğini dikkate aldığımızda[3]bu şiirleri rivayet edip derleyen *el-Mufaddaliyyât*ve*el-Asmaiyyât* vb. şiir mecmualarıyla belirli bir şaire ait şiirleri ihtiva eden divanların çalışmamız açısından önemi büyüktür.Zira çalışmamızın ilk bölümünde ahid kelimesinin nüzul öncesi anlamlarını tespit ederkenveri olarak aldığımız şiirler, bu eserler ile Hatîb et-Tebrîzî'nin *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*'si ve Zevzenî (ö. 486/1093)'nin*Şerhu'l-Muallakāti's-seb'a*isimli eserlerinin incelenip taranması sonucu ortaya konulmuştur.Ayrıca bu maksatla el-Mevsuatü'ş-şi'riyye gibi cd'lerde, el-mektebetü'ş-şâmile, vb.bilgisayar programlarında da taramalar yaptık.Bu tarama esnasında söz konusu şiirlerin cahiliye şairlerine aidiyetini teyitedebilmek için tabakat ve biyografikeserlere müracaat ettik.Cahiliye devrinde söylendiğine kanaat getirdiğimiz muhadram şairlerin şiirlerini zikretmekte de beis görmedik. Örnek olarak verdiğimiz şiirleri tercüme ederken lafzın bütününü göz ardı etmemekle birlikte olabildiğince kastedilen anlam verilmeye çalışıldı ve bu yapılırken yer yer parantezler açıldı. Şerhi bulanamayan şiirler için o şiirlerin parça parça yer aldığı *Sıhâh, Lisânu'l-Arab* ve *Tâcu'l-Arûs gibi* klasik sözlüklere başvuruldu.Bunun yanında*Muallakât*ın[4]Türkçeye yapılan tercümelerinden de yararlandık.Kur'an'da ahid kelimesinin geldiği anlamları incelediğimiz İkinci bölümde temel kaynak Kur'an-ı kerim olmuştur. Bu bölümde Kur'an'da ahid kelimesinin geçtiği ayetleri tasnif ederek genelde ayetler özelde ahid

[3] Adonis, *Arap Poetikası*, trc. Emrullah İşler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014, s.13.
[4] Cahiliye döneminde yedi (veya on) şaire ait seçkin kaside koleksiyonuna verilen ad. Bkz. Tülücü, Süleyman, "Muallakât", *DİA*, İstanbul 2005, XXX. 310-312.

kelimesi hakkında, klasik ve dil ağırlıklıtefsirler yanındaMeâni'l-Kurʾân türü eserler de temel başvuru kaynaklarımız olmuştur. Ayetlerin mealinde büyük çoğunlukla Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını olan *Kur'an-ı Kerim Meâli* esas alınmıştır.[5]Dipnotlarda kaynağın ilk geçtiği bölümde tam künyesi zikredilirken daha sonraki dipnotlarda müellif ve eserin ismi ile yetinilmiştir.Arapça müellif isimlerinin başında yer alan harf-i tarifler yazılmamış sadece kaynakçada gösterilmiştir.Şahıs isimlerinden tespit ettiklerimizin vefat tarihleri hicrî ve/veya milâdî olarak isimlerin ilk geçtiği yerde gösterilmiştir.

[5] Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, DİB Yayınları, Ankara 2011.

C. Kelimelerin Anlam değişimi ve Ahid Kelimesi Hakkında Yapılan Çalışmalar

Ahid kelimesinin anlam değişimi üzerine yapılmışözel bir araştırmaya rastlamadım. Ancak genel olarak Kur'an'dan bir kısım kelimelerin anlam değişimini ele alan bazı araştırmalarla kaşılaştım. Bu araştırmaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Avde Halîl Ebû Avde, et-*Tatavvuru'd-Dilâlî Beyne Luğati'ş-Şi'ri'l-Câhiliyyi ve Lugati'l- Kur'an-ı Kerim*, Mektebetu'l-Menâr, Zerkâ, Ürdün 1985.

Bu kitap, beş yüz elli yedi sayfadan oluşmaktadır. Bu kitabın aslı "Dirâsetü'd-Delâliyye lil mustalahâti'l-İslāmiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim" başlıklı bir yüksek lisans tezidir. Araştırmacı bu kitapta kelimelerin lüğavî gelişimini, anlamını ve çeşitlerinikonu edinmiştir. Daha sonra Kur'an kelimelerini konularına göre ayırarak her kelimeninKur'an'dakigelişimini gelişimini ortaya koymaktadır. Kitap, birçok Kur'an kelimesiniiçermesine rağmen "ahid" kelimesini ele almamıştır.

2. Fâdî b. Mahmûd er-Rayêhıne, "et-Tatavvuru'd-Delâlî li'l-Lafzı'l-Kurânî Inde İbn Âşûr Fî Tefsîrihî et-Tahrîr ve't-Tenvîr", *Mecelletü Câmiati'l-Kuds*, 35, Filistin2015.

Bu makale, başlığından da anlaşılacağı üzere Kur'an'da Kelimelerin delaleti konusu ile ilgilenen Allâme İbn Âşûr'un tefsiri genelindehazırlanmıştır. Araştırmacı, bu kitapta İbn Âşûr'un Kur'an'da kelimelerin anlam değişimi hakkında zikrettiği şeyleri bir araya getirmiştir. Genel bazı fikirler dışında bizim bu araştırmamızla ilgili herhangi bir şeye rastlamadık.

3. Cenân Mansûr Kâzım el-Cabûrî, *et-Tatavvuru'd-Delâlî li'l-Elfâz Fi'n-Nassı'l-Kur'ânî Dirâsetü'n-Belâğıyye*, yayınlanmamış doktora tezi, Bağdat Üniversitesi, 2005.

Araştırmacı,bu çalışmayı Bağdat üniversitesinde doktora derecesi elde etmek için hazırladığı tezinden bir bölüm olarak sunmuştur. Araştırmacı, tezinde Kur'an'daki kelimelerin anlam değişiminintürleri, delalet çeşitleri ve onun görevleri üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırmada Aynı şekilde Kur'an'da kelimelerin anlam değişiminde toplumsal ve psikolojik etkenlerüzerindedurmuştur. Bununla beraber araştırma Kur'an kelimelerinin tamamını kapsamamıştır. Araştırmacı ancak delil göstermek için bazı misalleri anmaklayetinmiştir.Fakat o da"Ahid" kelimesinin, Kur'an'daki anlam değişimindensöz etmez.

4. Angeres Tama Yusuf,"Hasâisu't-Tatavvuru'd-Delâlî Fi'l-Kur'ân'il Kerîm", *Mecelletü Külliyeti*'l-Âdâb72,Basra Üniversitesi, Irak 2015.

Araştırmacı, bu araştırmasında anlam değişimi hakkında genel düşünceler üzerine yoğunlaşmış ve onun özelliklerinden bahsetmiştir. Bu araştırma, beş bölümden oluşmaktadır. Araştırmacı, ilk bölümü tariflere ayırmıştır. Kalandiğer bölümleriyse bu gelişimin özelliklerini delillendirmeyeayırmıştır. Araştırmacı, araştırmasında yer verdiği düşüncelerin ispatı için Kur'ân kelimelerinden yeterince örneklervererek araştırmasını desteklememiştir. Bu araştırmada "ahid" kelimesine rastlamadık.

5. Hamîd Rızâ Mîr Hâcî, Samîrâ Ganburî,*Et-Tatavvuru'd-Dilâlî Fi'l-Mufradâti'l-Kur'âniyye Dirâsetün Tatbîkıyye Fi'l- Huşû ve'r-Rasûl ve't-Tesbîh*, Akâdîmiyyetu'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 2, Câmiatu'l- Allâmati't-Tabâtabâî, İran, 2018.

Araştırmacı, araştırmasında,isminden de anlaşılacağı üzere Huşû, Rasûl ve Tesbîh kelimeleriniincelemiştir. "ahid" kelimesinin anlam değişimine dair herhangi bir bahis bulamadık.

7. Ahmet Öz, *Kur'an'da Ahid ve Ahde Vefa,*yayınlanmamış yüksek lisans tezi,Selçuk Üniversitesi, 1999.

Bu tez, üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Kur'an'da 7.Araf/172. Ayeti bağlamında zikredilen Allah'ın bütün insanlardan aldığı ahid ve mîsâkkonusu üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili olarak söz alma olayının hakiki veya temsili bir anlatım olduğunu ileri sürenlerin görüşlerini dile getirilmekte ayrıca söz alma olayının gerçekleştiği yer, zaman ve keyfiyyeti hakkında bazı müfessir ve kelamcıların görüşlerine yer verilmektedir. Bunun yanında peygamberlerin tamamı ile özel olarak bazı peygamber ve kavimlerden alınan ahidlere de temas edilmektedir. İkinci bölümde ise insanların kendi aralarında yapmış oldukları ahid ve sözleşmeler başlığı altında, ikinci akabe biatı, Hz. Muhammed'in Medine'nin etrafındaki Arap ve Yahudi kabilelerle yaptığı antlaşmalar, Rıdvan biatı, hudeybiye andlaşması, Hz. Muhammed (sa)'in müslüman ve ğayr-i müslim ülkelerle yaptığı uluslararası andlaşmalardanbahsedilmektedir.Ayrıca günümüz toplumunda yapılan kişisel, toplumsal ve ticari sözleşmeler ele alınmaktadır. Üçüncü ve son bölümde, Kur'an'a göre, ahde vefanın önemine dikkat çekilmektedir. Buna bağlı olarak ahdini yerine getirenlere verilecek mükâfatlara temas edilirken buna mukabil, ahdini nakz edenlerin de karşılaşacakları cezalar ortaya konulmaktadır. Sonuç olarak bu araştırma Kur'an'a göre ahid ve ahde vefa hakkında yapılmış konulu bir tefsir çalışması olup ahid kelimesini luğavî değişimi yönüyle ele almamaktadır.

8. Ekrem Özer,*Kur'an-ı Kerim'de Ahid,*yayınlanmamış yüksek lisanstezi, Atatürk Üniversitesi,1995.

Araştırmacı Kur'an'da ahid kavramını, "umumi" ve "hususi"mîsâk şeklinde iki başlık altında incelemiştir. İlk bölümde,umumi mîsâk başlığı altında 7.A'raf suresinin 172. Ayetinin işaret işaret ettiği "Allah'ın bütün insanlardan aldığı ahid"i inceleyen araştırmacı onun hakikat mi, yoksa temsilî bir anlatım mı olduğuna ayrıca onun gerçekleştiği yer, zaman ve keyfiyetine dair bazı müfessir ve kelamcıların görüşlerine yer vermiştir. Söz konusu ayette Allah'ın kullarını rububiyetine şahid tutmasının hikmeti ve bu mîsâk'ın tasavvufi ve hukuki açıdan sonuçları da tezin ilk bölümünde değinilen hususlardandır. Mezkûrmîsâkın tasavvufi ve hukuki açıdan dadeğerlendirilmiş olması, konunun ele alınışı bakımından bu tezi bir önceki tezden ayırmaktadır.İkinci bölümde araştırmacı, Allah'ın peygamberlerden, âlimlerden ve İsrailoğullarından aldığı ahid nevilerine işaret etmiştir. Aynı şekilde, peygamberlerin ashabından aldığı ahid ile nikâh, nezir, yemin ve diğer akitler gibi ahdin kapsamına giren ötekikonulardankısaca bahsetmektedir. Son olarak yazar, ahde vefanın önemini zikretmekte ve elest bezmindeki -Allah'ın bütün insanlardan aldığı- ahidin gaybi bir konu olduğu sonucuna ulaşarak çalışmasını tamamlamaktadır. Bu çalışma, tezimizin aksine ahid kelimesini luğavi yönden ele almamakta dolayısıyla kelimenin nüzul öncesi ile nüzul sonrası anlam serüvenine dair bir fikir sunmamaktadır.

D. Klasik Arapça Sözlüklerde "Ahid" Kelimesi

Bu başlık altında tezimizin konusunu oluşturan "Ahd/عهد"kelimesininklasik Arapça sözlüklerde hangi anlamlarda kullanıldığını inceleyeceğiz.Arapça "عهد" /ahide kökünden masdar olan ahid kelimesi, "bir şeyi her durumda koruyup gözetmek" anlamındadır. Gözetilmesi/uyulması gereken antlaşmaya da ahid denilir.[6]Ahid, "bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, tâlimat vermek; söz vermek" mânalarına geldiği gibi, isim olarak, "emir, tâlimat, taahhüt, antlaşma, yükümlülük, itimat veren söz" anlamlarına da gelir.[7]Ahid,"vasiyet" ve "bir konuda kişinin arkadaşına bir şey takdim etmesi" anlamına da gelmektedir. Buradan hareketle "valilere gönderilen yazılı emir, tavsiye ve talimatlara" ahid denilmiştir.YineArapçada vasiyet anlamında " قد عهدت إليه"yani "ona vasiyet ettim" denilir.[8]Çoğulu*'uhûd* formunda gelen kelimenin mazi formu "عَهِدَ" muzarisi ise"يَعْهَدُ" şeklinde gelmektedir. Ahid, "mîsâk" manasına

[6] Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Mustafa Yıldız, Çıra Basım Yayın, İstanbul 2017, s.693, A-h-d mad; ayrıca bkz. Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-Târîfât,* tah. Komisyon, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s.159.

[7] Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *DİA*, İstanbul 1988, I. 532-533.

[8] İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh: Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye* tah. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1978, II. 515-516, a-h-d mad.

gelir.[9]Mîsâk,verilen sözün/anlaşmanın pekiştirilmesidir.[10]Kelimenin,"buluşma/karşılaşma" ve "bir konuda sahip olunan bilgi ve tecrübe" gibi manaları da vardır.[11] Zira Arapçada "ما لي عهد بكذا""falan şey hususunda bir bilgiye ve tecrübeye sahip değilim." veya " إنه لقريب العهد به " "onunla karşılaşması, buluşması yenidir." denilir. Ahidin bir başka anlamı ise bir topluluğun her ne kadar oradan uzaklaşsalar da tekrar kendisine döndükleri yurtlarıdır.[12]Ahid kelimesine,"emân", "yemin""zimmet" manaları da verilmiştir. Bir yemin ifadesi olarak, "علي عهد الله لأفعلن كذا" yani "yemin olsun ki şöyle şöyle yapacağım" denilir.[13].Bu açıklamalar, "ahd"in hem kesin söz verme hem de yemin anlamında kullanıldığını göstemektedir. Yemin anlamı, ahid kelimesinin dinî boyutunu, söz verme anlamı da ahlâkî boyutunu ifade etmektedir. Allah ile İsrâiloğulları arasında yapılan ahdin hükümlerini ihtiva ettiği için, yahudi ve hıristiyan kutsal kitapları için Ahd-i Atîk (Eski Ahid) ve Ahd-i Cedîd (Yeni Sözleşme) isimleri verilmiştir.[14] Aynı kökten gelen"عهدة/Uhde"ise tahkim edilmemiş, içinde ayıp ve kusur ihtiva eden durumları belirtmek için kullanılmaktadır.[15]برئت إليك من عهدة هذا العبد demek, "bu kölenin ayıbından/kusurundan sana karşı sorumluluğum yoktur" demektir.[16]"Ahid"'in bir diğer anlamı da "güvence"dir.[17]Yine bu anlamlarla ilgili olarak, alış-veriş akidlerinin yazıldığı sahifeye "Uhde" denilmiştir. Ayrıca üzerine ahd ve eman yazılmış olan sahifeye de "Uhde" denir[18] ki bu "Ahidname"[19]şeklinde isimlendirilmektedir.Baharın ilk yağan yağmuruna ahid denildiği gibi ikincisinin ilkinin ıslaklığı üzerine yağdığı yağmura da ahid denilmektedir. "Ahd" kelimesinin anlamlarından biri de"zaman"dır ve "وكانذلكعلىعهدفلان" demek "o şey filanın devrinde/zamanında idi" demektir.[20] Ahid aynı zamanda "vefa" anlamında kullanılır. Yahudiler ve Hristiyanlar İslam ülkesinde kendilerine verilen hak ve sorumluluklar ve zimmet ehli olmaları nedeniyle,"Ehlu'l-

[9] Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa,* tah. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I. 682, a-h-d mad.

[10] Ebû Hilâl el-'Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, tah. Muhammed İbrâhîm Selim, Dâru'l-'İlmi ve's-Sekâfe, Kâhire, ty. , s.57.

[11] Halil b. Ahmed, el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn,* tah. Mehdî Mahzûmî-İbrahim Semarrâî, Dâru'l-Hilâl, Kahire ty. , I, 102.

[12] Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa,* I. 682.

[13] Cevherî, *es-Sıhâh,* II. 515-516.

[14] Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *DİA*, İstanbul 1988, I. 532-533.

[15] Cevherî, *es-Sıhâh,* II. 515-516.

[16] Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğa,* tah. Muhammed Ivaz Mur'ib, Dâru İhyâi't-Turâsi'l'Arabî, Beyrut 2001, I. 98.

[17] Fîrûzabâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît,* tah. Mektebu't-tahkîki't-turâsi fî müesseseti'r-risâle, Müessesetü'r Risâle, Beyrût 2005, s.303.

[18] İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil, *el-Muhassas*, tah. Halîl İbrâhim Ceffâl, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1996, IV, 71; ayrıca bkz. Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah. Komisyon, Dâru'l-Hidâye, yy., ty., VIII. 459.

[19] Fayda, Mustafa, "Ahidnâme", *DİA*, İstanbul 1988, I. 535-536.

[20] Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa,* I. 682.

Ahd" olarak isimlendirilmişlerdir. Ayrıca"ولي العهد" tabiri halifeye biat ederek"mîsâk"ı, "antlaşma"yı ve yükümlülükleri üstlenip taahhüt eden kimse için kullanılmaktadır.[21]

"Ahid" kelimesinin anlamları bakımından genişliği onun ahlaki ve manevi delaletlere sahip olmasındandır. Zira kelimenin, gerek insanların kendi aralarında ve gerekse insanlarla Allah arasında gerçekleşen söz alıp verme manası itibariyle ahlakî ve manevi yönü söz konusudur.Tezimizin ikinci bölümünde göreceğimiz gibi Kur'an'ınnüzulünden sonra önemi daha da artmış ve ahlaki bakımdan içerdiği manaların sınırı daha da genişlemiştir. Genel olarak ahid kelimesinin tüm türevleriyle birlikte manasını tespit edebilmemiz ancak bağlam ve Arapların aşina oldukları dil kalıplarını bilmekle mümkündür.

[21] İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el- Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1994, III. 311.

I. BÖLÜM

AHİD KELİMESİNİN CAHİLİYE ŞİİRİNDEKİ ANLAMLARI

Arapların islam'dan önceki dönemi olan Cahiliye'deşiir çok rağbet görmekte buna paralel olarak Şair de itibar ve saygınlık kazanmıştı. Diğer taraftan Kur'an'ın anlaşılıp yorumlanması Öncelikle onun nazil olduğu ortamın dilinin ve kültürünün iyi bilinmesine ve buna bağlı olarak ilk muhataplarının iyi tanınmasına bağlıdır.[22] Bu itibarla Kur'an kelimelerinin anlamlandırılmasında cahiliye dönemine ait şiir ve nesir gibi edebi malzemeler bizim için en önemli kaynaklardır. Bu anlamda "İbn Abbas(ö. 68/687-88)'ın "Allah'ın kitabından bir ayeti anlamada zorlandığınızda şiire müracaat ediniz, çünkü o Arapların divanıdır."[23]Sözü Kur'an'ın yorumlanması konusunda Cahiliye şiirinin önemini teyit eder niteliktedir. Ayrıca Kur'an'ın, başka bir tarihsel kesit içerisinde tam manasıyla anlaşılabilmesi, onun ilk oluşum sürecine gitmeyi kelimelerinin o dönemdeki anlamlarını tespit etmeyi gerektirir.[24] Buradan hareketle bu bölümdeAhid kelimesinincahiliye şiir dili ile Kur'an dili arasında mukayesesini yapabilmek içino devirde Arapların yaygın olan kültür ve toplumsal çevresini de dikkate alarakİslam öncesi Arap şiirinde, ahlaki ve sosyal ilişkilere dair ifade ettiği manevi yönüyle en önemli anlam alanlarından biri olan ahid kelimesinin ihtivaettiği delaletleri ortaya koymaya gayret edeceğiz.Kelimenin Ahlaki ve sosyal ilişkilere dair manevi yönüne vurgu yapacağız. Ziracahilî Arapların, iftihar ve mertlik vasıfları bilinen bir husustur ve bu durum şiirlerinin muhtevasında açıkçagörülmektedir. Neredeyse cahiliye Arap şairlerinin gerek iftihar yoluyla olsun gerekse şiirin el aldığı konular bağlamından başka bir gayeyle olsun zikretmedikleri ahlaki bir vasıf bulmak zordur.Ahid kelimesi, çok sayıda luğavi delalete sahip olup bunlardan bir kısmı hakiki bir kısmı ise mecâzîdir.Ahid kelimesinin öne çıkan anlamlarının başında sırasıyla"mîsâk", "zaman" ve"alışılmış durum"anlamlarıgelmektedir. Tabiki biz bu bölümdeahid kelimesinin zikredildiği,cahiliye şiirine ilişkin incelediğimiz kaynaklarda tespit edebildiğimiz kadarıylayetmişe yakın beyit üzerinde kelimenin delalet ettiği anlamları tespit etmeye çalışacağız. Bunu yaparken başta Lebîd b. Rebîa olmak üzere bazı muhadram[25]şairlerin inşâd ettiği beyitlere deyer vereceğiz. Ancak Şairin o beyti müslüman olmadan önce mi yoksa islama girdikten sonra mı söylediğini cahiliye

[22] Öğmüş, Harun, Câhiliye Döneminde Araplar, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 17.
[23] Cevad Ali, *el-Mufassal fî Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Daru's-Saki, yy. 2001, XVII. 340.
[24] Ersöz, Muhammed, *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*, s. 51.
[25] Cahiliye zamanında ve İslam döneminde yaşadığı halde Hz. Peygamber'i müslüman olarak göremeyen kimselere verilen ad. Detaylı bilgi için bkz. Efendioğlu, Mehmet, "Muhadramûn", *DİA*, İstanbul 2005, XXX. 395-396.

şiirinin gerek muhtevası ve gerekse üslubunu göz önüne alarak tespit etmeye gayret ettik ki böylelikle kelimenin cahiliye şiiri ile Kur'an arasındakianlam değişimine dairdaha sarih bir bilgiyi ortaya koyabilelim. Ayrıca bu bölümde ahid kelimesinin en çok delalet ettiği her bir anlam için bir alt başlık açarak, önce dipnotta o beytin bahrini[26], niçin söylendiği ve neyi tasvirettiği gibi bilgiler vererek sonra da o beyti Türkçe'ye tercüme edip onda yer verilen"ahid" kelimesinin delaletini tahlil etmeye çalışacağız. Zira meşhur muallakât şairlerine ait beyitleri şerh eden eserleri istisna tutarsak cahiliye şiirilerini açıklayan diğer eserler ve sözlüklergenellikle söz konusu beyitteki bazı kelimelerin şerhleriyle sınırlıdır.Diğer taraftantespit ettiğimiz beyitlerin şerhi konusunda asgari düzeyde istifade etmiş olsak da muallakât eserlerinin Türkçe'ye yapılmış tercümelerinin de[27]sayıca az ve sınırlı oduğunu ifade etmek gerekir. Ayrıca içinde ahid kelimesi geçen her bir beyti ele alırken kelimenin delaletinin doğru tespit edilebilmesi için incelediğimiz beytin kendisinden önce veya sonra gelen başka bir beyitle irtibatı varsa o beyte de araştırmamızda yer vermeye çalışacağız. Bunun yanı sıra ahid kelimesinin anlam değişimini daha iyi görebilmek ve de Kur'an çalışmalarının aksine cahiliye şiirine yönelik çalışmaların sayıca daha az olduğundan hareketle bu alana da katkı sunabilmek maksadıyla incelediğimiz beyitlerin ekserisini tezimizde örnek göstermeyi tercih ettik.

1.1. Mîsâk

Sözlüklerin büyük çoğunluğunda gördüğümüz üzereahid kelimesi, mîsâk anlamında gelmiştir. Bazıları buna "zimmet" veya "bir şeyin korunması" demişlerdir[28] Bunlar birbirine yakın delaletlerdir. Bu mana (mîsâk), ahid kelimesinin asıl ve en meşhur manası olarak kabul görmüştür.

Burada cahiliye şiirinde ahid kelimesinin mîsâkmanasınadelalet ettiği en bariz beyitlere yer verilecektir.Cahiliye şiirinde ahid kelimesinin mîsâk manasında kullanımı üzerine vereceğimiz ilk örnekolan İmru'u'l-Kays[29](ö.MS.545)'aait şu beyitteşair,

---

[26] Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) arûz sisteminde dâirelerdeki ideal vezinlerden, ilel ve zihâfât kaideleriyle türetilmiş vezinler grubudur. Mütedârik bahrinin eklenmesiyle sayısı on altıya çıkan bu bahirler şunlardır: tavîl, medîd, basit, vâfir, kâmil, hezec, recez, remel, serî, münserih, hafîf, muzâri, muktedab, müctes, mütekarib ile Halîl b. Ahmed'in sistemine sonradan ilâve edilen mütedârik bahirleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çetin, Nihad M., "Bahir", *DİA*, İstanbul 1991, IV. 484-486.

[27] Yaltkaya, Şerafeddin, *Yedi Askı*, Büyüyenay yayınları, İstanbul 2018; Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, Ankara Okulu, Ankara 2017.

[28] Nedâ Abdurrahman Yûsuf eş-Şayi, *Mu'cemu Lugati Devâvîni Şuarâi'l-Muallakati'l-Aşr*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1993, s.49-50.

[29] İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Târîhu Dımaşk*, tah. Amr b. Garâme el-Amravî, Dârü'l-fikr, Dımaşk 1415/1995, IX. 222.

zamanın vefasızlığından duyduğu üzüntüyü dile getirmekte ve arkadaşına hitaben şöyle demektedir:

أَلَمْ أُخْبِرْكَ أنّ الدّهْرَ غُولٌ ... خَتُورُ العَهْدِ يَلْتَهِمُ الرّجَالا

"*Ben sana zamanın bir canavar olduğunu haber vermedim mi?Sözünden çokça dönen(mîsâka çokça ihanet eden)adamları çiğnemeden yutarcasına yok eden*."[30]

Burada ahid kelimesi, mîsâk manasında hatûr kelimesine izafeli olarak gelmiştir. Bu biçim, mecazî bir tasvir kabul edilir. Zira zaman için ahid ve mîsâk söz konusu değildir.Şair burada beliğ bir biçimde zamanı, insanlara ihanet eden ve söz verdiği şeyi yerine getirmeyen bir kişiye benzetmiştir.

İkinci örnek, Adî b. Zeyd el-İbâdî[31](ö. 36/587)'ye ait aşağıdaki beyitteşair, istifham-ı inkari sigasıyla insanların ölümüyle eğlenen bir kişiye hitaben şöyle demektedir:

أَيُّها الشَّامِتُ الْمعَيَّرُ بالدَّه ... ر أَأَنتَ الْمبرَّأُ الَموفورُ

أَم لَدَيكَ العَهدُ الوَثيقُ مِنَال ... أَيَّامِ أَمْ أَنتَ جاهِلٌ مَغرورُ

"Ey insanların ölüp yok olmalarına sevinen kişi bunun senin başına gelmeyeceğinden emin misin?

Senden gayrısının başına gelen ölümden senin korunmuş olduğuna dair günlerden kesin bir söz mü aldın? Ey başkasının kötü durumu ile eğlenen kişi sen kendini beğenmekle cahilsin."[32]

Ahid kelimesi burada harf-i tarifli masdar olarak,va'd[33] ve mîsâk manalarında geçmiştir. Buradaki "mîsâk" (antlaşma) "vesîk" sıfatıyla tavsif edilmiştir yani yazı veya yemin ile pekiştirilmiş[34]demektir. Bunun yanında cahiliye şiirinde ahid kelimesinin günlere ve dehre/zamana nispetinin tekrarı dikkatimizi çekmektedir. Bu, o çağdaki dini ve itikadî durumu göstermektedir.Zira Kur'an'da " Bizi ancak zaman helak eder" diyen kimselerin olduğu bildirilmektedir.Oysa Kur'an,Ahid kelimesine özel ve yeni delaletler

[30] Vâfir bahrindeki beyit için bkz.İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, Şrh. Abdurrahmân el-Mustâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2004, s.147.

[31] Cahiliye şairi Adî b. Zeyd hakkında bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, XL. 105.

[32] Hafif bahrindeki beyitler için bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ,* Dâru'l-Hadîs, Kahire 2002, I. 219. Burada zikredilen örnekler dışında bkz. Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XVIII. 150; a.g.e. XXII. 89.

[33] Va'd ile ahd arasındaki farkla ilgili olarak Ahd, "şarta bağlı va'd"dir denir. Bkz. Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, s.57.

[34] 4.Nisa/21. Ayette Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır: "Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?" yani kesin, katı bir söz demektir. Bkz. Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XX. 245.

katmış ve bu delalet gibi(günlerden kesin bir söz almak)cahiliye asrından pek çok delaleti geçersiz kılmıştır.

Yine Cahiliye şairi Adî b. Zeyd el-İbâdî (ö. 36/587)'ye ait olan başka bir beyitteşair, güzel kadınlarla eğlencesini tasvir etmekte ve şöyle demektedir:

لَهَوتُ لَهُنَّ بَينَ سِرٍّ وَرَشْدَةٍ ... وَلَمْ آلُ عَنْ عَهْدِ الأَحِبَّةِ خَادِعَا

"Güzel kadınlarla hem meşru hem gayri meşru halde eğlendim

Fakat ne bir gün dostların dostluğuna karşı aldatanlardan oldum ne de dostlarına verdiği sözü (mîsâkı) unutanlar gibi oldum."[35]

Ahid kelimesi burada dost anlamına gelen (ehıbbe) kelimesine izafetle, an harf-i ceriyle mecrûr ve öncesinde gelen nefyedilmişآل(êlu) fiilinebağlı olarak gelmiştir. Bu üslup, cahiliye şiirinde ve genel olarak Arap edebiyatında, dostlarla karşılıklı olarak sevginin korunmasının ve vefalı olmanın övüldüğü "fahr"[36](övünme) şiir türünde bilinen bir durumdur.

Muhadram şair Nemr b. Tevleb[37] (ö. 14/635)'e aitşu beyitlerde şair, kadınlarla olan halini tasvir ediyor ve şöyle diyor:

وَأَصبَحتُ قَدْ أَعْرَضْنَ عَنِّي وَسُؤْنَنِى ... وَأَخْلَفْنَنِي عَهْدَ الخَلِيلِ المُمَاطِلِ

أَلَا إِنَّ شَـــــــــيبَ الرَّأسِ لَيــسَ بِآفَـةٍ ... تَضِيرُكَ إِلَّا فِي النِّسَـــاءِ الجَوَاهِلِ

"Başımı saran aklar yüzünden benden uzak durdular ve beni terk ettiler.

Bana va'd veriyorlar, vaadlerinde(mîsâk) aldatan, oyalayan dostun yaptığı gibi vaadlerini yerine getirmiyorlar.

Saçların ağarması ne bir hastalık ne de erkekler için ayıplanacak bir kusurdur.

Kim bunu söylerse o, erkeklerin hakikatini bilmeyen cahil kadınlardandır."[38]

Bu beyitte ahid kelimesi, va'd ve mîsâk anlamında kullanılmıştır. Oyalayan, geciktiren dost tamlamasına izafe edilmiştir ve bu, o kadınların, sözlerini yerine getirmedikleri anlamını taşıyan bir delildir.

Muhadram olan şair Lebîd b. Rebîa[39] (ö. 40 veya 41/660 veya 661)'ya ait şu beyitte şair, sevgilisinin durumunu tasvir etmektedir:

---

[35] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ,* I. 226.

[36] Cahiliye ahlâkının en temel kavramlarından olan övünme cahiliye edebiyatının başlıca konularındandır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağrıcı, Mustafa, "Övünme", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV. 103-104.

[37] Muhadram olan şair hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, Dâru'l İlmi li'l-Melayîn, Beyrut 2002, VIII. 48.

[38] Tavîl bahrinden beyitler için bkz. Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Fâdıl*, Dâru'l-kütübi'l-mısriyye, Kâhire 1421h. , s.73; benzer bir başka örnek için Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Şi'ri Züheyr b. Ebî Sülmâ*, şrh. A'lem eş-Şentemerî, tah. Fahreddin Kabâve, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut 1400/1980, s. 201.

[39] Cahiliye devrinde de yaşamış olan (muhadram) muallaka sahibi İslam şairidir. Şair hakkında detaylı bilgi için bkz. Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ,*

تلك ابنةُ السَّعْدِيِّ أَضْحَتْ تَشْتَكِي ... لِتَخُونَ عَهْدِي، والمَخَانَةُ ذَامُ

"Şu Sadi'nin kızı benim ona kötü muamele ettiğimden şikâyet eder oldu aramızdaki söze(mîsâka) ihanet(sadakatsizlik) etmek için

Muhakkak bu ihanet, sahibi hakkında bir kusurdur."[40]

Bu beyitte ahid kelimesi, antlaşma (mîsâk) manasında kullanılmıştır. Bu açık bir siyakla ortaya çıkmaktadır kio, ihanet etmek manasına gelen,ahid kelimesinden önce gelenتَخُونُ(tehûnu) fiilidir.

Muallaka şairlerinden Hâris b. Hillize[41](ö.MS.520)'ye ait olan kasidedeşair, Amr b. Hind[42]'in, Bekr-Yeşkür Kabilesi ile Tağlib Kabilesi'ni Zülmecâz adlı yerde toplayarak barıştırmasından ve bu barışın gerçekleşmesinin güvencesi olarak her iki taraftan aldığı sözlerden ve kefillerden şöyle bahsediyor:

وَاذْكُرُوا حِلْفَ ذِي الْمَجاز وَمَا قُدّ ... مَ فِيهِ العُهُودُ وَالكُفَلاءُ

"Zülmecâz'daki andı hatırlayın (Amr b. Hind'in Bekr-Yeşkür Kabilesi ile Tağlib Kabilesi'ni barıştırması) ve oradaki her iki tarafın birbirlerine verdikleri sözleri ve kefilleri düşünün."[43]

Ahid kelimesi burada çoğul sigasıyla sözleşme(mîsâk) manasına kullanılmıştır. Kasidenin ihtiva ettiğimünasebet dolayısıyla beyitteki عهود kelimesinin delaleti açıktır. Ayrıca كفلاء kelimesinin kendisine atfedilmiş olması bu manayı açıkça ortaya koymaktadır. Zira kefîl kelimesi,düşmanın yapılan barış sözleşmesi üzerinde sebat etmesini temin eden tarafsız kişidir. Böylelikle Arapların, İslam öncesi cahiliyedeki durumlarına rağmen mîsâklarını (sözlerini) korudukları ve karşılıklı ilişkilerinde buna önem verdikleri ortaya çıkmaktadır.

Bir örneğimiz de muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd (ö.MS.614 [?])'a ait şu beyittir:

وَذَكَّرَني قَوماً حَفِظتُ عُهودَهُم ... فَما عَرَفوا قَدري وَلا حَفِظوا عَهدي

" (O sa'dî dağı) bana benim ahdine sadık kaldığım ancak onun kıymetimibilmediği ve bana vefa göstermediği sevgilimi hatırlattı."[44]

Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006, II.292. ; Tülücü, Süleyman, "Lebîd b. Rebîa", *DİA*, Ankara 2003, XXVII. 121-122.

[40] Kâmil bahrinden beyit için bkz. Lebîd b. Rebîa, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, tah. Hamdû Tammâs, Dâru'l-Marife, Beyrut, 2004, s.106.

[41] Ğalâyînî, Mustafa, *Ricâlü'l-Muallakâti'l-Aşr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1998, s. 234.

[42] Cahiliye döneminde Hîre Hükümdarıdır. Hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, V. 86.

[43] Hafîf bahrinden beyit için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'a*, Dârü İhyâi't-turâsi'l-arabî, Beyrut 2002, s.283; ayrıca beytin Türkçe'ye tercümesi için bkz. Yaltkaya, Şerafeddin, *Yedi Askı,* s.226.

Ahid kelimesi burada mîsâk manasına tekil ve çoğul olarak varit olmuştur. Nitekim lüğavî delaletlerden " حفظ" fiili bu manaya işaret etmektedir. Zira bu fiil, mîsâk manasına uygun düşmekte ve birlikte kullanıldığında sözde durmak, sözü, antlaşmayı korumak manalarını ifade etmektedir.

Cahiliye şairi Ârik et-Tâî[45] (ö.MS.575)'ye ait beyit ise şöyledir:

وَلَو نيل فِي عهد لنا لحم أرنب ... وَفينَا وَهَذَا الْعَهْد أَنْت معالقه

Bir kişi korumamız(zimmetimiz) altındaki bir tavşanı avlasa sözümüze vefamız gereği ona kısas uygularız.(ve sen Ey hükümdar! Oesirlere söz verdiğin halde)bu sözünü nakzetmemelisin çünkü o söz, senden ayrılmayan, yerine getirmen gereken şeydir.[46]

Ahid kelimesi burada mîsâk (sözleşme/antlaşma) manasına kullanılmıştır. Bunu, beyitteki bağlam ve bu manaya delalet eden lüğavî delalet–" أنت معالقه" yani " bu sözle yükümlüsün."cümlesi -göstermektedir.

Ahid kelimesinin mîsâk(söz) anlamında kullanıldığı yine Ârik et-Tâî (ö.MS.575)'ye ait olan veAmr b. Hind'in kendileriyle savaşmayacağına[47] dair söz verdikten sonra bu sözünü nakzetmesini yerdiği şu beytidir:

غدرت بِأَمْر كنت أَنْت دَعوتنَا ... إِلَيْهِ وَبئسَ الشيمةُ الْغدرُ بالعهد

"Ey Hint oğlu, bizi koruyacağına dair güvence vermişken bize ihanet ettin

Anlaşmayı bozmak ve ona ihanet etmek kabilinden yaptıkların ne kötü bir huydur."[48]

Ahid kelimesi burada mîsâk manasına varit olmuştur. Buna, "العهد " kelimesinin önünde gelen " الغدر " kelimesi işaret etmektedir. Zira bu kelime, vefa kavramının zıttı olduğu için mîsâk manasına delalet eden en özel bağlamlardandır. Hiç kuşkusuz buna uygun olan ise mîsâk manasıdır.

Cahiliye şairi Murakkiş el-Ekber[49] (y.ö.MS.552) aşağıdaki iki beytinin ilkinde sevgililerinin kendi meskeninden uzak bir yeri mesken tutmaları sebebiyle onların aralarındaki sevgiye dayalı mîsâkı (sözleri) unutmalarından söz ediyor. İkincisinde

---

[44] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, el-Hatîb, *Şerhu Divân-ı Antere*, tah. Mâcid Tırâd, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992, s.61.
[45] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, V. 205.
[46] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Hamâse*, Dâru'l-Kalem, Beyrut ty. , II. 349.
[47] Cahiliye şiirinin en önemli konusu kabileler arasındaki savaşlardır. Bunlar hakkında bilgi için bkz. Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 80 vd.
[48] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz.Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Hamâse*, II. 198.
[49] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, V. 95.

isesevgilileriyle yaşadığı sevgiye dair haline taaccüp ederken kendi halini avlanan kuşa diğer tarafı ise kendisini avlayana benzetiyor:

سكن ببلدة وسكنت أُخْرَى ... وقُطِّعَتِ المَوَاثِقُ والعُهُودُ

فَما بَالِي أَفِي ويُخَانُ عَهْدِي ... وما بالِي أُصَادُ وَلا أَصِيدُ

"Sevgililerim bir beldeyi bense bir başka beldeyi mesken tuttuk ve birbirimize verdiğimiz sözleri unuttuk.

Nasıl ben aramızdaki sevgiye dayalı sözlerime vefalı davranmaya bu kadar istekli ikenonlar(sevgililerim) bu sözlerine ihanet ediyorlar.

Nasıl ben avlanan (bir kuş), onlar ise beni avlayan oluyor."[50]

Ahid kelimesi burada hem çoğul " العهود" hem de tekil formuyla mîsâk manasına kullanılmıştır. Zira " يخان" fiiline ait sözde özne (nâibu'l-fâil) vaki olmuştur. Bu ise kelimenin delaletini açıklığa kavuşturan bir bağlamdır. O delalet hiç şüphesiz "mîsâk" (sözleşme) manasıdır.

Bu başlık altında verebileceğimiz son örnek, Cahiliye döneminin ünlü savaşçı şairi Antere b. Şeddâd (ö.MS.614 [?])'ın sözlerini yerine getirmeyen bir topluluğa yönelik inşâd ettiği şu beytidir:

أَلا مَن مُبلِغٌ أَهلَ الجُحودِ مَقالَ فَتىً وَفِيٍّ بِالعُهود

"İyi bilin ki, o inkâr edenlere sözümü tebliğ edenler, ben sözüme ve dostluğuma bağlı ve vefakârım"[51]

Ahid kelimesi burada cemi sîgasıylamîsâk manasına kullanılmıştır. Bunu, kendisinden önce gelen bağlam " وفيّ" açıkça ortaya koymaktadır.

1.2. Zaman

Ahid kelimesi, Kur'an'ın aksine cahiliye şiirinde pek çok kez zaman manasında varit olmuştur. Bu sebeple ona,mîsâk manasına kullanımından sonra ikinci alt başlıkta yer verdik. Zira ahid kelimesi, ikinci bölümde göreceğimiz gibi Kur'an'da sadece bir kez zaman anlamında gelmiştir.

İlk örneğimiz, Tarafe (Amr) b. el-Abd[52] (ö. MS.564 [?])'e aitşu beyittir:

ورَكُوبٍ تَعزفُ الجِنُّ بِهِ ... قَبلَ هَذَا الجِيلِ، مِنْ عَهدٍ أَبَد

[50] Vâfir bahrinden olan beyitler için bkz. Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, tah. Ahmed M. Şâkir - Abdüsselâm M. Hârûn, Dâru'l-Meʿârif, Kahire 1361, s.224; benzer başka bir örnek için bkz. Teebbeta Şerran, *Dîvânu Teebbeta Şerran ve Ahbâruhu*, tah. Alî Zulfikâr Şâkir, Ğarbu'l-İslâmî, Beyrut 1984, s. 128.

[51] Vâfir bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Divân-ı Antere*, s.64.

[52] Muallaka Şairi Tarafe hakkında bkz. Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, III. 225.

"İnin-cinin top oynadığı,nice yollar var ki, (Sakinleri olan)bu nesilden önce, çok uzun bir zamandan beri"[53]

Ahid kelimesi burada zaman manasını taşır ve bu mana(zaman)ahid kelimesinin peşi sıra gelmektedir. Ahid kelimesi,sonsuz zaman, zihnen son bulması düşünülemeyen süre demek olan " أبد" ile nitelendirilmiştir. Ayrıca " من "harfi cerinin ahid kelimesinin önüne gelmesi kelimenin zaman delaletini ifade eden bir bağlamdır.

İkinci örneğimiz, Selâme b. Cendel[54] (ö. MS.608 [?])'e ait olan şu beyittir ki şair, taaccüp ederek kendi kendine soruyor:

لِمَن طَلَلٌ مِثلَ الكِتَابِ المُنَمَّقِ ... خَلَا عَهدُهُ بَينَ الصَّلِيبِ فَمُطرقِ

"Kimindir bu süslü ve düzgün bir yazı gibi (sevgilisinden geride kalanları kastederek) duran kalıntılar,zamanı geçip gittiği halde Suleyb vadisi ile Mutrik arasında bulunan?"[55]

Bu beyitte ahid kelimesi, zaman anlamında kullanılmıştır. Bunu açıkça gösteren " خلا" fiili karinesidir ki bunu "مضى "fiiliyle karşılamak mümkündür. Böylece mana, zamanın akıp gidişi anlamına gelmiş olmaktadır.

Muhadram şairLebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661)'ya ait aşağıdaki beyitteşair, yaşlandığını belirtirken bu durumunu üretimi üzerinden uzun zaman geçip eskiyen fakat hala keskinliğini koruyan bir kılıca benzeterek ifade ediyor:

فأصْبَحْتُ مثلَ السَّيفِ غَيَّرَ جَفنَهُ ... تَقَادُمُ عَهْدِ القَينِ والنَّصْلُ قَاطِعُ

"kınını değiştiren kılıç gibi oldum, üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen ağzı hala keskin olan.."[56]

Ahid kelimesi, nekra olarak ve " تقادم" kelimesi kendisine muzaf olarak gelmiştir. Bu demektir ki bu siyakta ahid, zaman manasını ifade eder. Ayrıca "القين " kelimesine izafe edilerek kılıcın demirinin üretim zamanını belirtmektedir.

Yine Lebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661)'ya ait "عفت الديار " isimli meşhur muallakasındayer alanaşağıdaki beyti örnek olarak verebiliriz:

دِمَنٌ تَجَرَّمَ بعدَ عَهْدِ أنِيسِهَا ... حِجَجٌ خَلَوْنَ حَلالُهَا وحَرَامُهَا

---

[53] Remel bahrinden beyit için bkz. Tarafe b. el-Abd, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*, tah. Mehdî Muhammed Nâsıruddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s.30.

[54] Cahiliye şairi Selâme hakkında bkz. Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, III. 106.

[55] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. Asmaî, Ebu Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Alî, *el-Asmaiyyât*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir – Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1993, s. 132.

[56] Tavîl bahrinden beyit için bkz. Lebîd b. Rebîa, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, s.57; Cahiliye Şairi Abdullah b. Sevr'e ait benzer bir örnek için bkz. el-Mevsuatü'ş-şi'riyye (CD).

"Bu ıssız yerler, sakinleri ayrıldıktan sonra üzerinden, helal ve haram aylarıyla birlikte niceyıllar geçmiş kalıntılardır." [57]

Ahid, burada zaman manasına gelmektedir. Öncesinde " بعد" zarfı gelmiş ve bu, kastedilen mana olan "zaman" ı açıkça ortaya koyan bir bağlam olmuştur.

Cahiliye şairiAccâc[58] (ö. 97/715-16)'aait şu beyitteşair, makam-ı İbrahim'i (as) tasvir etmektedir:

وَرَبِّ هَذَا الأَثَرِ المُقَسَّمِ ... مِن عَهدِ إبرَاهيمَ لمَاً يُطسَم

"*Ne kadar da güzel bir eser ki,İbrahim (as) devrinden beri hiç değişmeyen*."[59]

Ahid kelimesi burada öncesinde "من" harfi ceri gelerek ve bir isme izafe edilerek (ibrahim (as) zamanından beri demektir.) zaman manasını ifade etmektedir.

Bir diğer örneğimiz, Muhadramûn şairler arasında yer alan Amr b. Ma'dîkerib[60] (ö. 21/641-42)'enisbet edilen ve himyeriler kralı Alkame b. Zîkayfên'in kendisine hediye ettiği kılıcı metheddiği ve onda methiye[61] gayesiyle mübalağa söz konusu olan şu beytidir:

وَسَيف لابن ذي كنعان عندي ... تخيّر نصلَه من عهد عاد

"ibn Zu Ken'an'a ait (Ucu bilenmiş, asil, kadîm)bir kılıca sahibim.Âd kavmi zamanından beri hala aynı kalan"[62]

Bu beyitte ahid kelimesi " عاد" âd kelimesine izafe edilerek zaman manasında varit olmuştur. Bu,kılıcın tarihi âd kavmi zamanına uzanır demektir.Bu anlamda bir nesnenin geçmişinin çok eskiye dayandığı Âd kavmiyle birlikte kullanılarak gösterilmektedir.[63]

---

[57] Kâmil bahrinden beyit için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a,* s.172; beytin türkçe'ye çevirisi için bkz. Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, s.98.

[58] Cahiliye döneminde doğdu ve o dönemde şairlik yapmaya başladı. Accâc, recez tarzında şiir söyleyen bir şairdir. Şair hakkında ayrıntılı bilgi içinBkz. Ziriklî, Hayreddin, el-A'lâm, IV. 86. ; Kılıç, Hulusi, "Accâc", *DİA*, İstanbul 1988, I. 320-321.

[59] Recez bahrinden beyit için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a*, s. 249.

[60] Muhadramûn şairleri arasında yer alan Amr b. Ma'dîkerib'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty. II. 33. ; Sezikli, H. Ahmet, "Amr b. Ma'dîkerib", *DİA*, İstanbul 1991, III. 88.

[61] Klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında kişi ve topluluklarla çeşitli mekânların övülmesi maksadıyla yazılmış şiir. Daha detaylı bilgi için bkz. Durmuş, İsmail, "Methiye", *DİA*, Ankara 2004, XXIX. 406-408.

[62] Vâfir bahrinden olan beyit için bkz. İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, I. 109; burada zikredilen örnekler dışında cahiliye şairleri Antera b. Şeddât ve Beşâme b. Ğadîr'e ait benzer örnekler için bkz. el-Mevsuatü'ş-şi'riyye (CD).

[63] Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 284.

Hz. Peygamberin(as) dedesi olanAbdülmuttalib b. Hâşim[64] (ö. MS.577) iseaşağıdaki beytinde, kabilesi veya kavmi benî Hâşim ile övünerek şöyle diyor:

نحن آل الله في ذمّته ... لم نزل فيها على عهد قدم

"Biz Allah'ın has kulları ve ona tâbi olanlarız, Allah bizi korur ve gözetir. Bu durum, çok eski zamandan beri böyledir."[65]

Ahid kelimesi,burada " قدم" kelimesiyle nitelenerek zaman manasını ifade etmektedir. Bu bağlam, şüphesiz ahid kelimesinden kastedilen manayı açıkça ortaya koymaktadır.

Muhadramûn şairler arasında yer alan Ağleb b. Cüşem el-İclî[66] (ö. 21/642)'ye ait aşağıdaki beyitte şair, kavmi benî bekr ile iftihar ederken Benî Temîm'i ise hicvediyor:

جاؤوا بزَويَرهم وجئنا بالأصمّ ... شيخٌ لنا قد كان من عهد إرم

"Temîm,efendileriyle (iki küçük deve ile) geldi (ve onları kendilerine ilah kıldılar.)Bizse (efendimiz) Amr b. Kays ile geldikİrem(ilk âd'in atası) zamanından beri hükümranlığı elinde bulunduran efendimiz"[67]

Ahid kelimesi burada zaman manasında kullanılmıştır. Zira ahid kelimesi geçmiş kavimlerle(Âd, İrem ve Nûh[68] gibi)birlikte ona izafe edilerek gelirse "zaman/çağ" manasına delalet etmektedir. Böylece cümlenin anlamı "irem zamanından beri" demektir.Ayrıca cahiliye şiirinde "İrem" kelimesi bir şeyin otantik ve estetik oluşunu ifade etmektedir.[69]

Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî[70] (ö.MS.614 [?])'yeait şu beyitte de ahid kelimesi "zaman" anlamında kullanılmaktadır:

حييت من طلل تقادم عهده ... أقوى وأقفر بعد أم الهيثم

---

[64] Sezikli, H. Ahmet, "Abdülmuttalib", *DİA*, İstanbul 1988, I. 272-273; Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, IV. 154.

[65] Remel bahrinden olan beyit için bkz. İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, III. 266; Cahiliye şairi Simmêk el -Yahûdî'ye ait benzer bir beyit için bkz. el-Mevsuatü'ş-şi'riyye (CD).

[66] Muhadramûn şairleri arasında yer alan, Recez şairi tâbiî olan Ağleb hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, Hulusi, "Ağleb el-İclî", *DİA*, İstanbul 1988, I. 475. ; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, tah. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Alî Muhammed Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, I. 249.

[67] Recez bahrinden olan beyit için bkz. İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, VI. 63.

[68] Cahiliye şairi Amr b. Külsûm'a ait beyit için bkz. el-Mevsuatü'ş-şi'riyye (CD).

[69] Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 284.

[70] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, V. 91.

"Ey Ummu'l-Heysem(Able'nin künyesi) den sonra uzun zaman boş ve ıssız kalan yurdun enkazı, selam sana!"[71]

Ahid kelimesi burada zaman manasında kullanılmıştır. Bunu gösteren bağlam, sülasi kökü " قَدِم" olan ve kati olarak zaman manasına delalet eden " تقادم" fiilidir.

Yine Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî'ye (ö. 614 [?]) ait şu beyitte şair, sevgilisi Able'nin yurt yerinden kalan kalıntıları tasvir ediyor ve devamında bir benzetmede bulunuyor:

كَوَحْيِ صَحَائِفَ مِن عَهْدِ كِسْرَى ... فَأَهدَاهَا لِأَعجَمَ طَمطَمِي

"*Kisra'nın idaresinden bu yana olan sahifelerdeki harfler gibi (belli belirsiz) Onu armağan etmişti, güzel-Arapça-konuşmasını bilmeyen bir Aceme*"[72]

Ahid kelimesi bu beyitte,"كسرى " kelimesine izafe edilerek zaman manasında gelmiştir. Bu manaya delalet eden bağlam, "من " harfi ceri ve beytin siyakıdır.

Cahiliye şairiAmr b.Rebîa[73](ö. ?)'ya ait aşağıdaki beyitlerde şair, iki arkadaşını muhatap alarak şöyle diyor:

عُوجَا نُحَيِّي الطَّلَلَ المُحَوَّلَا ... وَالرَّبْعَ مِن أَسمَاءَ والمَنزِلَا

بِجَانِـــــبِ البَوبَـــاةِ لَم نَعـــدُه ... تَقَادَمَ العَهدُ بِأَن يُؤهَلَا

"Yolunuzu (sevgilim)Esma'nın kalıntılarına uğratsanıza, ondan kalanlara, kavmine ve yurt yerine selam verelim diye..İnsanların kendisini terk etmesi üzerinden uzun zaman geçmesi sebebiyle oturmaya elverişli olmayan geniş yere komşu olan o kalıntılar"[74]

Ahid kelimesi bu beyitte marife olarak zaman manasında varitolmuştur.Cümledeki konumu " تقادم" fiilinin fâilidir. Terkedilen bu yerin üzerinden uzun zaman geçmiştir manasını ifade eder.

Cahiliye şairiMurakkış el-Ekber[75](y.ö. 550)'e ait olan şu beyitte iseŞair, başında ortaya çıkan ağarıklığı tasvir ediyor ve kendi kendine sorarak ve çirkin bularak şöyle diyor:

---

[71] Kâmil bahrinden olan beyit için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a*, s. 246 ؛ beytin Türkçeye çevirisi için bkz. Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, s.146.

[72] Vâfir bahrinden olan beyit için bkz. Şentemerî, el-A'lem, *Eşâru'ş-Şuarâi's-Sitteti'l-Câhiliyyîn*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1983, II, 145.

[73] Ziriklî, Hayreddin, el-A'lâm, V. 77.

[74] Serî bahrindeki beyitler için bkz. Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil fi'l-edeb*, tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Fikri'l-Arabi Kahire 1997, I. 162.

[75] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, V. 95.

وهل يَرْجِعَنْ لِي لِمَّتي إنْ خَضَبْتُهَا ... إلى عَهْدِها قَبلَ المَشِيبِ خِضَابُهَا

"Acaba saçlarımı boyamam, kulak mememi aşan saçlarımı,beyazlanmadan önceki Eski günlerine, tabii rengine döndürür mü?"[76]

Ahid kelimesi bu beyitte, zaman manasına kullanılmıştır. Buna delalet eden bağlam, "العهد " kelimesinin önüne gelen " يرجعن" fiilidir. Böylece mana, "saçım ilk günlerine ve asli rengine geri döner mi?" demek olur.

Yine Murakkış el-Ekber'e (y.ö.MS.550) ait bir başka beyitte şair, arkadaşlarıyla birlikte konakladığı yeri tasvir etmektedir:

ودَوِّيَّةٍ غَبْرَاءَ قد طَالَ عَهْدُها ... تَهَالَكُ فيها الوِرْدُ والمَرْءُ ناعِسُ

"Bir çöl ki, orada uzun zaman kalındı.Develer susuzluktanhelak olurken insanları uyku sarıyordu"[77]

Ahid, burada zaman manasında kullanılmıştır. Bunu açıkça gösteren kendisinden önce gelen " طال"fiili bağlamı bir debeyitlerin genel siyakıdır.

Ahid kelimesinin zaman anlamında kullanıldığı bir diğer örnek,Muallaka şairi Tarafe b. Abd'in amcası olmasının yanında Arapların meşhur kara sevdalılarından olan Murakkış el-Asğar[78](y.ö.MS.570)'a ait şu beyittir:

لِابْنَةِ عَجْلاَنَ بالجَوِّ رُسُومْ ... لم يَتَعَفَّيْنَ والعَهْدُ قَدِيمْ

"Cevv'de Aclân'ın kızının yadigârları var. Çok uzun (zaman) geçmesine rağmen halâ yerinde duruyor."[79]

Ahid, burada zaman manasında kullanılmıştır. Buna, beyitteki ahid kelimesinin sıfatı konumunda yer alan " قديم" kelime bağlamı işaret etmektedir. Bu, ahid kelimesinin zaman delaletine uygun olandır.

Bu başlık altında verebileceğimiz son örnek, Muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. MS.614 [?])'nin sevgilisi Malik'in kızı Able'ye hitaben İnşâd ettiği aşağıdaki beytidir:

أَيا اِبنَةَ مالِكٍ كَيفَ التَسَلّي ... وَعَهدُ هَواكِ مِن عَهدِ الفِطامِ

[76] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. Dabbî, Mufaddal, *el-Mufaddaliyyât*, tah. Ahmed M. Şâkir - Abdüsselâm M. Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire 1361, s.236.

[77] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, tah. Ahmed M. Şâkir - Abdüsselâm M. Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire 1361, s.225.

[78] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, III. 16; ayrıca bkz. Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 325.

[79] Meczûü'l-basît bahrindeki beyit için bkz. Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, tah. Ahmed M. Şâkir - Abdüsselâm M. Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire 1361, s.247.

"Ey Malik'in kızı! Sana olan aşkım ta sütten kesildiğim döneme dayanıyorken,(aşkın olmadan) nasıl teselli bulup avunayım?"[80]

Ahid kelimesi burada zaman manasında kullanılmıştır. Siyak bunu göstermektedir. Zira aşkın, sütten kesilme dönemine dayandığı belirtilmektedir. Böylece mana, "aşkımın zamanı, sütten kesilme zamanından beridir" olur.

1.3. Buluşma/Karşılaşma

İlk örnek, Hâris b. Hillize (ö. MS. 520)'nin muallakasında yer alan şu beyittir:

آذَنَتْنَا بِبَيْنِهَا أَسْـــمَاءُ ... رُبَّ ثَاوٍ يُمَلُّ مِنْهُ الثَّـــوَاءُ

بَعْدَ عَهْدٍ لَنَا بِبُرْقَةِ شَمَّا ... ءَ فَأَدْنَى دِيَارِهَا الخُلَّصَاءُ

"Esmâ, ayrılacağını bildirdi bize; nice ikâmet edenler var ki, bıkılır kalmalarından (fakat Esmâ öyle değil).(Bildirdi ayrılacağını) Burkatu'ş-Şemmâ'da ve onun bize en yakın yurdu olan el-Halsâ'da buluşmalarımızdan sonra."[81]

Ahid kelimesi bu beyitte buluşma manasında kullanılmıştır. Kendisine, zaman manasına delalet etmek üzere " بعد" zarfı izafe edilmiştir.Yani Esmâ ile Burkatu'ş-Şemmâ isimli yerde buluşmamızdan sonra manasını ifade eder.

Diğer bir örneğimiz, Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. 614 [?])'ye aitkahramanlığını ve düşmanına üstün gelmesinivasfettiğişu beyitleridir:

فَطَعَنْتُهُ بِالرُّمْحِ ثُمَّ عَلَوتُـــهُ ... بِمُهَنَّدٍ صَافِي الحَدِيدَةِ مُخْـــــذَمِ

عَهْدِي بِهِ مَدَّ النَّهَارِ كَأَنَّمَا ... خُضِبَ البَنَانُ وَرَأْسُهُ بِالعِظْلَمِ

"Ona mızrağımı sapladım, sonra demiri sağlam keskin Hint kılıcı ile üstüne çıktım.Gün boyu,-onunla beraber oluşumu- parmakları ve başı çivit otuyla boyanmışçasına öylece kaldığını anımsarım."[82]

Ahid kelimesi bu örnekte sözün başındamütekellim yâ'sına izafe edilerek buluşma manasında kullanılmıştır. Yani onunla buluşmam günün erken saatlerinde olmuştur manasını ifade etmektedir.

---

[80] Vâfir bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Divân-ı Antere*, s.187.

[81] Hafif bahrinden beyitler için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a,* s.269; beytin Türkçe 'ye çevirisi için bkz. Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, s.166.

[82] Kâmil bahrinden beyitler için bkz. Abdülmecit Hemmü, *Şerhü'l Muallakâti't Tis'a*, Müesseseti'l Alemi lil-Matbuât, Beyrut 2001, I. 246; Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a,* s.260; beyitlerin Türkçe'ye tercümesi için bkz. Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, s.150.

Cahiliye şairi Tarafe b. el-Abd[83] (ö. 564 [?])'a ait meşhur muallakasında yer alan amcasının oğlu Mâlik'e hitaben terennüm ettiği aşağıdaki beyt te zikredilmeye değerdir:

وقَرَّبْتُ بالقُرْبَى وَجَدِّكَ إنَّه مَتَى يَكُ عَهدٌ للنَّكِيثَةِ أَشْهَدِ

"sana aramızda olan yakınlık sebebiyle yaklaştım. Senin de benim dostluğumdan sahip olduğun hazza yemin ederim ki, Ne zaman çok çetin bir şey karşımıza çıksa ben daima senin yanında olacağım."[84]

Ahid kelimesi burada buluşma, karşılaşma manasında kullanılmıştır. Yani Ne zaman çok çetin bir şey karşımıza çıksaonunla karşı kaşıya gelmekten asla geri kalmayacağım. Bu manaya delalet eden bağlam, ahid kelimesinden önce gelen " متى يكن" siyakıdır.

Muhadram şair Lebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661)ise dişi bir çöl ceylanının ölümü yaklaşmış erkek çöl ceylanından Harbe'(bir yer ismi)de buluşmak için söz istemesini tasvir etmektedir:

وَقَناةٌ تَبغي بحَرْبَـــــــةَ عَهْـداً ... منْ ضَبُوحٍ قَفَّى علَيهِ الخبَالُ

بينَ فلجٍ واللَّوذِ غُبسٌ بسالُ ... نَظَرَتْ عَهـــدَهُ، وباتَتْ علَيْهِ

"Dişi çöl ceylanı ölümü yaklaşmış erkek çöl ceylanından Harbe'de buluşmak için söz ister.Ve gelmesini ümit ederek tozlu bozuk arazi olan Felc ve Levz arasında gece boyu bekler."[85]

Ahid kelimesi her iki beyitte buluşma, karşılaşma manasında kullanılmıştır. Ahid kelimesi " تبغي" fiilinin mef'ūlün bih'i olarak gelmiştir. Bu bağlam, kastedilen mananın buluşma, karşılaşma manası olduğunu göstermektedir.

Muallaka şairlerinden Tarafe b. el-Abd (ö. MS.564 [?])kasidesinin girişinde sevgilisinden geriye kalanlar(kalıntıları) üzerinde durarak şöyle diyor:

لِهِندٍ، بِحِزّانِ الشّريفِ، طُلولُ ... تَلوحُ، وأدنى عهدِهِنّ مُحِيلُ

"Hind'in Hizzani'ş-Şerif'(bir yer ismi)te bıraktığı yadigârları vardır uzaktan bakanagörünen, onunla karşılaşmamızın üzerinden ez az bir sene geçmiş olan"[86]

---

[83] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, III. 225.

[84]Tavîl bahrinden beyit için bkz. Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kāsım, *Şerhü'l-kasâidi's-sebi't-tıvâli'l-Câhiliyyât*, tah. Abdüsselâm M. Hârun, Dârü'l-Meârif, Kahire 1993, 205; Abdülmecit Hemmü, *Şerhü'l Muallakati't Tis'a*, I. 70; Beytin bir diğer rivayeti için bkz. Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eşâri'l-Arab*, tah. Ali Muhammed el Becâdî, Nehdatu Mısır li't-Tebâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, yy. ty, s.331.

[85] Hafîf bahrinden beyitler için bkz. Lebîd b. Rebîa, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, s.81.

[86]Tavîl bahrinden beyit için bkz. Tarafe b. el-Abd, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*, tah. Mehdî Muhammed *Nâsıruddîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s.66.

Ahid, burada "محيل"kelimesi ile nitelendirilerek buluşma, karşılaşma ve bir yerde yaşamak anlamında kullanılmıştır. Yaniüzerinden bir sene geçti demektir.

Bu başlık altında zikredebileceğimiz son örneğimizcahiliye devri şairlerinden A'ŞÂ, Meymûn b. Kays[87] (ö. 7/629 [?])'ın Şüreyh es-Semev'el[88] (ö. MS.560 [?])'i övdüğü kasidesinde dile getirdiği aşağıdaki beytidir:

فَكَانَ أَكْرَمُهُمْ عَهْدَاً، وَأَوثَقُهُمْ ... مَجْدَاً، أَبُوكَ، بِعُرْفٍ غَيرِ إِنْكَارِ

"(Baban) insanlarla buluşmasında ve onlarla sohbetinde insanların en kerimi ve saygını idi,bu sıfatları, hiç bir kimsenin inkâr etmesi mümkün olamaz, açıkça bilinir idi."[89]

Ahid kelimesi bu beyitte ism-i tafdîl olan " أكرم" sözcüğüne temyîz olarak gelerek buluşma, karşılaşma manasında kullanılmıştır.

Bunun yanında Ahid kelimesinin ism-i mekân sigasıyla, buluşma ve toplanma yeri anlamında da kullanımına rastlanmaktadır. Bunlardan ilki, Züheyr b. Ebî Sülmâ[90] (ö. MS.609 [?])'nın yavrusunu vahşi hayvanların yediği ceylanı tasvir ettiği aşağıdaki beytidir:

أضاعت فلم تغفر لها غفلاتها ... فلاقت بيانا آخر معهد

"Affedilemeyecek bir dikkatsizlik ile (onu-yavrusunu) kaybetti, son buluştukları yerde onun izlerine rastladı."[91]

İkincisi, Abs kabilesine mensup muallaka şairlerindenAntere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. 614 [?])'ye ait şu beyittir:

وَلَقَد حَبَستُ الدَمعَ لا بُخلاً بِهِ يَومَ الوَداعِ عَلى رُسومِ المَعهَدِ

"Cimrilik ettiğim için olmasa da sevgilinin veda gününde buluştuğumuz yerin kalıntılarına karşı gözyaşlarımı tuttum."[92]

Bir diğeri yine Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. MS.614 [?])'nin aşağıdaki beytiahid kelimesinin cahiliye şiirinde ism-i mekân sigasıyla kullanımına örnek olarak verilebilir:

---

[87] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, VII. 341; Tülücü, Süleyman, "A'şâ, Meymûn b. Kays", *DİA*, İstanbul 1991, III. 544-545.

[88] Yahudi asıllı Cahiliye devri Arap şairidir. Semev'el, şöhretini şairliğinden ziyade ahde vefasına ve mertliğine borçludur. Hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Tüccar, Zülfikar, "Semev'el el-Ezdî", DİA, İstanbul 2009, XXXVI. 487.

[89] Basît bahrinden beyit için bkz. Ğalâyînî, Mustafa, *Ricâlü'l-Muallakâti'l-Aşr*, s. 255.

[90] Cahiliye şairi Züheyr hakkında bkz. Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, III. 52.

[91] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ,* I. 145.

[92] Kâmil bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Divân-ı Antere*, s.62.

بَينَ العَقيقِ وَبَينَ بُرقَةِ ثَهمَدِ طَلَلٌ لِعَبلَة مُستَهِلُّ المَعهَدِ

"Buluştuğumuz ilk yer olan Akik ve Burkatu Sehmed arasında Able'nin (sevgilisi) kalıntıları, izleri var."[93]

Ahid kelimesi yukarıdaki üç beyitte de ismi mekân sigası olan " معهد" formu ile "buluşma yeri" manasında varit olmuştur. Bu türev, ismi mekân olduğu için bu mana dışında başka bir mana taşımamaktadır.

1.4. Bilgi ve Tecrübe

Ahid kelimesinin bilgi ve tecrübe anlamında kullanıldığı cahiliye şiirinden ilk örneğimizİmru'u'l-Kays(ö.MS.545)'aait bir beyittir. Şair, burada sakîl olarak isimlendirilen bir kılıcı yeriyor:

يُدْعى صَقِيلاً، وَهْوَ لَيْسَ لَهُ ... عهدٌ بِتَمْويهٍ، وَلا صَقْلِ

"O, Sakîl olarak adlandırılır, hâlbuki (Onun, isminin anlamıyla herhangi bir bağı yoktur.) O ne bir pas bilir ne de parlaklık bilir."[94]

Ahid kelimesi burada "bir şey hakkında elde edilmiş tecrübe" manasındadır. Örneğin, " ليس لي عهد بتلك المسألة " dediğimde yani bu mesele hakkında her hangi bir bilgim, tecrübem ve karşılaşmam söz konusu değildir demektir. Bu terkip, fasih Arapça konuşan Arapların dilinde meşhurdur. Genellikle bu lafzî telâzüm(birliktelik), menfi/olumsuz form ile gelir. Nadiren de olsa müspet/olumlu form ile gelir.

Bir diğer şâhidimiz, Tarafe b. el-Abd (ö. 564 [?]) ait şu beyittir:

فَلَئِنْ شَطّتْ نَواهَا، مَرّةً ... لَعَلى عَهْدِ حَبيبٍ مُعتَكِرْ

" Eğer onun yurdu çok uzaklara düşse de,seven sevdiği kişinin muhabbeti üzere ve ona karşı muhlis olarak kalmaya devam eder. "[95]

Ahid kelimesi bu beyitte içinde yaşadığı zaman üzerine herhangi bir şey hakkında bilgi sahibi olma manasında kullanılmıştır.

Muhadram Muallaka sahibiLebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661) aşağıdaki beytindekanıncaya kadar içtiği suyu tavsir etmektedir:

طاميَ العَرْمَضِ لا عَهْدَ لَهُ ... بِأَنِيسٍ، بَعدَ حَوْلٍ قد كَمَلْ

[93] Kâmil bahrinden olan beyit için bkz.Tebrîzî, *Şerhu Divân-ı Antere*, s.62.
[94] Serî bahrinden beyit için bkz. İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, s.143.
[95] Remel bahrinden beyit için bkz. Tarafe b. el-Abd, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*, tah. Mehdî Muhammed *Nâsıruddîn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s.40.

"(öyle bir su ki)Yosunlar üzerini kaplamış, sanki üzerinden bir sene geçmiş kimse uğramayalı, (sanki bu suya ilk ulaşan kendisidir)"[96]

Ahid kelimesi burada bilgi, tecrübe ve buluşma manalarında kullanılmıştır. Önüne Cinsi Nefyeden(olumsuz yapan) Lâ (edatı) gelmiştir. Böylece mana, "o suya, kendisiyle ünsiyet kurabileceği hiç kimse uğramamış"şeklinde olur.

Bir diğer örnek, cahiliye şairiA'ŞÂ, Meymûn b. Kays (ö. 7/629 [?])'ın aşağıdaki beytidir:

عَهْدِي بِهَا فِي الحَيِّ قَدْ سُرْبِلَتْ ... بَيضَاءَ مِثْلُ المُهْرَةِ الضَّامِرِ

"Onunla(sevgilimle) karşılaştığım gün, üzerinde beyaz bir elbise vardı ve güzelliğiyle endamlı bir kısrağa benziyordu."[97]

Ahid kelimesi bu beyitte, bilgi ve tecrübe manalarında kullanılmıştır. Bu manaya işaret eden bağlam,câr ve mecrûrdan oluşan "في الحي" cümlesidir. Bir yerde ikamet etme ve bir şey hakkında tecrübe sahibi olma manalarına delalet etmektedir. " عهدي" tamlaması mübteda olarak gelmiş haberi ise düşmüştür. Takdiri ise "كائن "ifadesidir. Câr ve mecrûr bununla müteallıktır.

Muhadramûn şairlerden olup ileri yaşlarda İslamiyet'i kabul ettiği belirtilenEbû Hırâş el-Hüzelî'[98] (ö. 15/636)aşağıdaki beytinde ahid kelimesine yer vermektedir:

فَلَيسَ كَعَهْدِ الدِّارِ يَا أُمَّ مَالِكٍ ... وَلَكِن أَحَاطَتْ بِالرِّقَابِ السَّلَاسِلَ

"Ey Malik'in annesi! Yurdumuzda durum senin daha önceden bilmiş ve alışık olduğun gibi değil fakat zincirlerin boyunlara vurulması gibibize bizi durduran ve sınırlandıran bir şey geldi."[99]

Ahid kelimesi burada "ديار " kelimesine izafetiyle alışkanlık(tecrübe etme) ve bilgi manasında kullanılmış ve önüne teşbih edatı olan "kêf/ك" harfi gelmiştir. Bu üslup, geçmiş günleri ve o günlere ait olayları ifade eder.

Muhadram şairLebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661) aşağıdaki beyitiniterennüm etmektedir:

عَهْدِي بِهَا الإِنْسَ الجَمِيعَ، وَفِيهِمُ ... قَبْلَ التَّفَرُّقِ مَيْسِرٌ وَمُدَامُ

[96] Remel bahrinden beyit için bkz. Lebîd b. Rebîa, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, s.93; Câhiliyye şairi Abîd b. el-Ebras'a ait benzer kalıpta başka bir örnek için bkz. el-Mevsuatü'ş-şi'riyye (CD).

[97] Serî bahrinden beyit için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a,* s.43.

[98] Muhadram bir şair olup hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Sarmış, İbrahim, "Ebû Hırâş el-Hüzelî", *DİA*, İstanbul 1994, X. 158-159; Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, II. 325.

[99]Tavîl bahrinden beyit için bkz. eş-Şuarâü'l-Hüzaliyyin, *Divânul-Hüzeliyyin*, tah. Muhammed Mahmûd Şankîtî, Daru'l-Kavmiyye li't-Tıbâati ve'n-Neşr, Kahire 1965, II. 150; burada zikredilen beyte benzer başka bir örnek için bkz. Muhammed Ali Dikka, *Divânu Benî Esed*, Dâru Sadır, Beyrut 1999, II. 113.

"Bu yerleri insanlarla dolu, mamur ve orada herkesin içki içtiği ve kumarla eğlenmesiyle bilirim."[100]

Ahid kelimesi burada bir yer hakkında bilgi ve tecrübe sahibi olma manasında kullanılmıştır. Beyit, ahid kelimesiyle başlamış haberi ise mahzüftür(düşmüştür). Mastar olan "عهدي " fiilinin görevini üstlenerek mef'ûlü olan "الإنس "kelimesini nasb etmiştir.

Bir sonraki örnekİmru'u'l-Kays(ö.MS.545)'a ait şu beyittir:

فَإِن تَقْتُـــــــــلُونَا نَقتُلْكُمْ ... وَإِنْ تَقْصِـــــــدُوا لِدَمٍ نَقْصِـــــدِ

مَتَى عَهْدُنَا بِطِعَانِ الكُمَا ... ةِ، وَالحَمدِ وَالمَجْدِ وَالسُّؤْدُدِ

"Eğer bizi yok etmek istiyorsanız, şüphesiz bizi de sizi yok etmek için hazır bulacaksınız,bu durum ne zaman sizden sadır olursa, bilgimiz ve tecrübemiz haddi aşanlara karşı hazır olacaktır, şeref ve yücelik bununladır."[101]

Ahid kelimesi burada tecrübe ve alışkanlık manasında kullanılmıştır.Böylece" متى عهدنا بطعان الفرسان" cümlesinin anlamı "o süvarilerle ve saldırılarıyla karşı karşıya geldiğimizde" demek olur.

A'ŞÂ, Meymûn b. Kays (ö. 7/629 [?])'aait beyitte şair, İmruülkays'ın kendisine emanet ettiği zırhını ve ailesini Hîre[102] Kralı Münzir b. Mâüssemâ'nın askerlerine vermeyerek onları muhafaza eden ve bunun sonucunda Münzir'in askerlerince kendisinden intikam alınarak oğluöldürülen Semev'el'i[103] methetmektedir[104]:

فَاخْتَارَ أَدْرَاعَهُ كَي لَا يَسُبَّ بِهَا ... وَلَم يَكُنْ عَهدُهُ فِيهَا بِخَتَّارِ

"Semev'el insanlar arasında çirkin bir vasıfla anılmamak için kendisine emanet edilen(imruülkays'ın) zırhı korumayı seçti, zira o, hayatında hiçbir şekilde aldatan olmadı."[105]

Ahid kelimesi burada alışılmış ve denenmiş, tecrübe edilmiş insan manalarında gelmiştir. Bu delalet,manevidir. Sözün siyakından bu anlaşılmaktadır. Bunu gösteren bağlam "لم يكن" ve "بختّار" nitelemeleridir. Bu da ahid kelimesine ilişkin zikrettiğimiz manaya uygun bir vasıftır.

---

[100] Kâmil bahrinden beyit için bkz. Lebîd b. Rebîa, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, s.105.
[101] Mütekârib bahrinden beyitler için bkz. İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, s.88.
[102] III-VII. yüzyıllar arasında Irak'ta hüküm süren hıristiyan Arap hanedanıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kapar, Mehmet Ali, "Lahmîler", *DİA*, Ankara 2003, XXVII. 54-55.
[103] Tüccar, Zülfikar, "Semev'el el-Ezdî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI. 487.
[104] Ğalâyînî, Mustafa, *Ricâlü'l-Muallakâti'l-Aşr*, s. 255.
[105] Basît bahrinden olan beyit için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ,* I. 255.

Bir diğeri, İmru'u'l-Kays(ö.MS.545)'ın şu beytidir:

وَ هَل يَعِمَنْ مَن كان أحدثُ عَهدِه ... ثلاثين شهراً في ثَلاثَةِ أحوَالِ

"*Refah ve müreffeh bir hayatı yeni tecrübe eden birinin rahat bir hayatı olur mu,Ancak üç yıl (hal= rüzgâr, onu takip eden yağmur ve kalıntıları değiştiren ayaklar veya ayak izleri) içerisinde otuz aya ulaşabilir"*[106]

Ahid kelimesi bu beyitte tecrübe manasında kullanılmıştır. Bu lafzî telâzüm(birliktelik), meşhurdur. Şöyle ki "كان حديث عهد بالإسلام" veya " فلان حديث عهدٍ بالسياسة"dediğimizde ilki "o yeni Müslüman olmuş biri idi" ikincisini ise "falan siyasette yenidir." şeklinde ifade edilir.

Kays kabilesine mensup olan muhadram Arap şairlerindenŞemmâh b. Dırâr[107] (ö. 30/650 [?])'a ait olan aşağıdaki beyitteşair, dostlarının yurt yerlerinin başında duruyor ve onların vardığı duruma hasretler içinde feryad ederek şöyle diyor:

لِمَنْ مَنْزِلٌ عَافٍ وَرِسْمُ مَنَازِلَ ... عَفَتْ بَعْدَ عَهْدِ العَاهِدِينَ رِيَاضَهَا

"Dostların konak yerleri ve onların şekli değişip çürümüş olankalıntıları, (sakinleri) bahçelerinde, bağlarında oturmaya alıştıktan sonra kimlere terkedildi."[108]

Ahid kelimesi burada alışılmış, tecrübe edilmiş manasına kullanılmıştır. ism-i fâil formuyla gelen " العاهدين" kelimesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira " العاهد" kelimesi bir şeyi tecrübe eden ve bir şeye alışmış olan manasına gelir. Bu üslup Arapçada " قول القائلين" ve "شرب الشاربين" benzeri bildik, aşina olunan bir kullanımdır.

Cahiliye devrinin tanınmış Arap şairi İmru'u'l-Kays(ö.MS.545)'ın aşağıdaki beyti de ahid kelimesinin bilgi ve tecrübe manasına dairyerinde bir örnektir:

فلوْ أنّ أهلَ الدّارِ فيها كَعَهْدِنَا ... وَجدتُ مَقيلاً عِندهمْ وَمُعرَّسَا

"Eğer bu diyarın ahalisi(sevgiliden kinayedir.) hala daha önce aramızda mevcut olan sevgi üzere olsalardı,onların yanında biraz öğle uykusu uyuyacak bir zaman ve akşam yatacak yer bulurdum"[109]

---

[106] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, s.135.

[107] Muhadram Arap şairlerinden olup hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tüccar, Zülfikar, "Şemmâh b. Dırâr", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII. 506-507; Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, III. 175.

[108] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-fesâha*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1402/1982, s.187; aynı anlamda benzer bir başka örnek için bkz. Bişr b. Ebî Hâzim el-Esedî, *Dîvânu Bişr b. Ebî Hâzim el-Esedî*, tah. İzzet Hasan, Kültür Bakanlığı, Dımaşk 1960, s.137.

[109] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, s.111.

Ahid kelimesi burada alışık bir durum, bildik, aşina olunan manalarında varit olmuştur. Bu anlam, siyakla veahid kelimesinin önüne gelen "ك" harfi cerinden anlaşılmaktadır.

Cahiliye şairi Câbir b. Hüney et-Tağlibî[110] (ö.MS.560)'ninaşağıda yer verdiğimiz beytindeşair, Benî Selâmân[111] kabilesinin kendilerine karşı cinayet işlediği andaki hallerini kesileceği bıçağı arayan koyunun haline benzetmektedir:

وَآخر عهد لَهَا مونق ... غَدِير وجزع لَهَا مبقل

" Ne güzeldi benî selâmân'ın son günleri,sel sularının bıraktığı yalaklarda otlar bitiyordu"[112]

Ahid kelimesi burada, tecrübe manasında kullanılmıştır. "آخر" bağlamı bunu göstermektedir. Böylece mana, hayatındaki en son tecrübesi demek olur.

İmru'u'l-Kays(ö.MS.545)'ınşu beyti de ahid kelimesinin bilgi ve tecrübe anlamında kullanıldığını göstermektedir:

وتحسِبُ سَلمَى لا تزالُ كَعَهْدِنَا ... بوَادي الخُزَامى أوْ على رَسّ أوعالِ

"Sen Selma'yı, halaaramızdaki bildik davranışlarımızda olduğu gibiHuzâmê vâdisi ve Rassı evaal'dekihali üzere mi sanırsın.[113]*"*

Ahid kelimesi burada yaşanmış tecrübe ve hayat manasında kullanılmıştır. Bu manaya delalet eden "لا تزال" –halâ-cümlesi, buna delildir.

Bunların yanında ahid kelimesinincahiliye şiirinde sülasi/üçlü fiil(عهد) ve muzarisi(يعهد) kalıbında/vezninde de kullanıldığı görülmektedir.

Bunlardan ilki, cahiliye devri hıristiyan Arap şairiAdî b. Zeyd el-İbâdî'ye (ö. h.36/587) aittir:

قَد حَانَ أَنْ تَصْحُوَ أو تَقْصُرَ ... وَقَدْ أتَى لِمَا عَهِدْتَ عُصُر

"Artık sarhoşluğundan uyanma vakti gelmiştir. Eğer (bunu yapmazsan) hayatta pek çok gün gördüğün, pek çok şeyi tecrübe ettiğin halde doğrusu sen (asaletinde, cömertliğinde) ihmalkâr davranmış olursun."[114]

---

[110] Ziriklî, Hayreddin, el-A'lâm, II. 103; ayrıca Hıristiyan bir cahiliye şairidir. Bununla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Şeyho, Luvîs, *Şuarâü'n-Nasrâniyye*, Dârül-Meşrik, Beyrut 1991, s. 188.

[111] Kudâa'ya mensup bir Arap kabilesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Küçükaşcı, Mustafa Sabri, "Selâmân", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI. 344-345.

[112] Mütekârib bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Hamâse*, I. 1030.

[113] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, s.135.

Ahide "عهد" fiili burada yaşamak ve tecrübe etmek manasında kullanılmıştır.

İkincisi, Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî'ye (ö. MS.614 [?]) nispet edilen şu beyittir:

لَئِن يَشمَتِ الأَعداءُ يا ابنـةَ مالكٍ فَإِنَّ وِدادي مِثلَما كانَ يُعهَـــــــدُ

Ey Malik'in kızı düşmanların benimle alay etmeleri beni sana olan sevgimden asla döndüremeyecektir. Bilakis sevgim tıpkı daha önceden bilindiği gibi kalacaktır.[115]

Ahide fiilinin muzarisi olan "يعهد" fiil kalıbı burada bilgi ve tecrübe manasında kullanılmıştır. Bu delalet, lüğavî bağlamdan "مثل ما كان" yani daha önceden bilindiği gibi ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır. Burada nadir olan, fiilin muzari sigasında gelmesidir ki bu, cahiliye şiirinde tesbit edebildiğimiz tek örnektir.

Bir diğeri, Bekr kabilesinin Yeşkür koluna mensup muallaka şairlerinden Hâris b. Hillize (ö. 570 [?])'ye ait aşağıdaki beyittir:

لَا أَرَى مَنْ عَهِدْتُ فِيهَا، فَأَبْكِي ... اليَومَ دَلْهاً وَمَا يَحِيرُ البُكَاءُ؟

"Oralarda buluşmaya alıştığım güzeli göremiyorum bugün, ağlıyorum şaşkınca; fakat ağlamak neye yarar?"[116]

Ahid kelimesi burada fâil te'si "ت" ile birlikte mazi fiil sigasıyla alışkanlık vetecrübemanasında varit olmuştur. Böylece mana, Oralarda buluşmaya alıştığım güzeli göremiyorum demek olur.

1.5.Ahde Vefâ

Ahid kelimesinin cahiliye şiirinde "vefa"manasında kullanımına dair Evs b. Hacer[117] (ö.MS.620)'e ait şu beyit örnek olarak verilebilir:

وَلَيسَ أَخُوكَ الدَّائِمُ العَهدِ بِالذِي ... يَسُوءَكَ إِنْ وَلَّى وَيُرضِيكَ مُقبِلَا

"Vefalı dost odur ki dostluğa ve vefaya daima bağlı kalır, ondan uzak kalsan da ihanet etmez yüzüne karşı ikiyüzlü ve riyakârca davranmaz. Kim böyle yaparsa ne kardeş ne de dosttur."[118]

---

[114] Serî bahrinden olan kasidenin beyti için bkz. Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, el-Asru'l-câhilî*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1960, s.185; ayrıca bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a,* s.7.

[115] Tavîl bahrinden beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Dîvân-ı Antere*, s.54.

[116] Hafîf bahrinden beyit için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a,* s.269; beytin Türkçe' ye tercümesi için bkz. Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, s.167.

[117] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, II. 31.

[118] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ,* I. 204.

Ahid kelimesi burada cahiliye devrinde yüceltilen erdemlerden biri olan "ahde vefâ"[119] manasına marife olarak(harf-i tarîf ile) gelmiştir. Şairin kastettiği mana budur. Zira bu tablo uzaklık durumundaki ihâneti nitelemektedir. Bunun yanında uzaklık ve yakınlık her iki durumda da dostlar arasında kardeşlik ve dostluk üzere daim olmayı beyan etmek için"الدائم"kelimesi ahid kelimesine izafe edilmiştir. Ayrıca araştırmamızın üçüncü bölümünde göreceğimiz üzere bu delalet(vefa), Kur'an'da dageçmektedir.

Ahid kelimesinin vefa anlamına geldiği bir başka beyit de muallaka şairlerinden Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. 614 [?])'ye ait şu beyittir. Şair, çağdaşlarından yakınmakta ve kendi kendine şöyle sormaktadır:

لِأَيِّ حَبيبٍ يَحسُنُ الرَأيُ وَالوُدُّ وَأَكثَرُ هَذا الناسِ لَيسَ لَهُم عَهدُ

"Bu zamanda yaşayanların çoğunluğu ahde vefa göstermiyorken ona kendisini çok seven bir dost edinmek yaraşır."[120]

Ahid kelimesi burada ahde vefa göstermek manasında gelmiştir. Bu, siyaktan açıkça belli olmaktadır. "ليس له عهد" demek"ahde vefası yok" demektir.

Yine Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. MS.614 [?])'ye ait kasidede geçen aşağıdaki beyitte ahid kelimesi vefaanlamında kullanılmakta ve şair,burada şimşeğe hitaben ondan ısrarla şöyle bir istekte bulunmaktadır:

وَخَلِّ النَدى يَنهَلُّ فَوقَ خِيامِها يُذَكِّرُها أَنّي مُقيمٌ عَلى العَهدِ

"O yağmuru bırak ki sevgilimin(Able) çadırının(otağ)sine sine üzerineyağsın ve ona benim kendisine karşı halaahde vefa üzere olduğumu hatırlatsın."[121]

Ahid kelimesi burada ahde vefa göstermek manasında gelmiştir. Bu, Ahid kelimesinden önce geçen " مقيم" kelimesinden anlaşılmaktadır. Buradaki ikametin anlamı, (ahdinden dönmeyerek sevgiliye bağlı kalmaktır) devamlılık, sürekliliktir.

1.6. Yağmur

Ahid kelimesinin cahiliye şiirindeki anlamlarında biri de"yağmur" anlamıdır. Nitekim muallakaşairlerinden Antere b. Şeddâd b. Amr el-Absî (ö. MS.614 [?])'ye ait aşağıdaki beyitteşairin, bedenlerin yok olmasından sonra baharın nasıl da kabirleri beyaz çiçeklerle kapladığını anlatırken ahid kelimesini yağmur anlamında kullandığı görülmektedir:

---

[119] İslam öncesi Arap toplumunda ideal görülen davranışlardan ahde vefa hasleti için bkz. Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 252-258.

[120] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz.Tebrîzî, *Şerhu Divân-ı Antere*, s.54.

[121] Tavîl bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Divân-ı Antere*, s.66.

وكَسَا الربيعُ ربوعَها أنوارَه لمَّا سقتهَا الغادياتُ عهودَها

"Sabah yağmurları ilk damlalarını atınca bahar, onun mahallesini (kabirleri) çiçeklerle donattı"[122]

Ahid kelimesi çoğul siyğasıyla gelmiştir ve o, yağmur için kullanılmıştır. Nitekim klasik sözlüklerde de bu anlamına işaret edilmiş ve "روضة معهودة" (yağmur isâbet etmiş bahçe) kullanımı örnek olarak sunulmuştur.[123] Burada kelimenin delalet ettiği mana bağlamdan/ siyaktan açıkça anlaşılmaktadır. "سقى " fiiline mefûlün bih olarak gelmiş ve fâil ise bulutlar anlamına gelen "الغاديات" kelimesidir. Bu delalet(yağmur), cahiliye şiirinde çok nadir kabul edilir.

Ahid kelimesinin yağmur anlamında kullanıldığı bir diğer örnekte şair Mütanahhil el-Hüzelî[124](ö. ?)'nin Selma'ya yağmur duasında bulunurken kendisi için de kararsız sevgilinin sözlerinden yorulmama duasını andıran şu beytidir:

أَرْوَى بجِنّ العهدِ سَلمَى ولا ... يُنصِبْكَ عهدُ المَلِقِ الحُوَّلِ

"Selma'yı yağmurun ilk damlaları ile suladı. Yalancı (dalkavuk), düzenbaz birinin sevgisi seni yaralamasın!"[125]

Burada "ahd" kelimesi (ilk mısrada) yağmur anlamında kullanılmıştır. Bunun delili, kendinden önceki "suladı" anlamına gelen "أروى /erva" fiilidir.

1.7. Yemin ve Aşina OlunanYol

Yemin kavramının anlam alanına giren kelimelerden birisi deahiddir. Ahid kelimesinin cahiliye şirinde"yemin" anlamına gelmesine örnek olarak Amr b. Külsûm[126] (ö.MS.584 veya 600 m.)'un inşâd ettiği şu beyit verilebilir:

أَخَذْنَ عَلَى بُعُولَتِهِنَّ عَهْداً ... إِذَا لَاقُوا فَوَارسَ مُعَلَّمِينَا

---

[122] Kâmil bahrinden olan beyit için bkz. Tebrîzî, *Şerhu Divân-ı Antere*, s.51.

[123] Halil b. Ahmed, el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, I. 102; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, I. 98; Cevherî, *es-Sıhâh,* II. 516; Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-luğa*, tah. Abdusselâm Muhammed Harûn, Dar'ul-Fikr, Dımaşk 1979, IV. 170; Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Esâsu'l-Belâga*, tah. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998, I. 682; ayrıca Kur'an'da bu anlamıyla geçmeyen "عهد" kelimesi, senenin ilk yağmuru, vesemî/ilkbahar yağmurlarının ilki, yağmurdan sonra yağmur, biri ötekinin ıslaklığını/yaşlığını idrâk eden yağmur şeklinde anlamlandırılmaktadır. Bunun için Bkz. Kara, Ömer, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Yakınanlamlılık ve Nüans: Râğıb el- Isfahânî Örneği*, İstanbul 2009, s.265,273.

[124] Cahiliye şairi Mütanahhilhakkında bkz. Âmidî, Ebü'l-Kâsım Hasan b. Bişr, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, tah. F.Krenkow, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1991, s.234.

[125] Serî bahrindeki beyit için bkz. eş-Şuarâü'l-Hüzaliyyin, *Divânul-Hüzeliyyin*, tah. Muhammed Mahmud Şankîtî, Daru'l-Kavmiyye li't-Tıbâati ve'n-Neşr, Kahire 1965, II. 10; ayrıca bkz. el-Mevsuatü'ş-şi'riyye (CD).

[126] Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, V. 84.

"O kadınlar, kocalarından düşman birlikleriyle karşılaştıkları zaman kendilerini tanıtan işaret taşımalarına dair söz almışlardır."[127]

Ahid kelimesi bu beyitte "أخذ" fiili ile yan yana gelerek yemin anlamında kullanılmıştır. Bu üslup(yemin), islam öncesi Arap toplumunda " قطع على نفسه عهدا " yani bir şeyi yapacağına dair yemin etmek örneğinde olduğu gibi yaygındır. Kur'an da onların bu âdetini devam ettirmiştir.[128]

Ahid kelimesinin cahiliye şiirinde "bildik, aşina olunan yol" manasında kullanımına dair Lebîd b. Rebîa (ö. 40 veya 41/660 veya 661)'nın aşağıdaki beyti örnek olarak verilebilir. Şair, buradayolcuların halini tasvir etmektedir:

فَصَدَّهُمْ مَنطِقُ الدَّجاجِ عنِ العَهـ ... ـدِ وضَرْبُ النّاقُوسِ فاجْتُنِبَا

"Karşılaştıkları tavuğun kendileriyle konuşması ve duydukları çan sesi onların aşina oldukları yoldan sapmalarına sebep oldu."[129]

Ahid kelimesi burada insanların geçmeye alıştıkları yol anlamında gelmiştir. Bu kavram, İslam öncesine aittir. Ahid kelimesinin, İslam geldikten sonra geçirdiği anlam değişimi itibariyle bu manevi(soyut) delalet yok olmuş ve benzerine İslami dönemlerde rastlanmamaktadır.

1.8. Değerlendirme

Cahiliye şiir mecmuaları ve divanlarını taradıktan ve bu kaynaklarda yer alan ahid kelimesini muhtevi yetmişe yakın beyti inceledikten sonra açıkça görülmektedir ki ahid kelimesi, asli manası olan mîsâk'ı aşacak şekilde çeşitli manalarda kullanılmıştır.Böyleceahid kelimesi Cahiliye şiirinde, "mîsâk", "zaman","bilgi" ve "tecrübe" ile"buluşma/karşılaşma" gibi anlamlarda kullanılmıştır.Bunun yanında nadir de olsa "ahde vefa", "yağmur" , "yemin" ve "aşina olunan yol" anlamlarında da kullanıldığı dikkatimizi çekmektedir. Ayrıca ahid kelimesi genel olarak ahide fiilinin mastar formuyla kullanılırken ahide fiilinin mazi, muzari ve ism-i mekân gibi farklı formlarıyla da kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun nedenini cahiliye şiirinin doğasına, konularına ve üsluplarına bağlayabiliriz. Zira dikkatle incelersek şairlerin büyük çoğunluğunun, ahid kelimesine sevgililerileriyle buluştukları zamanlara karşı

[127] Vâfir bahrinden olan beyit için bkz. Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a,* s.232; beytin Türkçe 'ye tercümesi için bkz. Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, s.127.
[128] Ersöz, Muhammed, *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*, s. 72.
[129] Münserih bahrinden şu beyit için bkz.Lebîd b. Rebîa, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, s.15.

duyulan tahassür, özlem siyakında[130] yer verdiklerini görürüz. Böyleceşairler bu kelimeyi, geçmişte dostları ve sevdikleriyle yaşadıkları o eski güzel günleri ve kimi zaman da yaşadıkları diyarlara(atlâl) duydukları özlemihatırlama sadedinde veyasevgiliyle buluşmalarını hatırlayarak ahid kelimesini o buluşmaya kinaye olarak kullanmaktadırlar. Bunun yanında o şiirlerden bazıları geçmişte ortaya çıkan ve alışıldık olan şeyi ahid ile isimlendirmiştir. Dolayısıylaahid kelimesi, çeşitli anlamlara delalet etmiş ve manası ancak siyak ve bağlamlarla anlaşılır hale gelmiştir. Cahiliye şiirinde nadiren görülen anlamlara gelince ahid kelimesi, "ahde vefa"anlamında kullanılmıştır. Bu anlam, Arapçanın genelinde yaygın ve geçerlidir. Ahid kelimesi, "Bildik, aşina olunan yol" manasında gelmiş ve ahid kelimesinin bu delaleti, cahiliye döneminde doğmuş ve ortadan kaybolmuş nadir bir kullanımdır. Ayrıca "أخذ" fiili ile "أخذ عهدا" şeklinde birlikte gelerek "yemin" manasında kullanılmıştır. Ancak bu, kelimeyi aslî delaleti olan mîsâk manasından çıkarmamaktadır. Zira her iki kelime müteradif/eşanlamlıdırlar. Bunların yanı sıra "ilk yağan yağmur" veya "senenin ilk yağan yağmuru" manasında da gelmektedir.Son olarakahid kelimesi mâzî "عهد"ve muzârî "يعهد"formlarıyla"bir şeyi tecrübe etmek" anlamında varit olmuştur. Bu kullanım meşhurdur ve bugüne değin kullanılmaktadır. Böylece ahid kelimesinin, cahiliye şiirinde kelimenin asli manasının dışında müteaddit manalarda kullanıldığı sonucu çıkarılabilir.Öyle ki asli manası olan mîsâk'a, bulduğumuz örneklerin ancak beşte birinde işaret edilmektedir.Ahid kelimesinin anlam değişimine dair kelimenin hakiki manasından diğer manalara doğru geçirmiş olduğu değişim ve kullanımı hakkında bir çıkarımda bulunulması mümkündür.Ahid kelimesinin aslîanlamları "mîsâk" ve "va'd"[131] olup kelimenin kazandığı diğer anlamların bu asıl anlamla yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu anlamıyla bağlantılı olarak,Hükümdarın, kendisine idare etme ve yönetme sorumluluğu verildiğinde onun idaresi altında geçen zaman dilimi ahid[132] ile isimlendirilmiştir. Bu sebeple "عهد فلان" yani "falancanın zamanı, devri" denir. Böylece kelime genel anlamda zaman manasına kullanılacak şekilde bir gelişme göstermiştir. Daha sonrakelime, bir kişiyle belli bir süre aynı dönemde yaşayan kimseler hakkında kullanılmak suretiyle genelleşmeye başlamış. Derken kelime, bir şeyi, bir süre tecrübe etme manasına delalet edecek şekilde kullanılır olmuştur ve bundan sonra da kelime, bir kez bile olsa belirli bir kişi ile buluşma manasına delalet etmeye başlamıştır.

---

[130] Cahiliye şairlerinin kasidelerinde sevgililerine karşı hislerine yer veren ve kasidenin ilk bölümünü oluşturan bu bölüme nesîb denir. Bu konuda örnekler için bkz. Yavuz, Mahmut, *Kur'an ve Şiir*, Fecr Yayınları, Ankara 2019, s. 155.

[131] Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, I. 102; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, I. 97; Cevherî, *es-Sıhâh*, II. 515.

[132] Cevherî, *es-Sıhâh,* II. 516; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, III. 315.

II. BÖLÜM

"AHİD" KELİMESİNİN KUR'AN'DAKİ ANLAMLARI

Cahiliye şiirinde ahid kelimesinin geçtiği örnekleri inceledikten ve o örneklerde ahid kelimesine ait muhtemel delaletleri açıkladıktan sonra şimdi deKur'an'da "ahid" kelimesini ihtiva eden ayetleri ve bu ayetlerde "ahid" kelimesinindelalet ettiği anlamlara dair müfessir ve dil âlimlerinin yorumlarına yer vermek istiyoruz.Önceliklebelirtmeliyiz ki Kur'an'la sözellikten yazıya, sezgisel ve doğaçlama kültürden gözlem ve düşünce kültürüne geçilmiştir.[133] Bu sebeple ahidkelimesinin cahiliye şiirindeki anlam yapısından farklı olarak daha mücerret/soyut bir anlama evrildiği görülmektedir.Öte yandan, islam, cahiliyedeki bazı uygulamaları kaldırmış, bazılarını ıslah etmiş bazılarını da olduğu hal üzere bırakmıştır.[134]Bu bağlamdaKur'an'ın ahid kelimesinin asli anlamı olan "bir şeyi her fırsatta korumak" veya "mîsâk" manasını onun ahlaki yönüne vurgu yaparak koruduğu görülmektedir. Diğer yandan Ahid kelimesi, bütün türevleriyle on yedi surede otuz altı ayette kırk altı kez zikredilmiştir.Bunlardan bir kısmı marife(ta'rif edatı veya izafeyle) veya nekra(belirsiz isim)isim olarak toplamdayirmi dokuz[135]kezgeçerken beş kez "عَهِد"fiil kalıbıyla[136] bir kez de muzarisi(geniş zaman fiil kalıbı) olan "أعهد" formuyla[137] gelmiştir. Ayrıca on bir kez de müteaddi(geçişli) ve müşareket ifade eden "عاهد" fiil formuyla[138]yer almıştır. Bu bölümde "ahid" kelimesinin Kur'an'da taşıdığı anlamları ele alarak yukarıdaki sigalardan her birinin en önemli delaletleri üzerinde duracağız. Hiç şüphesiz ahid kelimesi Kur'an'da büyük bir önemi haizdir ve kelimenin anlam değişimi ayetlerin siyakında ve esbabı nüzulünde rahatlıkla görülebilir. Bu sebeple ayetle bağlantılı olarak yeni delaletler kazanan"ahid" kelimesini,ayetlerintürev ve delaletlerine göre farklı alt başlıklarda inceleyeceğiz. Böyle davranmamızın nedeni, söz konusu delaletlerin ve anlamların birbirine yakın olması ve etimoloji(iştikak)faktörünün mananın gelişiminde veya değişiminde etkin bir rolünün olması sebebiyledir.Ahid kelimesi Kur'an'da daha çok asli lüğavî manasıyla yer almaktadır. Bu, önemli derecede Hz. Peygamber'in zamanında vuku bulan hadiselere dayanmaktadır. Zira anlaşmalar(muahedeler) genellikle müşriklerle veya ehli kitapla yapılmaktaydı ve ayetler bu olaylar sebebiyle iniyordu. Bu nedenle,ahid

---

[133] Adonis, *Arap Poetikası*, s.39.

[134] Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 124.

[135] 2.Bakara/27, 40 (iki kere), 80 (iki kere), 100, 124, 177; 3.Ali İmran/76, 77; 6.Enâm/152; 7.Araf/102; 8.Enfâl/56; 9.Tevbe/111, 12, 7, 4; 13.Ra'd/25, 20; 16.Nahl/91, 95; 17.İsra/34(iki kere); 19.Meryem/78, 87; 20.Taha/86; 23.Mü'minûn/8; 33.Ahzâb/15; 70.Meâric/32.

[136] 2.Bakara/125; 3.Ali İmrân/183; 7.Arâf/134; 20.Taha/115; 43.Zuhruf/49.

[137] 36.Yasin/60.

[138] 2.Bakara/100, 177; 8.Enfâl/56; 9.Tevbe/1, 4, 7, 75; 16.Nahl/91; 33.Ahzab/15, 23; 48.Fetih/10;

kelimesinintaşıdığı anlamlar da bu hadiselerin haysiyetiyle ilgili olarak farklılıklar göstermiştir.Bu bölümde her alt başlığa uygun ayetleri belirleyipo ayetler hakkında genel bir açıklamada bulunduktan sonrasöz konusu ayetlerdezikredilenher bir ahid kelimesinin ifade ettiği anlamlar konusunda tefsir ulemasının görüşlerine yer verilecektir.Daha sonra bahsi geçen ayette kelimenin tercih edilen delalet/anlam yönüüzerinde durulacağı gibiher alt başlığın sonunda daincelenendelalete ilişkin kısa bir değerlendirmeye yer verilecektir.Bu bölümü ihtiva ettiği manalara göre dörttemel başlık halinde ele aldık. Bunlardan ilki ve ahid kelimesinin Kur'an'daki esas anlamı olan "mîsâk", ikincisi "ahde vefa", üçüncüsü "zaman" dördüncüsü ise "emân/güvence" anlamlarıdır.Kelimeninmîsâk anlamı ise mîsâkın tarafları ve ahid kelimesinin farklı terkip ve fiil kalıpları bağlamında ele alınmıştır. Buna göre"Allah ile yapılan mîsâk" ve "gayri müslimlerle yapılan mîsâk"başlıkları mîsâkın taraflarını işaret ederken "عَهِدَ", "عاهد"ve "اتخذ عهدا"ifadeleri ise ahid kelimesinin muhtelif fiil kalıp ve terkiplerinin esas alındığını göstermektedir. Bu ise söz konusu iştikak'ın ona özel sabit bir delaleti olduğu anlamına gelmiyor.

2.1. Mîsâk

İslam öncesi Arap toplumunda konusu ne olursa olsunmîsâklar/antlaşmalar son derece önemsenir ve onu ihlal edenler toplumdafarklı şekillerdeteşhir edilirdi. Buradan hareketle İslam öncesi Cahiliye toplumunda kişileri yaptıkları antlaşmalara uymaya zorlayan güçlü bir toplumsal baskı söz konusuydu diyebiliriz.Buna karşılık Kur'an, toplumda Allah'a karşı takva bilincini yerleştirmeyi hedeflemiştir.[139]Biz bu başlıktamîsâk kavramını,tarafları bağlamında kulların "Allah ile yaptıklarımîsâk"ve müslümanların "gayri müslimlerle yaptıklarımîsâk"şeklinde bunun yanında ahide "عهد" fiilinin farklı terkip ve türevleri çerçevesinde ele alacağız.

2.1.1. "Allah İle Yapılan Mîsâk"

Kur'an'da "ahid" kelimesi çoğunlukla "mîsâk"/antlaşma manasında zikredilir. Kur'an, İnsanların birbirlerine vermiş oldukları ahidlerden daha önemlisinin Allah'a verilmiş ahidler olduğundan söz etmiştir.[140]Ayrıca Kur'an, ahdine vefa gösterenleri övmüş[141], ahdini bozanları da yermiştir.[142] Burada ele alacağımız her ayette "ahid" kelimesinin, sözlük anlamından tamamen sıyrılmadığını fakat Kur'an'ın Allah merkezli

[139] Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 257.
[140] a.y.; 33.Ahzâb/15, 23; 9.Tevbe/75;
[141] 13.Ra'd/20; 23.Mu'minûn/8; 70. Maâric/32.
[142] 2.Bakara/27; 13.Ra'd/25.

dil yapısı dolayısıyla luğavî mecaz yoluyla[143]mücerred/soyutbir mîsâk anlamı kazanmaktadır. Semantik metot üzerine eserler kaleme alan bir islam araştırmacısı olan İzutsu bu değişimi "Kur'an bu yapıyı olduğu gibi alır ve diğer birçok durumda olduğu gibi, ona dini bir mahiyet kazandırır. Kavramsal yapı veya form, hâlâ tamamen aynıdır, ama artık o, tanrı ve insan arasındaki daha üst düzeyli manevi ilişkiyi niteleyecek bir düzeye taşınmıştır."[144] Şeklinde ifade etmektedir.

Allah ile yapılan mîsâk anlamında istişhâd edebileceğimiz ilk örneğimiz, 2.Bakara/27. Ayetidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

اَلَّذينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ ميثَاقِه وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللّٰهُ بِه اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ أُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

"Onlar, Allah'a verdikleri sözü, pekiştirilmesinden sonra bozan, Allah'ın korunmasını emrettiği bağları (iman, akrabalık, beşerî ve ahlâkî bütün ilişkileri) koparan ve yeryüzünde bozgunculuk yapan kimselerdir. İşte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."[145]

"اَلَّذينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ" ifadesinde Allah'ın, fasıkları onu nakzetmekle/bozmakla nitelendirdiği "عهد الله" (Allah'ın ahdi) ibaresindeki"ahid" kelimesinin manası hakkında müfessirler farklı görüşler belirtmişlerdir. İbn Kesîr (ö. 774/1373)'e göreahid kelimesi ile kastedilen "Allah'ın yarattıklarına vasiyeti, onlara kendisine itaat kabilinden emretmiş olduğu ve kendisine karşı masiyet kabilinden nehyettiği şeyler" dir. Diğerlerine görebu âyet ehli kitaptan inkâr edenler ve onların münafıkları hakkında nazil olmuş ve bu onların aleyhinde bir kınamadır.

Ayrıca pekiştirdikten sonra bozdukları "Allah'ın ahdi" ibaresi ile kastedilenin, Allah'ın, Tevrat'ta onun ihtiva ettiği hükümlerle amel edeceklerine ve Hz. Peygamber Risalet/Peygamberlik ile görevlendirildiğinde kendisine uyacaklarına dair onlardan "söz almasıdır"denilmiştir. Bazı Müfessirler ise Allah bu ayetle, bütün şirk, küfr ve nifak ehlini kastetmiştir ve hepsine kendisini tevhid etmelerini (birlemelerini) emretmiştir demişlerdir.[146] Diğerleri de, Allah Teâla'nın zikretmiş olduğu "ahdin",(ezelde)

[143] Ersöz, Muhammed, *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*, s. 83.
[144] Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. M.Kürşad Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul 2017, s.343.
[145] 2.Bakara/27
[146] İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah. Sâmî b. Muhammed Selâmet, Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1420/1999, I. 210; ayrıca bkz. Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *et-Tefsîru'l-Basît*, tah. Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûd, Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûdü'l-İslâmiyye, yy.1430, II. 283.

Âdemoğullarından aldığı misâkı ifade ettiğinibelirtmişlerdir. Nitekim bu durum şu ayette tavsif edilmektedir:

وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى شَهِدْنَا

"Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahid tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahid olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi."[147]

Zemahşerî de (ö. 538/1144) bu görüşü benimseyerek " Allah'ın ahdinden murâd nedir? dersen, Allah Teâlâ'nın insanoğlunun doğasına ya da fıtratına kendisinin varlık ve birliğini tanıma, kavrama ve dolayısıyla kendisine inanma yeteneğini yerleştirmesidir. O, insanlara, "Ben sizin rabbiniz değil miyim?" diye sormuş, onlar da "evet" diyerek bunu onaylamışlardır derim" demiştir.Taberî(ö. 310/923) göre bu ayet, Yahudi âlimlerindeninkâra düşenler hakkında nazil olmuş ve onlar gibi dalalet üzere olanlar hakkındadır. Ayrıca Allah'ın ahdini bozanlar, Hz. Peygamberi(as) ve onun getirdiklerini ikrar etmeyip Hz. peygamberin nübüvvetini, insanlara açıklamayı terk edenlerin ta kendileri olduğu gibi hatta kesin bir bilgi ile bunu bildikleri halde onu gizleyenlerdir.[148]İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbn Cerîr'den naklen daha önce belirttiğimizgörüşlere[149]yer vermiştir.Kurtubî de benzer şeyler söylemiştir.[150] Fakat Beydâvî(ö. 685/1286) ve Nesefî(ö. 710/1310)"عهد الله" ifadesinin, Allah'ın bütün Âdem zürriyetinden kendisinin rububiyetini ikrar etmeleri, peygamberlerden dini ikame etmeleri ve onda ayrılığa düşmemeleri ve âlimlerden, hakkı beyan etmeleri ve onu gizlememeleri hususunda almış olduğu buüç mîsâkıkapsadığını söylemiştir.[151]Nesefî, "النقض" kelimesinin, fesih ve bir terkibi çözmek; "العهد" kelimesinin ise mîsâk anlamına geldiğini belirtmektedir.Ayrıca ona göre "Allah'ın ahdini nakzedenler" ifadesi ile inatçı Yahudiâlimlerinveya onlardan nifaka düşenlerin yahut da bütün inkârcıların veya birbirlerinin kanını dökmeyeceklerine dair Allah'ın kendilerinden aldığı mîsâk/söz murâd olunmaktadır.[152]

---

147 7.Araf/172.

148 Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetür-Risale, Beyrut 1420/2000, I. 411-412.

149İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, I. 210-211.

150 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, tah. Ahmed Berdûnî, İbrahim Itfiyyiş, Daru'l-Kutübi'l-Mısrıyye, Kahire 1384/1964, I. 246.

151 Beydâvî Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, tah. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1418/1997, I. 64. ; Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, tah. Yusuf Ali Bedevi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1419/1998, I. 75.

152Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I. 75.

"نقض العهد"ifadesi, Arap diline yabancı birterkip değildir.Ancak Bu üsluba, cahiliye şiirinderastlamadık. Bunun yerine cahiliye şiirinde "غدر" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.[153]Ahid kelimesi, yukarıda yer verdiğimiz örnek bağlamında Kur'an'da kul ve rabbi arasındaki mîsâkanlamında yeni ve manevi/soyut bir delaleti ifade etmektedir. Ayrıca bunun gereği olarak Allah'ın haber verdiği şeylere inanma, onun emir ve nehiylerine bağlılığıifade etmektedir. Bu sebeple Tâberi[154], Zemahşeri[155], Nesefî[156], Zeccâc[157](ö. 311/923) ve Kurtubî[158]tefsirleri ve diğerleri bu ayetteki ahid kelimesini daha önce zikrettiğimiz üzere ve hepsi de Allah'a iman, onun emirlerine bağlılık ve nehiylerinden sakınmayı temel alan üç vecih ile tefsir etmişlerdir.

Ahid kelimesinin "Allah ile yapılan mîsâk" anlamına dair verebileceğimiz bir diğer örnek 2.Bakara/40.ayetidir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

يَا بَنِى اِسْرَائِيْلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِىَ الَّتِى اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوا بِعَهْدِى أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَاِيَّاىَ فَارْهَبُونِ

"Ey İsrailoğulları!Size verdiğim nimeti hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim. Yalnız benden korkun."[159]Ayetin genel anlamı şöyledir: Ey İsrail oğulları, yani Yakup oğulları size verdiğim nimetimi onu tefekkür ederek ve onun şükrünü yerine getirerek hatırlayın.

Allah Teâla,"وَاَوْفُوا بِعَهْدِى" ifadesiyle iman ve itaatle ahdimi yerine getirin ki " أُوفِ بِعَهْدِكُمْ" yani ben de size karşı güzel bir mükâfatla -ahdinize karşılık- ahdimi yerine getireyim. Ayrıca yerine getirdiğiniz ve terkettiğiniz şeylerde ve özellikle bir anlaşmayı/mîsâkı bozma konusunda yalnızca benden korkun[160]demektedir. Allah Teâlâ onlardan Hz. Muhammed(as) risalet/peygamberlik ile görevlendirildiğinde onu tasdik etmeleri üzerine mîsâk(söz) almış bunun sonucunda ise indinde arzu ettikleri şeyle karşılaşacaklarını[161]ifade etmektedir.Taberî(ö. 310/923) ise 3.Al-i imran/187. ayetine atıftabulunarak "وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ ميثَاقَ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ" yani *"Hani Allah, kendilerine*

---

153 Birinci bölümün birinci alt başlığında yer verdiğimiz cahiliye şairi Ârik et-Tâî'ye (ö.575) ait beyte bakılabilir.

154 Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, I. 110.

155 Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Umer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1407/1987, I. 120.

156Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I. 75.

157 Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbüh*, tah. Abdülcelîl Abduh Şelebî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrût 1408/1988, I. 105.

158 Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, I. 246.

159 2.Bakara/40

160 Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, I. 75.

161 İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman Muhammed b. İdris er-Razi el-Münziri et-Teymi, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, tah. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, Suudi Arabistan 1419/1998, III. 835.

*kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız diye sağlam söz almıştı."*Allah'ın Yahudilerden onu(kitabı) insanlara açıklamaları ve son peygamber Hz. Muhammed (as) ve getireceği kitap hakkındaki bilgileri insanlara açıklayacaklarına ve de onu gizlemeyeceklerine dair söz aldığı görüşüne yer verirken daha sonra aynı ayetin devamına atıfta bulunarak"فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِه ثَمَنًا قَلِيلًا" yani *"Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler."*Mealinde ifade edildiği gibi açıklamaktadır.[162] Zemahşerî (ö. 538/1144)'ye göre"وَاَوْفُوا بِعَهْدِى " ifadesinin anlamı*"Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse"*[163]ile*"Yine onlardan kimi de Allaha şöyle ahdetmişlerdi"*[164], ve *"öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sâdık kaldılar."*[165] Ayetlerindeifade edildiği gibibana iman ve itaat edeceğiniz üzere vermiş olduğunuz sözleri yerine getirin demektir.Ayrıca yine Zemahşerî (ö. 538/1144)'ye göre " " أُوفِ بِعَهْدِكُمْ ifadesi ileben de iyiliklerinize karşılık sevabın güzeli kabilinden ahdinize vefa edeyim anlamı kastedilirken" وَاِيَّاىَ فَارْهَبُونِ" ifadesiilede ahdimi bozmayın denilmektedir.[166]Kurtubî (ö. 671/1273) de "ahid" kelimesinin tefsiri hakkında bu ayette ve Kur'an'ın genelinde önemli açıklamalarda bulunmuştur.Ona göre "ahid" kelimesinin ne olduğu hakkında ihtilaf edilmiştir. el-Hasen el-Basrî(ö. 110/728), Allah'ın ahdi 2.Bakara/63[167]ve 5.Mâide/12[168]. ayetleridir demiştir. Ayrıca ahdin, 3.Al-i İmran/187[169]. ayeti olduğu da söylenmiştir.[170] Zeccac(ö. 311/923) ise "وَاَوْفُوا بِعَهْدِى " ifadesiyle ilgili size Tevrat'ta yer alan Hz. Muhammed (as)'e tabi olmanız hususundaki emrimi yerine getirin, " أُوفِ بِعَهْدِكُمْ "ben de buna karşılık eğer bunu îfa ederseniz sizi cennete koyayımve sizin için temin ettiğimi yerine getireyim görüşünü beyan etmiştir.[171] Bunun

---

[162] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, VII. 461; ayrıca bkz. Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbüh*, I. 121.

[163]".. وَمَنْ اَوْفٰى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ اللّٰهَ" (48.Fetih/10)

[164]" وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ.. "(9.Tevbe/75)

[165] مِنَ الْمُؤْمِنينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ (33.Ahzab/23)

[166] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, I. 31.

[167] وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا اَتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

Hani, (Tevrat ile amel edeceğinize dair) sizden sağlam bir söz almış, Tûr dağını da tepenize dikmiş ve "Sakınasınız diye, size verdiğimiz Kitab'ı sıkı tutun, onun içindekileri düşünün (gafil olmayın)" demiştik. (2.Bakara/63)

[168] وَلَقَدْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ بَنِى اِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَىْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللّٰهُ اِنِّى مَعَكُمْ لَئِنْ اَقَمْتُمُ الصَّلٰوةَ وَاٰتَيْتُمُ الزَّكٰوةَ وَاٰمَنْتُمْ بِرُسُلِى وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَاُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci -başkan- seçmiştik. Allah, şöyle demişti: "Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır." (5.Mâide/12)

[169] وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ

Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, "Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz" diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür! (3.Al-i İmran/187)

[170] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, I. 330-331.

[171] Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, II. 431.

yanında "وَاَوْفُوا بِعَهْدى " ifadesiyleihlas ve sünnet üzere farzların eda edilmesi kastedildiği" أُوفِ " ile onu sizden kabul edeyim ve sizi -ihlas ve sünnete tabi olarak eda etmiş olduğunuz farzlara karşılık-mükâfatlandırayım görüşü dile getirilmiştir. Diğerleri ise"وَاَوْفُوا بِعَهْدى "ifadesi ile ibadetlerin yerine getirilmesi konusuna işaret edilirken " أُوفِ بِعَهْدِكُمْ " ile kişilerin Allah'ın inayetine ulaşması kastedilmektedir demişlerdir. Ayrıca " وَاَوْفُوا بِعَهْدى "ifadesiyle, zahir olan ahlak kurallarının korunmasına vurgu yapılırken " أُوفِ بِعَهْدِكُمْ " ile gönlünüzü güzelleştirmek suretiyle ahdinizi yerine getireyim anlamı kastedilmiştir denilmiştir.Ayette tekrar eden ahid kelimesine ilişkinonun, Allah'ın bütün emir, nehiy[172] ve vasiyetleri hususunda genel olduğu ve Hz. Muhammed(as)'ın Tevrat ve diğer kitaplarda gelen zikrinin de buna dâhil olduğu söylenmiştir. Bu, âlimlerin çoğunluğunun görüşü olup doğru olan da budur. Allah'ın ahdine vefası ise onları cennete koymasıdır. Zeccac(ö. 311/923), burada şöyle diyor:"dedim ki ahde vefa kabilinden onlardan istenen ne varsa o bizden de istenmektedir."[173]

Müfessirlerin çoğunluğunun söylediği gibi ahid kelimesi burada İsrail oğullarına yönelik hitapta özel bir mana ifade edecek şekilde kullanılmakla birlikte tahsisinde ihtilaf edilmiştir. Fakattercih edilen görüşe göre, bahsi geçen ayette ahid kelimesi ileAllah'ın İsrail oğullarından ahir zaman nebisi Hz. Muhammed (as)'i tasdik etmeleri ve ona yardım etmeleri konusunda almış olduğu mîsâk(söz) ifade edilmektedir.Bunun yanısıra ayette " أُوفِ بِعَهْدِكُمْ " sözüyle ahde vefaya teşvik vardır. Genel olarak Kur'an'da yirmiden fazlayerdeahde vefaya teşvikedildiği görülür.Zaten Ahid kelimesinin sıkça kullanımındanmaksad, ahde vefaya teşviktir. BuKur'an'da en fazla yaygınlık gösteren durumdur. Ayetin ikinci kısmında zikredilen Allah'ın vefasından murâd ise daha önce belirttiğimiz gibi Allah'ın mükâfatlandırmasıdır.

Bir başka yerde Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

اِنَّ الَّذينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَليلًا اُولٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا يَنْظُرُ اِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَا يُزَكّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَليمٌ

"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için elem dolu bir azap vardır."[174]

[172] İbn Kuteybe, *Garîbi'l-Kur'ân*, tah. Ahmed Sakr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1978, s.47.
[173] Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve İrâbüh*, I. 119-121.
[174] 3.Al-i İmran/77.

Bu ayetin sebebi nüzulü konusundaKurtubî ve İbn Kesîr[175], Buhârî(ö. 256/870) ile Müslim(ö. 261/875)'in Cengâver sahâbî Eş'as b. Kays'tan rivayet ettiklerişu hadiseyer vermişlerdir: *"Benimle bir Yahudi'nin arasında (nizâlı) bir arazi vardı. Yahudi benim hakkımı inkâr etti. Durumu Hz. Peygamber'e arz ettim. Rasûlullah (as) bana:"Delilin var mı?" diye sordu.Hayır, dedim. O zaman Yahudi'ye: "Yemin et! dedi.Ya Rasûlullah! Öyleyse yemin eder, malımı alır götürür, dedim. Bunun üzerine Allah, " Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya," ayetini indirdi."*[176]Taberî(ö. 310/923)'ye göre,"onlar, Allah'ın kendilerinden almış olduğu ahdi yerine getirmeyi ve peygamberlerine indirmiş olduğu kitaplarında kendilerineHz. peygambere ittiba veonun Allah'ın katından getirdiklerini ikrar etme vasiyetiniterk etmişlerdir.Allah'ınonlara emanet ettiği diğer insanlara ait mallarıyalan yere yemin etmek suretiyle helal kılarak, bayağı, geçici dünya malındanbir karşılığa değişmektedirler."أُولٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ"ifadesiylebunu yapanlar için, ahiret iyiliklerinde(hayratında) bir hisseleri yoktur. Cennet nimetlerinden ve Allah'ın sadece cennet ehli için hazırladıklarından da bir nasipleri yoktur.[177] Hâzin(ö. 741/1341) tefsirinde[178] Abdullah b. Mes'ûd'dan(ö. 32/652-53) rivayetle Rasulullah (as) 'ın şöyle dediği kaydedilmektedir: *"Bir kimse, hakkı olmadığı halde müslüman bir kimsenin malını almak için yalan yere yemin ederse; Allah kendisine gazaplı olduğu halde Allah'a ulaşır."*[179] Abdullah b. Mes'ûd, daha sonra Rasulullah(as) bize Allah'ın kitabından bunu tasdik eden şu ayeti okudu demiştir:

اِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا

"Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya"[180]Nesefî(ö. 710/1310)'ye göre"" بِعَهْدِ اللّٰهِ ifadesiylepeygamberlerden onlarda olanı tasdik edici olarak gelen rasule iman etmeleri üzerine alınan ahid" وَاَيْمَانِهِمْ " ifadesiyle ise ona mutlaka inanacağız ve yardım edeceğiz sözleriyle ettikleri yeminler dile getirilmektedir.[181]

---

[175] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV. 119. ; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, II. 64.

[176] Bkz. Buhari, Muhammed İbn İsmail, Ebu Abdullah, *Sahihu'l-Buharî*, tah. Muhammed Züheyr, Nasır b.En-Nasır, Dâru Tavku'n-Necat, yy. 1422/2001, III. 177. Hadis No: 2266; Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc, *el-Müsnedu's-Sahîh*, tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkī, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut ty. , I. 122. Hadis No: 220

[177] Taberî, *Câmiu'l-Beyan fi Tevili'l-Kur'ân*, VI. 527.

[178] Hâzin, Alâüddîn Alî b. Muhammed, *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, I. 261.

[179] Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc, *el-Müsnedu's-Sahîh*, I. 123. Hadis No:222.

[180] 3.Al-i İmran/77.

[181]Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I. 267; Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, I. 376.

Bu hitabın, ahidlerini ve yeminlerini, geçici bir dünya malı karşılığındadeğiştirenleri uyarması dikkatimizi çekmektedir. Aksi takdirde onlar Allah'ın rahmetinden mahrum olmakta ve onun azabını hak etmektedirler. Ayetin esbab-ı nüzulü bilindiğinde yeminin -ister bir arazi üzerinde diğer tarafın hakkının inkâr edildiğinden bahseden Yahudi hadisesini isterse "Bir kimsenin, hakkı olmadığı halde bir Müslümanın malını almak için yalan yere yemin ederse diye başlayan" hadisi dikkate alalım- Kur'an'da bir ahid çeşidi olduğu açıkçagörülmektedir.

DEĞERLENDİRME:Ahid kelimesinin "Allah ile yapılan mîsâk" anlamına dair Kur'an'dan getirdiğimiz örneklerin hepsi, kelimenin lüğavî delaletinin cahiliye şiirine göre bir değişim yaşamadığı, sadece kelimenin, Allah lafzına izafe edilmesiyle onu tevhidi inanç sistemine kanalizeetmektedir. Böylece ahid kelimesimüfessirlerin ifade ettiği gibi iman, Hz. Peygambere (as) yardım ve Allah'ın şeriatine bağlılık vb. yeni anlamlar kazanmıştır. Bu manaların cümlesi, Kur'an'labirlikte ahid kelimesinin delaletinde görülen bir değişim olarak kabul edilebilir.

2.1.2. Gayri Müslimlerle Yapılan Mîsâk

Kur'an, insanlar arasında yapılan ahidleri Allah ile yapılmış ahidler gibi değerlendirmiştir. Toplumun ahlaki seviyesinin yükselmesinin insanların bu bilinci kazanmasıyla mümkün olacağını vurgulamıştır.[182]Cahiliye devrinde kabileler arasında görülen himaye, eman ve musalaha gibi uygulamalar, Kur'an'da Müslümanlar için değil gayr-ı müslimler için kullanıldığı görülmektedir.[183]Buradan hareketle ahid kelimesinin mîsâk anlamıyla gayri müslimler hakkında kullanıldığını ifade edebiliriz.[184] Bu başlık altında inceleyeceğimiz ilk örnek 9.Tevbe/7. ayetidir:

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعِنْدَ رَسُولِه اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

"Allah'a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever."[185]

Yukarıdaki ayette yer alan ahid kelimesi hakkında Taberî(ö. 310/923)'ye göre Allah Teâlâ şöyle demektedir: "Ey Allah'a ve Resulüne iman edenler, Allah'a ortak

[182] Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 258.
[183] 9.Tevbe/4; 8.Enfâl/58; 9.Tevbe/6.
[184] Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, s. 130.
[185] 9.Tevbe/7.

koşanların nasıl ve hangi maksatla Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi ve zimmeti olabilir ki onların lehine yerine getirilsin ve bu sebeple yer yüzünde güvenlik içinde serbestçe davranmalarına müsaade edilsin?"bunun anlamı, onların ahidleri yoktur, mü'minlerin yapması gereken Mescid-i Haram'ın yanında antlaşma yaptıkları kimseler dışında onları buldukları yerde öldürmeleridir. Bununla birlikte Allah Teâlâ, müminlere onlar size düzgün davrandıkları sürece siz de onlara düzgün davranın. Sözlerine sadık kaldıkları sürece siz de onlara verdiğiniz söze sadık kalın diye emretmiştir.[186]

Zemahşerî (ö. 538/1144)'ye göre müşriklerin kalpleri kinle dolu iken Allah'ın Resûlü yanında bir ahidlerinin olması durumuna ilişkin" كَيْفَ "istifhamının, inkarî ve istib'atî/uzak görme bir mana ihtiva etmektedir. Böylece bunun anlamı, onların bir ahid üzerine sebat etmelerinin imkânsız olduğuduğudur.Daha sonra Allah Teâlâ " اِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ " ifadesiyle Ancak onlardan Mescid-i Haram yanında kendileriyle antlaşma yapmış olduklarınız müstesnadır diyerek onlardan Beni Kinâne ve Beni Damra kabileleri hakkında onların söz konusu ahdi bozduklarına dair bir belirti görülmediği için onları müstesna tutmaktadır. Bundan sonra onların durumlarını gözetleyin ve onlarla savaşmayın. Sözleşme şartlarına (ahidlerine) riayet ettikleri sürece siz de onlar gibi,onların lehinesözleşme şartlarına riayet ediniz. Allah, muhakkak ki, müttakileri sever.Yani müşriklerden ahdini çiğnemeyenlerin beklenilmesi, durumlarının gözetilmesi müttakilerin davranışlarındandır." كَيْفَ " istifhamımüşriklerin belli bir ahid üzerine sebat etmelerinin uzak bir ihtimal olmasından dolayı tekrar gelmiştir.[187]Beydâvî(ö. 685/1286)' de Zemahşerî'nin söylediğine benzer şeyler söylemiştir.[188]

Ahid kelimesi bu ayeti kerimede aralarında ateşkes sağlama böylelikle birbirlerine karşıgüvende olmaları için Hz. Peygamber ve müşrikler arasında vuku bulan mîsâk(antlaşma) manasında varit olmuştur. Kurtubî (ö. 671/1273), bu ayet hakkında,onlarınAllah'ın Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir ki onunla dünya azabındangüvende olsunlar[189] görüşüne yer vermiştir. Ahid, burada eman ve ateşkes üzerine yapılan antlaşmadır. Ayrıca ayette ahid fiilinden müştak olan ve onunla aynı delaleti taşıyan "عاهد" fiili yer almıştır ki biz bu fiil kalıbını ayrı bir başlık altında ele alacağız. Gayri müslimlerle yapılan mîsâk anlamında inceleyebileyeğimiz bir diğer örnek, 9.Tevbe/12. ayetidir.

[186] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, XIV. 141.
[187] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, II. 249.
[188] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, III. 73.
[189] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII. 78.

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِى دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ اِنَّهُمْ لَا اَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

"Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler."[190]

Taberî(ö. 310/923)bu ayetin tefsiri hakkında şunları söylemiştir:"Allah Teâlâ, kureyşten kendileriyle ahidleştiğiniz o müşriklerinsizinle savaşmayacaklarına ve aleyhinizde düşmanlarınızdan kimseye yardım etmeyeceklerine dair sizinle antlaştıktan sonrayeminlerini bozduklarını ifade etmektedir."" وَطَعَنُوا فِى دِينِكُمْ " ile dininizi karalarlar ve onun hakkında kınamada bulunurlarsa "فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ"küfrün elebaşlarıyla savaşın zira " اِنَّهُمْ لَا اَيْمَانَ لَهُمْ "onların yeminleri yoktur. " لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ " ifadesiyle ise dininize dil uzatmaktan ve aleyhinizearka çıkmaktanvazgeçsinler diye[191] görüşlerine yer vermektedir. Zemahşerî (ö. 538/1144)'ye göre bu ayetteki ahid kelimesi hakkında şunları söylemektedir: "daha sonra rücu ederekİslam'dan çıktılar ve iman ile ahidlere vefa kabilinden biat ettikleri şeyleri bozdular."[192]Kurtubî(ö. 671/1273)'ye göreeğer ahide muhalif şekilde davranırlarsa ahidleri bozulmuştur."[193] Şeklinde yer almaktadır.Nesefî (ö. 710/1310) ise "وَاِنْ نَكَثُوا اَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ" ifadesiyle ilgili "yeminlerle pekiştirilmiş ahidleri bozdular." demektedir.[194]Bunlara ilaveten Kurtubî(ö. 671/1273)," وَاِنْ نَكَثُوا " ifadesindeki"النَّكْثُ" kelimesinin "النقض"/bir şeyi bozma, çiğneme anlamına geldiğinibelirtmiştir. Kelimenin aslı eğrilen ve kıvrılan her bir şeyin çözülmesidir ve o,ahid ve yeminler hakkında istiare olarak kullanılmıştır. Bir beyitte şöyle denilmiştir:

وإن حلفتْ لا ينقضِ النأي عهدها ... فليس لمخضوب البنان يمين

"Sözünden dönmeyeceğine yemin etse bile, parmak uçları kınalı olanların yemini(nin bir anlamı)yoktur."[195]

Buradaki "يمين","عهد"/ahid demektir.[196]Ahid kelimesi bu ayetlerdeaynı şekilde Hz. Peygamber ile müşrikler arasında ateşkes üzere yapılan mîsâk(antlaşma) manasına geldiği dikkatimizi çekmektedir. Allah Teâlâ ahidile yemini bir araya getirmiş," النَّكْثُ "

---

190 9.Tevbe/12.
191 Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, XIV.153.
192 Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, II. 251.
193 Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII. 38.
194Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I. 667.
195 Tebrîzî, *Şerhu Dîvâni Hamâse*, II. 107.
196 Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII. 81.

kelimesini müşriklerin yeminlerine nispet etmiştir. Bununla kastedilen ise onların ahidleridir. Şüphesiz bunu cahiliye şiirinde de görmüştük.[197]

Ahid kelimesi burada Hz. Peygamber ve gayri müslimler arasında vuku bulan ateşkes antlaşması manasında zikredilmiştir. Nebevi sünnetin beyanının[198] yanında ayetlerin siyakı da bunu göstermektedir.

DEĞERLENDİRME: Bu delalet, daha sonraArap dilinin kelimelere tanımış olduğu esneklik doğrultusunda -terim elde etme yolların biri olan- tahsis[199] yoluyla meful kalıbında müslümanlardan eman elde ederek malları ve kanları onlara haram hale gelengayri müslimlerdenİslam ülkelerinde ikamet eden kimselerin isimlendirildiğiözel bir terim olacak şekilde bir gelişim göstermiştir. Böylece "muahed" terimi müste'menler için kullanılmaya başlamıştır.

2.1.3."عَهِدَ" Fiil Kalıbı

Ahid kelimesinin "عَهِدَ" fiil kalıbında yer aldığı ilk örneğimiz, 3.Al-i İmran/183. Ayetidir. Allah teala burada şöyle buyurmaktadır:

اَلَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَا اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِى بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالَّذِى قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Onlar, "Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti" dediler. De ki: "Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?"[200]

Taberî(ö. 310/923), " عَهِدَ إِلَيْنَا " ifadesiyle ilgili"Allah(Tevratta) bize kitaplarında hiçbir peygambere inanmamamızı emir ve vasiyet etti. Yani ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe -ki bu onun doğruluğuna delil olsun-Allah'ın katından geldiğini iddia eden hiçbir peygamberi tasdik etmeyeceğiz."[201] Görüşüne yer vermiştir.Kurbân: kulun, özelde kurbanı ifade eden ibadet anlamında nesîke, sadaka ve salih amel kabilinden kendisiyle Allah'a yaklaştığı her şeydir.Sözlükte "yaklaşmak, yakın olmak" manasında masdar olan kurbet'ten "فَعْلَان" vezninde gelmiştir. Kurbanlar ve ganimetler, İsrail

---

[197] Bunun için araştırmamızda birinci bölümünün yedinci alt başlığına bakılabilir.

[198] "Bilesiniz ki! Kim bir zimmîye (anlaşmalı bir gayri Müslim vatandaşa) haksızlık ederse, onun hakkını eksik verirse, ona gücünün üstünde şeyler yüklerse veya gönülsüz olarak ondan bir şey alırsa, ben kıyamet gününde o kişinin hasmıyım." Mezkûr Hadis için bkz. Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'âs b. İshak es-Şicistanî, *Süneni Ebî Dâvud*, tah. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'asriyye, Sayda-Beyrut ty. III. 170. , Hadis No: 3052

[199] Ersöz, Muhammed, *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*, s. 29-30.

[200] 3.Al-i İmran/183.

[201] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, VII. 448.

oğullarına helal değildi. Nitekim bir kurban sunmak istediklerinde veya bir ganimet elde ettiklerinde bir ateş gelirdi.[202]Beydâvî, Zemahşerî ve Nesefî de " إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا " ifadesinin "bize Tevrat'ta emir ve tavsiye etti." Anlamına geldiğini vurgularken " أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ " "inanmamamızı " yani "gökten bir ateş inerek kendisini yiyeceği bir kurban sunmadıkça" şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.[203]

Ayetteki "عَهِدَ"sülasi fiili, cahiliye şiirinden farklı olarakemretme/tavsiye etmeanlamına gelmektedir. Araştırmamız boyunca cahiliye şiirinde bu delalete rastlamadık.Birinci bölümün dördüncü alt başlığında altında gördüğümüz gibi"عَهِدَ" fiili cahiliye şiirindebilgi ve tecrübe manasında gelmiştir.Bu bölümde göreceğimiz üzere Ahide fiili burada "إلى" veya "عند" zarfı ile birlikte kullanılmaktadır. Kur'an,Arapların diline, onların kültürü ve üsluplarına muvafık olarak nazil olmuştur. Ayrıca o, fasih, beliğ ve karmaşıklıktan uzaktır. Fakat yeni olan, onun getirdiği dini durum idi. Böylece ahid kelimesi, asli lüğavî manasının dışına çıkmadan ayetin siyakının belirlediği özel bir delalete sahip oldu. Aynı şekilde Arapça kelimelerin, yeni risalete/inanç sistemineve onun maksatlarını gerçekleştirmesine hizmet edecek kullanımı konusunda ortaya konulan belagat inceliği göze çarpmaktadır."عَهِدَ" fiili harfi cer ile birlikte emretme/mükellef kılmadelaletini ifade etmektedir.Sonuçtabir emirle başka birini yetkilendiren,sorumlu kılan kimse, otorite, iktidar ve yüksek mevki sahibi demektir.

Ahid kelimesinin "عَهِدَ" fiil kalıbında yer aldığı bir diğer örneğimiz, 7.Araf/134. Ayetidir. Allah teala burada şöyle buyurmaktadır:

وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

"Üzerlerine azap çökünce, "Ey Mûsâ! Rabbinin sana verdiği söz uyarınca bizim için dua et. Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrail oğullarını seninle birlikte elbette göndereceğiz" dediler."[204]

Taberî(ö. 310/923)'ye göre" بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ " ifadesi, Allah Teâlâ'nın "sana tavsiye ve emrettiği şey uyarınca" anlamına gelmektedir.[205]Kurtubî[206](ö. 671/1273) ve Zemahşerî[207] (ö. 538/1144) ise, " بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ " ifadesindeki "ما" nin mastariye olduğunu

[202] Beğavî (ö. 516/1122)'de benzer şeyleri zikretmiştir. Bkz. Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, *Mealimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*, tah. Abdurrazzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420/1999, II. 144.

[203] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, II. 52; Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, I. 448. ; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I. 317.

[204] 7.Araf/134.

[205] Taberî, Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân, XIII. 73; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, IX. 316.

[206] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII. 271.

[207] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, II. 148.

belirtmişlerdir. “Sana olan ahdi” sözünün manası nübüvvettir.[208]"ب" harfi ceri ya " ادْعُ لَنَا رَبَّكَ " yani “Rabbine bizim için dua et” cümlesiyle mütealliktir ki burada iki vecih söz konusudur. Bunlardan ilki, “Allah’ın ahdi ve sana vermiş olduğu nübüvveti hakkıyla senden bizim için talep ettiğimiz dua hususunda bize yardım et” demektir. İkincisi ise, “Allah’ın sana olan ahdini vasıta kılarak” demektir. Yahut cevabı “لَنُؤْمِنَنَّ”ile başlayan bir yemin olarak gelmiştir. O durumda cümle şöyle olur: “Allah’ın sana verdiği ahid adına yemin ederiz ki eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, - Mutlaka erişecekleri bir vakte (yani bir müddete) kadar- mutlaka sana inanacağız.”Sonunda onlar azaba uğratılırlar ve öncesinde onların lehine olan, kendilerinden azabın kaldırılmış ve onlara bir mühletin verilmiş olması kabilinde şeyleronlara bir fayda sağlamayacaktır. Kurtubî (ö. 671/1273)," بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ " ifadesiyle ilgili olarak "ما" nin ism-i mevsul olan "الذي" manasında olduğunu yani “sana vermiş olduğu ilim veya sana has kılmış olduğu nübüvvet ile”anlamına geldiğinibelirtmektedir. Ayrıca bunun, yemin olduğu dolayısıyla cümlenin “Allah’ın sana verdiği ahide yemin olsun ki bizim için mutlaka dua et” manasına geldiği de söylenmiştir.[209]Beydâvî(ö. 685/1286), buradaki ahid kelimesine ilişkin farklı ihtimaller üzerinde durmaktadır. Ona göre" ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ " ifadesindeki “Sana olan ahdi” ibaresiyle nübüvvetinveya “Allah’ın Hz.Musa’ya kendisine dua etmesini emrettiği şey ile”anlamı ifade edilmektedir. Böylece Allah’ın Hz. Musa’ya mucize ayetlerinde olduğu gibi isticabet etmesi söz konusu olmaktadır. Bu bir anlamda“Allah’ın sana olan ahdini vasıta kılarak dua et” demektir. Yahut Allah’ın sana vermiş olduğu ahdi hakkıyla senden talep ettiklerimiz konusunda bize yardım et” örneğinde olduğu gibi hazfedilmiş bir fiille mütealliktir.Yahut ta “Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve İsrail oğullarını seninle birlikte elbette göndereceğiz.” Sözüyle Cevabını bulan bir yemindir. Yani Allah’ın sana olan ahdine yemin ederiz ki Eğer azabı üzerimizden kaldırırsan, inanacağız ve göndereceğiz. Demektir.[210]

Yukarıda incelediğimiz ayette zikredilen "عَهِدَ إِلَيْكَ" ifadesi, “sana tavsiye ettiği”, “seni sorumlu kıldığı”” veya “kendisiyle seni ayrıcalıklı tuttuğu şey” anlamlarına gelmektedir. Lüğavî delalette ihtilaf yoktur. İhtilaf fakat ahide kelimesinden önce gelen"الباء"harfinin neye delalet ettiğikonusundadır.Başka bir deyişle"الباء" harfinin burada yemin mi yoksa vasıta mı olduğudur. Müfessirlerin çoğunluğu, yukarıda açıklık getirdiğimiz gibi her iki görüşü geçerli görmüşlerdir. Ahid kelimesinin delaletine

[208]Râzî, Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut 1420, XIV. 347.
[209] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an*, VII. 271.
[210] Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vil*, III. 31.

yönelik bu üslup, yeni bir manayı temsil etmektedir. Zira burada, vasiyet ve teklif(yükümlülük) manalarını ifade etmektedir.Bu cahiliye şiirinde rastlamadığımız bir anlamdır.

Ahid kelimesinin "عَهِدَ" fiil kalıbında yer aldığı bir başka örneğimiz, 20.Taha/115. Ayetidir. Allah teala burada şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا

"Andolsun, bundan önce biz Âdem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir kararlılık bulmadık."[211]

Taberî(ö. 310/923) bu ayetin tefsiri hakkında şu görüşleri serdetmiştir:"Ey Muhammed! Şayet, onlara bir uyarı olsun diye haklarında Kur'an'da tehditleri teker teker sıraladığımız o kişiler, ahdimi zayi ederler, emrime aykırı davranırlar, bana itaati terk ederler ve düşmanları olan iblis'in emirlerineuyarlar hatta benim emrimin aksine ona itaat ederlerse zira ataları âdem(as) daha önce bunu yapmıştı."" وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى " ifadesiyle, Âdem'e tavsiye ettik[212] ve onadedik ki:

اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ

"Şüphesiz bu (İblis), sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın."[213]

Bununla birlikte Şeytan ona vesvese verdi o ise hemen ona itaat etti ve de emrime aykırı hareket etti. Bu sebeple,vuku bulan cezalarımdan bazıları onun(Âdem as) başına geldi.[214] Kurtubî (ö. 671/1273), ahid kelimesi burada vasiyet manasındadır demiştir.[215] İbn Kesîr (ö. 774/1373) şüphesiz Allah Teâlâ Âdem'e (as) ve eşine cennette bütün ürünlerden yemelerini bu arada belirli olan o ağaca yaklaşmamalarını vahyettiği daha önce geçmişti[216] görüşüne yer vermiştir.Celâleyn (Celâleddin el-Mahallî'nin (ö. 864/1459)/Celâleddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) tefsirinde ise şöyle denilmiştir: " وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ "ona, o ağaçtan yememesini vasiyet etmiştik.[217]imâmNesefî (ö. 710/1310) " وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ " ifadesinin ona, o ağaçtan yememesini vahyettik manasına geldiğinibelirtmiştir. Hükümdarların tavsiye ve emirleri hakkında, hükümdar falana

[211] 20.Taha/115.
[212] Ebu Hayyan el-Endelüsî, *Tuhfetü'l-Erîb bima fi'l-Kur'âni Mine'l-Garîb*, tah. Semîr el-Meczûb, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1983, s. 221.
[213] 20 Taha/117.
[214] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, XIII. 338.
[215] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XI. 315.
[216] İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, V. 321.
[217] Mahallî, Callüddin Muhammed b. Ahmed, es-Suyutî, Calalüddin Abdurrahman b. Ebibekir, *Tefsirü'l-Celaleyn*, Darü'l-Hadis, Kahire ty. I. 417; Muhammed b. Ahmed b.Cüzey el-Ğırnâtî, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*, tah. Abdullâh el-Hâlidî, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1416, II. 15.

emretti veya falandan bir şeyi istedi, ona tavsiye etti, hükümdar,herhangi bir şeyin önemini vurgulayarak bunu o kişiye emretti ve ona bir konuda sorumluluk verdi diye söylenir.[218]

Ahid kelimesi burada vasiyet manasında gelmiştir. Nitekim bu, siyaktan açıkça anlaşılmaktadır. "عَهِدَ" sülâsi fiili sigası, çoğul mütekellim zamiri olan "نا" ile birlikte vasiyet veya bir kişiyi bir hususta sorumlu kılma anlamlarını ifade etmektedir.Nitekim müfessirlerinekserîsi bunu dile getirmiştir.Ayrıca müfessirlerden"عَهِدَ" fiilini, vahyetmek manasını ifade eden "أَوْحَى" fiiliyle tefsir edenler de olmuştur. Bu ise genel mana bakımından doğrudur. Daha önce belirttiğimiz gibi, bu üsluba, kuvvetliden zayıfa ve sorumluluk yükleyenden o sorumluluğu yüklenenlere doğru bir emir özelliği taşıması itibariyle cahiliye şiirinde rastlamadık.

Ahid kelimesinin "عَهِدَ" fiil kalıbında zikredildiği 2.Bakara/125. Ayetinde Allah teala burada şöyle buyurmaktadır:

وَعَهِدْنَا اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ اَنْ طَهِّرَا بَيْتِىَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

İbrahim ve İsmail'e şöyle emretmiştik: "Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe'yi) tertemiz tutun."[219]

Taberî(ö. 310/923)'ye göre Allah Teâlâ,İbrahim(as) ve İsmail(as)'e, tavaf edenler için *Kâbe'yi*(evi) tertemiz tutmalarını emretmiştir.Yüce Allah'ın Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e beyt(Kâbe)hakkında emretmiş olduğu"temizlik" ile kast olunan onun, putlardan ve içinde putlara tapılmaktan ve de Allah'a şirk koşulmasından arındırılmasıdır."[220]Nesefî(ö. 710/1310)'ye göre"و عَهِدْنَا" ileemrettik[221] ve vahyettik anlamlarıkast edilmektedir.

Yukarıda incelediğimiz ayette "عَهِدَ"fiili bir şeyin yapılma(ma)sını talep veya emretmek ya da birini bir şey ile görevlendirmek anlamlarında kullanılmıştır. Nitekim daha sonra gelen "أن طَهِّرَا" fiili bunu göstermektedir. "عَهِدَ" fiili,Kur'an'da, gelecek örnektedelaleti üzerinde duracağımız "بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ" ifadesinde olduğu gibi bazı ayetlerde gaip sigasıyla gelirken burada mütekellimsigasıyla gelmektedir.Bu, haber verenin Allah Teâlâ olduğu anlamına gelmektedir. Aynı zamanda "عَهِدَ" fiili, bu sigada, sorumluluğun güçlüğü ve ehemmiyetini ortaya koymada belagat ağırlıklı bir manayı da ifade etmektedir. Eğer "و وصَّيْنا" deseydi ifade gücü açısından daha zayıf olurdu. Çünkü

[218]Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, II. 386.
[219] 2.Bakara/125.
[220] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, II. 38; bkz. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I. 295.
[221]Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I. 129.

Kur'an'da pek çok kez varit olan vasiyet[222] kelimesi, ihtiyarî bir yolla gerçekleşen emri ima etmektedir."عَهِدَ"fiiline ait olan bu anlama dair cahiliye şiirinde hiçbir örneğerastlamadık. Cahiliye şiirinde ancak tecrübe manasında gelmiştir.

Ahid kelimesinin "عَهِدَ" fiil kalıbında zikredildiği43.Zuhruf/49. ayetini de burada örnek olarak verebiliriz.Allah Teâla burada şöyle buyurmaktadır:

وَقَالُوا يَا اَيُّهَ السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ اِنَّنَا لَمُهْتَدُونَ

"(Onlar azabı görünce) "Ey büyücü! Sana verdiği söze dayanarak, bizim için Rabbine dua et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz" dediler."[223]

Yukarıdaki ayetin tefsirine ilişkin genel olarak şunları söylemek mümkündür: Onlara her ne zaman Bu ayet nev'inden bir ayet gelse Musa(as) 'ya yalvarırlardı. Misal olarak şu sözlerinde olduğu gibi güzel bir ibare ile ona yaklaşırlar: " يَا اَيُّهَ السَّاحِرُ " "Ey büyücü!" burada "büyücü" ile âlim[224]anlamı kastedilmektedir. Zira onların zamanının âlimleri sihirbazların kendileri idiler. Ayrıca onların zamanında sihir, onların yanında yerilen bir şey değildi. Bu sebeple "Ey büyücü! İfadesi onların itibarlarını zedeleyici bir yolla söylenmiş değildir. Çünkü onların Hz. Musa'ya karşı zaruret içinde bulunmaları bu sözü aksi bir niyetle söylemelerine uygun düşmez. Onların zanlarına göre bu söz ancak tazim ifade etmektedir. Her defasında Musa(a.s)'a eğer onların üzerinden bunu kaldırırsa kendisine iman edeceklerine ve İsrail oğullarını kendisiyle birlikte göndereceklerine dair söz vermelerine rağmen her defasında bu ahidlerini bozuyorlardı.[225]" بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ " ifadesiyle "seni, onunla olağanüstü şeyler[226] getirebileceğin kendi ilmini vermek suretiyle başkalarından özel kılan veya seni sorumlu kıldığı şey hakkında bize vermiş olduğu haberle[227]" manasını kastetmişlerdir.

Burada " عَهِدَ إِلَيْكَ "sigası, "seni özel ve ayrıcalıklı kılan" manasına gelmektedir. " وَعَهِدْنَا اِلٰى " ifadesiyle başlayan ayetler ihbar sigasıyla gelmiştir. Fakat "عَهِدَ" kelimesi burada inşâ sigasıyla gelmiştir ki Onunla, vasıta manası kastedilmektedir. Yönetici ile ilişkisi olan birinden onunla birlikteliği hatırına kendisi için yöneticiden bir şey istemesi hususunda yardım isteyen kişinin durumu gibidir. tabiki en güzel örnek Allah'a aittir.

---

[222] وَمَا وَصَّيْنَا بِهٖٓ اِبْرٰهِيمَ وَمُوسٰى وَعِيسٰى اَنْ اَقِيمُوا الدِّينَ (42.Şûrâ/13)

[223] 43.Zuhruf/49.

[224] Callüddin Muhammed b. Ahmed el-Mahallî, Calalüddin Abdurrahman b. Ebibekir esSuyutî, *Tefsirü'l-Celaleyn*, I. 652. ; el-Hâzin, Alâuddîn Ali İbn Muhammed b. İbrahim, *Lübâbu't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl*, tah. Muhammed Ali Şahin Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, I. 652.

[225] İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm, VII. 230.

[226] İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru'tTûnusiyye, Tûnus 1984, XXV. 227.

[227] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI. 98; ayrıca bkz. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXV. 227.

DEĞERLENDİRME:"عَهِدَ" fiili, biri muzarisi olan "أَعْهَدُ" olmak üzere Kur'an'da altı kez tekrar etmiştir. Hepsi de "إِلَى" harfi ceri veya "عِنْدَ" zarfı ile birlikte gelmiştir. Söz Allah'a ait olduğunda yani " وَعَهِدْنَا " şeklinde geldiğinde birinden bir şeyi talep etmek manasında gelir. Bunun yanında "عَهِدَ" fiili, öğretme ve ayrıcalıklı kılma manalarıyla da varit olmuştur.Kur'an'da bu mana ile iki yerdeiki kez zikredilmiştir.Diğer taraftan hepsi de tecrübe[228] manasıyla olmak üzere "عَهِدَ" fiil kalıbının, cahiliye şiirinde üç örneğinitesbit edebildik. Kur'an'daki delaleti itibariyle bu fiil, hem üslup hem de belagat bakımından Arapları taaccüp ettiren/şaşkına çeviren ve aynı zamanda onları aciz bırakan edebî bir gelişim göstermiştir.

2.1.4. "اتَّخَذَ" Fiiline Meful Olarak

Ahid kelimesinin اتخذ/itteẖaẕe fiiline meful olarak geldiği 19.Meryem/87. Ayetinde Allah Teâla burada şöyle buyurmaktadır:

لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا

"Rahmân'ın katında söz almış olanlardan başkaları şefaat hakkına sahip olmayacaklardır."[229]

Taberî(ö. 310/923)'ye göreAllah Teâlâ, Hz. Peygambere(as) hitaben ey Muhammed! İman ehli Allah'ın indinde birbirlerine şefaatçi olurlarken O kâfirler, şefaat hakkına sahip olmayacaklardır demiştir.Ona göre, Böylece ancak onlardan, dünyada, Allah'a iman etme, peygamberini tasdik etme ve onun getirdiklerini ikrar etmelerinin yanında resulünün emrettiği şeylerle amel etmeleri sebebiyleRahman'ın indindebirbirleri için şefaatte bulunurlar. Taberî(ö. 310/923), ayrıca Bişr b. Haris el-Hâfî (ö. 227/841)'nin, ayetteki "ahid" ile"Allah'a olan itaatiyle"anlamının kastedildiği rivayetine yer vermiştir.[230]Zemahşerî (ö. 538/1144) ise ahid ittihaz etmenin/edinmenin, iman ve amel ile yardım isteme manasına geldiğini ifade etmektedir.[231] Kurtubî (ö. 671/1273), bu ahdin, 19.Meryem/78. âyetindeki ahid olduğunu veonun, iman ile sahibinin şefaat hakkı elde edenlerin arasına girmesini sağlayan bütün salih amelleri kapsadığını belirtmektedir.[232] İmam Nesefî(ö. 710/1310)'ye gelince O " اِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا " ifadesiyle ilgili şöyle demiştir: "Ancak iman etmek suretiyle Allah Teâlâ katında bir söz edinen" manası kastedilmiştir.Nitekim hadiste şöyle gelmiştir: "kim la ilahe illallah derse Allah Teâlâ katında bir sözü olur." Ayrıca Abdullâh b. Mes'ûd(ö.

[228] Birinci bölümün dördüncü alt başlığına bakılabilir.
[229] 19.Meryem/87.
[230] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân,* XVIII. 255.
[231] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, III. 43.
[232] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an,* XI. 154.

32/652-53) (r.a.) ‘dan rivayetle Hz. Peygamber bir günashabına *“Sizden birinizin her sabah ve akşam Allah’ın katında bir ahid edinmeye gücü yetmez mi? onlar, “bu nasıl olur.” Dediler. Hz. Peygamber şöyle dedi: “o kişi, her sabah ve akşam Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'ım!Ben, sana söz veriyorum ki ben yalnızca senin ilah olduğuna şehadet ederim, senin hiçbir ortağın yoktur. Muhammed(as) da senin kulun ve resulündür. Eğer sen, beni nefsime havale edersen beni şerre yaklaştırmış olur ve hayırdan uzaklaştırmış olursun ve ben gerçekten sadece senin rahmetine güveniyorum.O nedenle bu imanımı, benim için bir ahid olarak muhafaza buyur ve bunun karşılığı olanı kıyamet günü bana ver.Sen gerçekten va’dine aykırı davranmazsın.”* dediğinde Allah Teâlâ katındaki söz, bir mühürle mühürlenir ve Arşın altına konur. Kıyamet günü geldiğinde bir nidacı şöyle nida eder: “nerde Allah Teâlâ katında ahdi(sözü) olanlar.” Ardından cennete girerler[233] Veyahut Emir’in (Hükümdarın) falan kişiye bir şeyi emretmesi manasına gelir ki Ancak şefaate memur kılınmış, o konuda kendisine izin verilmiş olan şefaat edebilir manasına gelmektedir. Demiştir.[234]

Ahid kelimesi, burada " اتَّخَذَ "fiiline mefulün bih olarak gelmiştir ve o Mîsâk/antlaşma manasına daha yakındır. Müfessirlerin ifade ettikleri manalar, birbirine yakındır. Hepsi de Allah’a iman, onun emirlerine boyun eğme, ona itaat etme ile ilgilidir ve Kur’an’daki bu mana pek çok ayette tekrar etmektedir.

Bu başlık altında zikredeceğimiz bir diğer örnek 2.Bakara/80. Ayetidir. Allah Teâla burada şöyle buyurmaktadır:

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ

Bir de dediler ki: "Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır." Sen onlara de ki: "Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"[235]

Allah Teâlâ’nın " وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً "âyetinin tevili hakkında Taberî(ö. 310/923), şunları söylenmiştir: "وقالوا" ifadesiyle Yahudiler kastedilmektedir.Yahudiler, “Bize ateş, asla dokunmayacaktır." Demişlerdir. Bununla “bedenlerimiz sayılı birkaç günden başka asla ateşle karşılaşmayacak ve ona

[233] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir, Dârü’l-Hadîs, Kâhire 1416/1995, IV. 83. Hadis No:3916.
[234]Nesefî, *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, II. 353.
[235] 2.Bakara/80.

girmeyecektir." Demek istemişlerdir. Ayrıca Kur'an'da, bu sayılı günlerin adedi hakkında herhangi bir şey belirtilmemiş sadece"sayılı birkaç gün" denilmiştir. Zira Allah Teâla, onlar hakkında Onların, Kendilerinin cehennemde geçirmeleri için belirledikleri günlerin adedini bildiklerini bu şekilde haber vermektedir. Bu sebeple yukarıda belirttiğimiz duruma göre Allah Teâlâ,o günleri, adedini zikretmeksizin "sayılı birkaç gün" olarak isimlendirmiştir.[236]Zemahşerî (ö. 538/1144) ise bu âyetin, İsrail oğullarının şu sözüne cevaben nazil olduğunu söylemiştir: "Dünyanın ömrü yedi bin senedir, insanlar, her bin sene için sadece bir gün azap göreceklerdir. Bu sebeble, "Allah bize yedi gün azab edecektir sonra bu azab sona erecektir" bunun üzerine Allah bu âyeti indirmiştir.[237] Allah Teâlâ peygamberi Hz. Muhammed(a.s)'a Ey Muhammed! Yahudi topluluğuna "Siz bunun için Allah'tan söz mü aldınız?" de demiştir. Bu kabilden söylemekte olduğunuz şeyler hususunda Allah'tan bir ahid mi aldınız. Eğer öyleyse, Allah, mîsâkını/sözünü nakzetmediği gibi, akdini ve vadini de değiştirmez. Yoksa siz, Allah'a Teâlâ'ya karşıcahilceaslı olmayan batıl şeyler mi isnat ediyor ve ona karşıdikleniyorsunuz.[238]

Ahid kelimesi bu ayette mîsâk ve Allah'tan alınan "emân" manasına kullanılmıştır. İsrail oğullarının daha önce geçen sözüne cevap olarak nazil olmuştur. Bu üslup, istifham-ı inkarî olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca söz konusu üslup, Kur'an'da çokça tekrar etmektedir. Bu durum, ahid kelimesinin kullanımının delalet ettiği manalar konusunda bir gelişim olarak kabul edilmektedir. Çünkü kastedilen, kendisiyle eman elde edilen "mîsâk"tır.Birinci bölümde "mîsâk" alt başlığın ikinci örneğinde gördüğümüz üzere Araplar cahiliye 'de kaderi, günlere ya da zamana nispet ederlerken "Allah'ın katında ahid ittihaz etme" demek olan bu terkibe benzer bir kullanıma cahiliye şiirinde rastlamadık.

Ahid kelimesinin اتخذ/ittehaze fiiline meful olarak geldiği bir başka örnek 19.Meryem/78.Ayetidir. Allah Teâla burada şöyle buyurmaktadır:

اَطَّلَعَ الْغَيْبَ اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا

"Gaybe muttali' mi olmuş? Yoksa rahmanın huzurunda bir ahid mi almış?"[239]

Bu âyetlerin sebeb-i nuzûlü şöyle anlatılmaktadır: geçimini demircilikle sağlayan Habbâb b. Eret, Âs b. Vâil'e bir iş yapmış ve ondan alacağını istediğinde Âs, Habbâb'tan dininden dönmesini istemiştir. Habbâb da "Allah'a yemin ederim ki sen

[236] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân,* II. 274.
[237] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, I. 58.
[238]Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân,* II. 279.
[239] 19.Meryem/78.

ölüp tekrar dirilinceye kadar onu asla inkâr etmem" demiştir. Âs ise "Gerçekten ben ölüp tekrar dirilecek miyim?" diye sormuştur. Habbâb ona "evet" cevabını verince Âs, "Öyle ise benim orada mutlaka malım ve evlâdım olacaktır; o zaman sana olan borcumu öderim!" demiştir.[240]

Taberî(ö. 310/923), " اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا " ifadesiyle ilgili şunları söylemektedir:

Yoksa o, Allah'a iman etmiş ve onun kendisine emrettiği şeyleri yerine getirip yasakladığı şeyleri terk etmiş ve Bunun sonucunda Allah'ın kendisine çocuk ve mal kabilinden iddia ettiği şeyleri vereceği konusunda Allah'ın katında bir ahid mi kazanmıştır.[241]Bu durumda mana şöyle olur: kendisine verileceğini iddia ettiği ve bunun üzerine yemin ettiği şeye ancak şu iki yolla ulaşılır: ya gaybı biliyordur ya da gaybı bilenden bir ahid almıştır. Bunlardan hangisiyle buna ulaşmıştır? Ayrıca bu ayetteki ahid kelimesi hakkında "kelime-i şehadettir" denilmiştir. Katâde[242](ö. 117/735)'den gelen rivayette şöyle denilmiştir: onun, önceden sunduğu bir Salih ameli mi vardır ki böylece o, bununla, iddia ettiği o şeyleri ummaktadır? Kelbî[243](ö. 261)'den gelen rivayette ise şöyle denilmiştir: Allah, ona, bunu vereceğini ahid mi etti?[244]Hz. Peygambere, Allah'ın yarattıklarıile olan ahdi nedir denilmiş o da "iman etmeleri ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır." demiştir.[245]Bunlara ilaveten İbn Kesîr (ö. 774/1373), " اَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمٰنِ عَهْدًا "ifadesiyle ilgili"mîsâk"[246], Nesefî (ö. 710/1310) ise "onu kendisine vereceğine dair "mîsâk"ıdır veyaahdidir ki o"kelime-i şehadet"tir."[247]Demişlerdir.

Müfessirlerin görüşlerinedeğindikten sonra açıkça görülmektedir ki, burada ahid kelimesiyle, Allah'ın emirlerine ittiba/uyma konusunda manevi(soyut) "mîsâk" manasını kastedilmektedir. Böylece kişi,Allah'ın kendisine itaat edenlere vaat ettiği emanı elde etmiş olur.

---

[240] Buhari, Muhammed İbn İsmail, Ebu Abdullah, *Sahihu'l-Buharî*, VI. 94. Hadis No: 4733
[241] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, XVIII. 248.
[242] Müfessir tâbiî aynı zamanda Taberî(ö. 310/923)'nin onuncu tabakadan şeyhidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Fâlûcî el-Eserî Ekrem b. Muhammed Ziyâde, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, tah. Ali Hasan Abdülhamid el Eserî, Dâru'l-Eseriyye/Ürdün- Dâru ibn Affân/Kahire ty. , II. 465.
[243] Taberî(ö. 310/923)'nin on birinci tabakadan şeyhidir. Bkz. el-Fâlûcî el-Eserî, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, II. 521.
[244] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, III. 39.
[245] Buhari, Muhammed İbn İsmail, Ebu Abdullah, *Sahihu'l-Buharî*, VII. 170. Hadis No: 5967
[246] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, V. 259.
[247]Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, II. 350.

DEĞERLENDİRME**:** Anlam değişimi bakımından" اتَّخَذَ عِنْدَ الله عَهْدًا "kalıbı, karşı taraftan ahid ve emân kesp etmeyi ifade eden bir üslup olarak kabul edilir ve İstifham-ı inkârı sigasıyla gelmiştir. Bir kez de ihbâr sigasıyla gelmiştir. Sonunda kendisiyle kastedilen mana, Allah'a iman ve onun şeriatinde/dininde sebat manalarıdır. Kur'an'ı Kerim'de üç kez tekrar eden bu üsluba, cahiliye şiirinde rastlamadık.

2.1.5. "عَاهَدَ" Fiil Kalıbı

Burada ilk olarak Kur'an'da Ahid kelimesinin "عاهد" fiil kalıbında zikredildiği örneklerden biri olan 33.Ahzab/15. Ayetini inceleyeceğiz. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُوَلُّونَ الْأَدْبَارَ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا

"Andolsun ki, onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir."[248]

Bu ayet, Hariseoğulları hakkında "Uhud" savaşında gevşeklik gösterdikleri zaman, tövbe edip bir daha bu davranışı yapmayacaklarını söyleyerek yemin ederek Resulullah'a söz vermelerinden sonra "Hendek" gazvesinde yaptıkları sebebiyle nazil olmuştur.[249]Allah Teâlâ onlar hakkında şöyle demektedir: And olsun onlar, savaştan kaçmak için Rasulullah'tan izin istiyorlar ve şöyle diyorlardı: "cidden evlerimiz açıktır." daha önce, düşmanlarına arkalarını dönüp kaçmayacaklarına dairAllah'a söz vermişler ve Rasulullah(as) bu sözlerine onlarla birlikte şahidlik etmişti. Buna rağmen ahidlerine vefa göstermemişlerdi. Ayetteki " وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا """Allah'a verilen söz ise sorumluluğu gerektirir." İfadesi ile Allah Teâlâ, Allah'a kendi kendilerine bu sözü verenlerden(bu sözlerinden dolayı)hesap soracaktır[250]demektedir.Abdullāh b. el-Abbâs (ö. 68/687-88), onların, Akabe gecesinde Rasulullah'a (as)kendilerini korudukları şeylerden onu dakoruyacaklarına söz verdiklerini belirtmiştir.[251] Kurtubî (ö. 671/1273) ise ayetin tefsirine ilişkin şunları söylemiştir: Allah Teâlâ'nın, " وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ" ifadesi ile "Hâlbuki onlar andolsun ki bundan"yani Bedir'den sonra ve Hendek gazvesinden "önce yüz çevirmemek üzere Allah'a söz vermişlerdi." Manasınınkastedildiğini belirtmiştir. Katâde(ö. 117/735) dedi ki: Bundan maksat şudur: Bedir savaşından geri kalmışlar ancak Bedir savaşında harp edenlere Allah'ın zafer bahşettiğini gördüklerinde: şayet bir savaş olur da katılırsak, var gücümüzle savaşacağız

[248] 33.Ahzab/15.
[249] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân,* XX. 228.
[250] a.y.
[251] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl,* III. 528.

demişlerdi.Yezîd b. Rûmân (ö. 130/747)[252]ise şunları söylemiştir: bunlar,Uhud günü Seleme oğulları ile birlikte geri çekilmek isteyen Harise oğullarıdır. Sonrasında kendileri hakkında bazı ayetlerin[253] nazil olması üzerine benzeri bir davranışı sergilemeyecekleri konusunda Allah'a söz verdiler.[254]Allah da onlara vermiş oldukları sözü hatırlatmış olmaktadır. Ayetteki" وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا "'"Allah'a verilen söz ise sorulur." İfadesiyle bundan dolayı mesuliyet vardır manası kastedilmiştir.Mukâtil(ö. 150/767)[255]ve Kelbî(ö. 261) dediler ki:söz konusu bu kimseler, Akabe'de Hz. Peygambere biat eden ve ona şunları söyleyen yetmiş kişidir: Kendin ve Rabbin için istediklerini söyle. Nebî de buyurdu ki: "Rabbim İçin yalnız O'na ibadet edip O'na hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için de hanımlarınızı, mallarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz gibi beni korumanızı şart koşuyorum." Bunun üzerine: Ey Allah'ın nebisi, Biz bunları yaparsak, bize ne var? Nebî buyurdu ki:"Dünyada Allah'ın yardımı ve zafer, âhirette ise cennet vardır.''[256] İşte Allah Teâlâ'nın" وَكَانَ عَهْدُ اللّٰهِ مَسْؤُلًا "'"Allah'a verilen söz ise sorulur" buyruğu bunu göstermektedir. Yani Allah kıyamette bu sözlerinden dolayı onları yargılayacaktır.[257]

Burada "عَاهَدَ اللّٰه"ifadesi, toplumun içinde bulunduğu dini ve itikadi durumu işaret etmektedir. Cahiliye şiirinde bu iştikâka ait hiçbir örneğe rastlayamazken Kur'an'da tekerrür ederek geldiğini görmekteyiz.Bu iştikâkın, İslam öncesi Arapların ifadelerinde o vakit kullanılıyor olduğu düşünülebilir zira onların, ittifaklar kurdukları bunun yanı sıra ateşkes ve benzeri antlaşmalar yaptıkları hakkında rivayetler söz konusudur.Mufaale babında gelen "عَاهَدَ" fiili, müteaddilik(geçişlilik) ve müşâreke manalarına delalet etmektedir ki Burada ahid kelimesiyle,Allah ve kulu arasında gerçekleşen mîsâkın kastedildiğine dair muhtelif rivayetlere karşılık bu delalet, iki taraf arasında kurulan bir antlaşmayı ifade etmektedir.

Ahid kelimesinin "عاهد" fiil kalıbında zikredildiği örneklerden bir diğeri 2.Bakara/100.Ayetidir. Burada Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

اَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهٗ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ

[252] Beşinci tabakadandır, sika'dır ayrıca Ebû Hüreyre (ö. 58/678)'den yaptığı rivayet mürsel'dir. Bunun için bkz. el-Fâlûcî el-Eserî, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî,* II. 650.
[253] 3.Al-i İmran/122.
[254] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, III. 528.
[255] Mukâtil b. Hayyân'dır. Altıncı tabakadandır. Sadûk'tur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. el-Fâlûcî el-Eserî, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî,* II. 574.
[256] Alaaddin Ali el-Muttakî b. Husâmuddin el-Hindi, *Kenzu'l-Ummâl fî Suneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl,* tah. Bekrî Hayyânî, Safvetu's-Sekâ, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1981, I. 328. Hadis no: 1526.
[257] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an,* XIV. 150.

"Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, içlerinden birtakımı o antlaşmayı bozmadı mı? Zaten onların çoğu iman etmez."[258]

Bu ayet, Malik b. Sayf[259]'in "Vallahi, Muhammed'e iman etmemiz için bizim kitabımızda bizden ahd ve mîsâk alınmamıştır." diye inkâr etmesi üzerinenazil olmuştur. Buradaki Ahid, Yahudiler 'in Hz. Muhammed (as)'e peygamberlik gelmezden önce söylemiş oldukları, "Eğer Allah'ın peygamberi Hz. Muhammed(as) zuhûr ederse, andolsun ki biz ona iman edeceğiz ve müşrik Araplara karşı onun yanındayer alacağız" şeklinde söz vermeleridir denilmiştir. Fakat daha sonra peygamber olarak gönderilince de onu inkâr etmişlerdir.[260]Atâ[261](ö. 136/753) ise buradaki Ahid'in, Hz. Peygamber(as) ile Yahudiler arasında yapılan antlaşmalar olduğunu ve daha sonra Benî Nadîr ile Benî Kurayza'nın yaptıkları gibi onların bu antlaşmaları nakzettiklerini ifade etmiştir. Onların bu durumlarının delili olarak ta "Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir."[262] mealindeki 8.Enfal/56. âyetini vermektedir. Bunun yanında " نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ " ifadesiyle ilgili olarak"النَّبْذ" kelimesi, bir şeyi atmak -bir şeyi fazla kullanmadığı ve değeri olmadığı için bir tarafa koymak ve atmak anlamınadır[263]-Hurma ve kuru üzümden yapılan bir çeşit şarap olan "Nebiz""النَّبِيذ" kelimesi de buradan gelmektedir.[264]

Ahid kelimesi burada, İsrail oğullarının, Tevrat'ı öğrenecekleri ve onun hükümlerini uygulayacakları üzerine Allah'a verdikleri sözü ifade etmektedir. Daha sonra onlardan bazıları, her defasında o sözü nakzetmişlerdir. Bunun üzerine Allah onları tevbih etmiş/kınamışve Allah, yine onların soyundan gelip atalarının yolundan gidenleri,kendilerinden Hz. Peygamberin nübüvvetine ilişkin alınan mîsâka iman (etmemeleri) konusunda yermiştir. Zira onlar, Hz. PeygamberinTevrat'ta yer alan vasıflarını inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ, İsrail oğullarından olan Yahudilerin, Rablerine her söz verdiklerinde ve hatta o sözü pekiştirmelerinden sonraaralarından bir grubun onu bozup, bir yana attığını böylece o sözü terk ettiğini ve nakzettiğini ifade etmiştir.[265]Buna ilaveten burada "نَبَذَ" fiili, nakzetmek manasında

---

[258] 2.Bakara/100.

[259] Kaynuka oğullarına mensup bir Yahudidir. Bazıları isminin Fenhās olduğunu söylemiştir. Detaylı bilgi için bkz. İbn Ebî Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, III. 948; Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, IX. 393.

[260] Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, III. 181.

[261] Ebû Yezîd Atâ b. es-Sâib b. Yezîd (Mâlik yahut Zeyd) es-Sekafî (ö. 136/753), Kûfeli muhaddis tâbiî. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Fâlûcî el-Eserî, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, I. 388.

[262] اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ

[263] Râğıb, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 937.

[264] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, II. 39. ; Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, II. 400.

[265] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, II. 400.

gelmiştir. Ayrıca bu fiilin burada belagat yönüne devurgu yapmak gerekmektedir. Zira"نَبَذَ"fiili,ahdi nakz etmenin/bozmanın ne kadar küçültücü ve alçaltıcı bir davranış olduğunu göstermesi bakımından daha güçlü birdelaletesahiptir. Bu ifade yani "نَبْذُ العَهْد"terkibine cahiliye şiirinde rastlamadığımız göz önüne alındığında bu terkibin, belirli bir ahdi nakzetmek manasında kullanımı yönüyle bir anlam değişimini temsil ettiğini söylemek mümkündür.

Ahid kelimesinin "عاهد" fiil kalıbında zikredildiği örneklerden bir diğeri de 8.Enfal/56.Ayetidir. Burada Allah Teâla şöyle buyurmaktadır:

اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِى كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ

"Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın, sonra da her defasında antlaşmalarını hiç çekinmeden bozan kimselerdir."[266]

Bu ayet hakkında Taberî(ö. 310/923), "Onlar, kendileriyle antlaşma yaptığın" ifadesini bir önceki ayette[267] yer alan"yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir", ifadesine atfederek "Ey Muhammed! Seninle savaşmayacakları ve hatta senin aleyhinde, seninle aralarında antlaşma bulunan Benî Kurayza ve benzerleri gibi hiç kimseye yardım etmeyecek ve arka çıkmayacakları üzerine onlardan ahid aldın. Fakat onlar daha sonra bu ahidlerini(sözlerini) nakzettiler. Zira onlar,kendileriyle her antlaşma yaptığında sana karşı savaşmışlar ve yine sana karşı diğerlerine arka çıkmışlardır. Ayrıca onlar, Allah'tan korkmadıkları gibi onları yok edip bitirecek, helak edecek bir vakıaya düşürecek bu tür fiillerinden de çekinmezler" görüşüne yer vermiştir. Kurtubî (ö. 671/1273), "اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ" ifadesine ilişkin Mücâhid(ö. 103/721)'ten Benî Kurayza'nın Hendek günü Hz. Peygamberin aleyhinde onun düşmanlarına yardım ettiklerini ve destek verdiklerini nakletmektedir.[268]Zemahşerî(ö. 538/1144) ise onların, Benî Kurayza Oğulları olduklarını belirttikten sonra şunları söylemiştir:"Rasulullah, kendi aleyhinde hiç kimseye yardım etmeyecek ve destek vermeyeceklerine dair onlarla bir sözleşme yapmıştı.Böyle iken Mekke müşriklerine silah yardımında bulunarak bu sözleşmeyi bozdular. Sonrasında unuttuk, hata ettik, dediler. Ardından bir sözleşme daha yapıldı, onu da Hendek Savaşı'nda bozdular."[269] Kurtubî (ö. 671/1273)," مِنْهُمْ " ifadesindeki "مِنْ" harfi cerinin Tebid ifade ettiğini söylemiştir. Çünkü bu antlaşma/sözleşme, onların ileri gelenleri ile yapılıyordu ve de

[266] 8.Enfal/56.
[267] 8.Enfal/55.
اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
[268] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, XIV. 22.
[269] Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, II. 230.

daha sonra onlar bu sözleşmeyi bozuyorlardı. Mücâhid(ö. 103/721) ve diğerlerine göre bahsi geçen hadise, Benî Kurayza ve Benî Nadîr yahudileri ile ilgilidir. Böyle iken onlar, Mekke müşriklerine silah yardımında bulunmaksuretiyle bu sözleşmeyi bozdular. Sonradan da özür dileyerek, unuttuk dediler. Sonra Peygamber, onlarla yeniden bir sözleşme yaptı fakat onlar bu sözleşmeyi de Hendek Savaşı'nda bozdular.[270]Beydâvîde (ö. 685/1286) Kurtubî'nin söylediklerine benzer şeyler söylemiştir.[271] Bununla birlikte Nesefî (ö. 710/1310), "اَلَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ" ifadesinin bir önceki ayette zikredilen "الَّذِينَ كَفَرُوا" ifadesinin bedeli olduğunu belirtmiştir. Bunun anlamı, buradaki hitap, Antlaşmasını nakzeden tüm kâfirler hakkında geneldir.[272] Ayrıca burada Nesefî (ö. 710/1310)'nin görüşü İbn kesîr (ö. 774/1373)'in kanaatiyle aynıdır.[273]

Bu ayette, "عَاهَدَ" fiili varit olmuş ve bu fiil belirli bir ahidde iki taraf arasındamüşareket manasına delalet etmektedir. Burada söz konusu edilen İki taraf tercih edilen görüşe göre Hz. Peygamber(as) ve Benî Kurayza'dır.Burada Benî Kurayza'dan alınan ahid, Müslümanlarla yapılan savaşlarda Mekke müşriklerine yardım etmemeleridir. Fakat onlar, ilkinde bu ahidlerini nakzetmişler Sonra onlarla, yeniden bir sözleşme daha yapılmış, onu da, ikincisinde bozmuşlardır. Bu sebeple Allah Teâlâ, "her defasında" demiştir. Yani bu nakzetme fiili onlarda tekrar etmiştir.

DEĞERLENDİRME**:** Müşareketmanasına delalet eden "عَاهَدَ" fiili, Kur'an'ı kerimde lüğavî yönden birbirine benzer delaletlerle on kez kullanılmıştır. Bunun yanı sıra "عَاهَدَ" fiili, Allah lafzı ile birlikte de kullanılmıştır. Bu durumda o, manevi(soyut) bir delaleti ifade etmektedir. Böylece ahid, Allah'ın kendisiyle bir sorumluluk yüklediği bir şey olabileceği gibi mükellefin yerine getirdiği gerçek bir ahid de olabilir. Ayrıca "عَاهَدَ" fiili, Kur'an'da pek çok kez Hz. Peygamber ile müşrikler ve ehli kitap arasında yapılan muahedelerin(antlaşmaların) vasfedilmesi hususunda müşriklerle ve ehli kitapla birlikte zikredilmiştir. Bu sayede Fıkıh literatüründe İslam hâkimiyetinin benimsenmesi ve cizye ödenmesi halinde kabul edilen daha çok zimmet veya ahid diye anılan barış antlaşması[274] çerçevesinde "muahed" kelimesinin fıkhi bir ıstılah/terimolarak kullanımı yaygınlaşmış vemüslümanlar arasında yaşayan gayri müslim tebaanın kastedildiği özel bir anlamasahipolmuştur. Bu, Kur'an'ı kerimde Ahid kelimesinin iştikaklarından/türevlerinden birine,"عَاهَدَ" fiiline ait önemli bir anlam değişmesidir.

[270] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII. 30.
[271] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, III. 64.
[272]Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, I. 652.
[273]İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV. 78.
[274] Yaman, Ahmet, "Sulh" *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII. 485-489.

2.2. Ahde Vefâ

Ahid kelimesinin Kur'an'da "ahde vefâ" anlamında kullanılmasına örnek olarak 7.Araf/102. Ayetini gösterebiliriz. Allah Teâla burada şöyle buyurmaktadır:

وَمَا وَجَدْنَا لِاَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَاِنْ وَجَدْنَا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ

"Biz onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulmadık. Ama gerçekten onların çoklarını yoldan çıkmış kimseler bulduk."[275]

Beğavî (ö. 516/1122)'ye göreburada ahidden maksat, mîsâk günü (bezm-i elest) Âdemoğullarıyla yapılan anlaşmaya ahde vefa göstermektir." وَاِنْ وَجَدْنَا اَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ " ifadesi ise"Biz onların ekserîsini ancak fasık, itaatten çıkmış, ahidlerini nakzeden kimseler bulduk manasını ihtiva etmektedir.[276]Taberî(ö. 310/923)'ye göre "مِنْ عَهْدٍ"ifadesinin anlamı, Onlara emrettiğimiz Allah Teâlâ'yı bir bilme, elçilerine tabi olma, ona itaat etme, günahlardan kaçınma ve putlara ibadeti terk etme emirlerini yerine getirmektir.[277] Kurtubî (ö. 671/1273), Abdullah b. el-Abbâs (ö. 68/687-88)'tan nakilleburada zikredilen ahid ile onlardan "bezm-i elest/vakte'z-zer"[278]de alınan ahid kastedilmektedir görüşüne yer vermiş ve Kim bu ahdini nakzederse/bozarsa onun hakkında "onun ahdi yoktur" denir.Bununla da "sanki kendisinden bir söz alınmamışçasına" anlamı kastedilmektedir[279]demiştir.

Ahid kelimesi burada "ahde vefâ" manasında kullanılmıştır.[280] Bu anlam, çalışmamızın birinci bölümünün beşinci alt başlığı altında gördüğümüz üzere cahiliye şiirinde kullanılmaktaydı. Bu üslupta yeni olan ise onların, ahidlere çok az ahde vefa gösterdiklerini beyan etmek üzere tebid ifade eden "مِنْ" harf-i cerinin kullanılmasıdır.

---

[275] 7.Araf/102.

[276] Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, *Mealimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*, III. 261; Râzî, Fahruddîn, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, XIV. 324; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevit-Temyîz fî Letâifî Kitabi'l-Azîz*, tah. Muhammed Ali en-Neccar, Lecnetü İhyai't-Türasi'l-İslamiyyi, Kahire 1992, IV. 115; Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, IX. 258.

[277] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, XII. 10.

[278] وَاِذْ اَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِى اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَاَشْهَدَهُمْ عَلٰى اَنْفُسِهِمْ اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى شَهِدْنَا اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ

"Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahid tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahid olduk (ki Rabbimizsin)" demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir."

[279] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, VII. 255.

[280] Ebû Ubeyde Mamer el-Müsenna, *Mecâzu'l-Kur'an*, tah. Fuad Sezgin Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1381, I. 223.

2.2. Zaman

Ahid kelimesinin Kur'an'da "zaman" anlamında kullanılmasına örnek olarak 20.Taha/86. Ayetini gösterebiliriz. Allah Teâla burada şöyle buyurmaktadır:

اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ اَمْ اَرَدْتُمْ اَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ

"(Ayrılışımdan sonra) çok zaman mı geçti, yoksa üzerinize Rabbinizden bir gazap inmesini mi istediniz de.."[281]

İmam Nesefî(ö. 710/1310), "اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ" ifadesinin "sizden ayrılışımın üzerinden geçen süre" anlamına geldiğini[282] ve buradaki Ahid'in "zaman" manasına kullanıldığını zira Arap dilinde"طَالَ عَهْدِي بِكَ" ibaresinin "ayrılığının üzerinden çok zaman geçti." Şeklinde ifade edildiğinibelirtmiştir.[283] Aynı şekilde Beydâvî(ö. 685/1286) de "اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ" ifadesindeki ahid kelimesinin,"zaman" manasınageldiğini böylece cümlenin "onlardanayrı kaldığı zaman"anlamınageldiğini ifade etmektedir.[284]Taberî(ö. 310/923),"اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ"ifadesini,"ayrılığımın, Allah'ın sizin yanınızdaki güzel nimetlerinin ve deonun sizi desteklemesinin üzerinden çok zaman mı geçti."[285]Şeklinde tefsir etmiştir.İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938), Mücâhid'in "اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ" ifadesindeki "العَهْد" kelimesini va'd; "فَاَخْلَفْتُمْ مَوْعِدِى" ifadesindeki " مَوْعِدِى " kelimesini ise "ahdim" şeklinde açıkladığını nakletmektedir.[286]Kurtubî(ö. 671/1273) de burada ahdin, zaman manasında olduğunu ve söylenildiği gibi bir şey, üzerinden uzun zaman geçtiğinde unutulabilir diyerek"اَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ" ifadesinin, "unuttunuz mu" manasına geldiğini ifade etmiştir.[287]

Ahid kelimesi,"zaman" manasına kullanılmıştır zira siyâk bunu göstermektedir.Ayrıca "طالالعهد" formu, yeni değildir bilakis araştırmamızda ahid kelimesinin cahiliye şiirindeki anlamlarına yer verdiğimiz birinci bölümündeörneklendirilmiştir.[288]Kur'an'da tekrar etmemiştir.Ancak aynı medlulü/anlamı taşıyan buna benzerbir örnek olarak, 57.Hadid/16. âyeti[289]verilebilir. Zira burada"uzun zaman" anlamını ifade etmektedir.

---

[281] 20.Taha/86.
[282] Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, IX. 490.
[283]Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, II. 378.
[284] Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, IV. 35.
[285] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, XVIII. 350.
[286] İbn Ebî Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, VII. 2431.
[287] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, XI. 234.
[288] Birinci bölümün ikinci alt başlığında örnekleri mevcuttur.
[289] اَلَمْ يَاْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْاَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ

2.4.Emân/Güvence

وَاِذِ ابْتَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَاَتَمَّهُنَّ قَالَ اِنِّى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِى قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ

"Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: "Ben seni insanlara önder yapacağım." İbrahim de, "Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz" demişti."[290]

Allâme Kurtubî (ö. 671/1273)'ye göre"لَا يَنَالُ عَهْدِى" ifadesinde sözü edilen "ahid" kelimesiyle ne kast olunduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.Mücâhid'e göre imamet, Katâde(ö. 117/735)'ye göre imandır. Atâ (ö. 136/753)'ya göre Rahmet, Dahhâk(ö. 105/723)'a göreAllah Teâlâ'nın dinidir. Ebû Salih(ö.258)'in Abdullāh b. el-Abbâs (ö. 68/687-88)'tan rivayetine göre bundan kasıt peygamberliktir. Allah'ın ahdi, Allah'ın emri manasında olduğu da söylenmiştir. Çünküahid, emir anlamında da kullanılmıştır. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de 3.Al-i İmran/183ve 36.Yasin/60. Ayetlerinde "emir" manasında kullanılmıştır. Allah'ın ahdi, onun emirleri olduğu düşünüldüğünde"لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ"ifadesinin anlamı şöyle olur: Zalimlerin,kendilerinden Allah'ın emirlerinin kabul edileceği ve onun emirlerini uygulamakla görevli olacakları bir konuma gelmelericaiz değildir.[291]Zemahşerî (ö. 538/1144) yukarıdaki ayetin tefsiri hakkında, "Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle[292]sınadı. Yani onu bir kısım emir ve yasaklarla imtihan etti. Allah'ın kulunu "imtihan" etmesi mecaz olup, bununla kuluna, biri Allah'ın istediği diğeri kulun hoşuna giden iki işten birini seçmesi için imkân tanımasıdır" demiştir.[293]İbn Kesîr (ö. 774/1373)'ye göreAllah Teâlâ İbrahim(as)'ı insanlara imam(önder) kılınca Hz. İbrahim(as) de, "aynı nimeti soyumdan gelenlere de lütfet" demiştir. Allah Teâlâ ise, zürriyetinden zalimlerin olacağını ve onların Allah'ın ahdine eremeyeceklerini ayrıca onların,kendilerine uyulan imamlar da olamayacaklarınıona haber vermiştir.[294]Taberî(ö. 310/923)Müsennâ'dan[295] naklen "قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمِينَ" ifadesini şöyle tefsir etmiştir:

"İman edenlerin Allah'ı zikretmekten ve inen haktan dolayı kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilip de, üzerinden uzun zaman geçen, böylece kalpleri katılaşanlar gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu fasık kimselerdir."

290 2.Bakara/124.

291 Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, II. 108; Râzî, Fahruddîn, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, IV. 38.

292"كَلِمَات" kelimesinin manasının tevili hakkında müfessirler farklı görüşler belirtmişlerdir. Kurtubî ve ibn kesir bu görüşleri, bu ayetin tefsirinde zikretmişlerdir.

293 Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, I. 183.

294İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, I. 410; ayrıca bkz. Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevit-Temyîz fî Letâifi Kitabi'l-Azîz*, IV. 114.

295 Müsennâ b. İbrâhim el-Âmülî, Taberî'nin on birinci tabakadan şeyhlerindendir. Hakkında geniş bilgi için bkz. el-Fâlûcî el-Eserî, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî,* II. 483.

“Allah Teâlâ’nın vaadi Ahirette zalimleri kapsamaz. Onun vaadi dünyaya hastır. Bu yüzden dünyada güvencesi altında yiyebilir, görebilir ve yaşayabilirler.”[296] Bazıları da demiştir ki: bu yerde Ahdin manası, eman yani “güvence”dir.[297] Onların bu görüşüne göre ayetin tefsiri şöyle olur: Allah Teâlâ buyurdu ki: emanım yani verdiğim güvence düşmanlarımı ve kullarıma zulm edenleri kapsamaz. Yani onlara ahiretteki azabımdan emin olacakları konusunda güvence vermiyorum.[298]

Daha önce bahsettiğimiz üzere Müfessirler,burada ahid kelimesinin tevilinde farklı görüşler belirtmişlerdir. Bununla birlikte müfessirlerin seçtikleri manalar delaletleri itibariyle birbirine yakındır.Onlar,“emân”, “imamet[299]”, “din”manalarıdır. Bunun sebebi burada manayı siyakın belirlemesidir. Zira İbrahim(as) Allah’tan, soyundan gelenlere de imameti(önderliği) vermesini istedikten sonra Allah Teâlâ, Ey İbrahim! Şüphesiz bu ahid,senin soyundan da olsa zalimler için değildir demiştir. Sonuç olarak burada ahid kelimesiyle kastedilen genel mana bu ayetin siyakı üzerinde düşünen herkes içinaşikârolmaktadır ki kanaatimizce eman yani güvence manasıtercihe şayandır.

DEĞERLENDİRME:Ahid kelimesinin Kur’an’ı Kerim’de nadir görülen anlamlarından biri “zaman”diğeri“ahde vefâ”Üçüncüsü de kanaatimizce “eman”dır. Buanlamların tamamı kelimeyi asli manasından uzaklaştırmamaktabizatihi kelimenin delaletinigenişletmektedir.Çalışmamızın birinci bölümünde görüleceği üzere Ahid kelimesi tespit edebildiğimizcahiliye şiiri örneklerinde “zaman” manasında pekçok kezzikredilirken“Ahde vefâ” anlamındaüç örnekte yer verilmiştir.Bunun yanındaahidkelimesininayetlerin siyakı itibariyle özel delaletlerinden birinin Allah Teâlâ’nın" بِعَهْدِكُمْ أُوفِ" “ben de sizi mükâfatlandırayım” ifadesinden hareketle“mükâfatlandırmak”bir diğerinin ise bu bölümde “Allah ile yapılan Mîsâk” başlığı altında 3.Al-iİmran/77. ayetinin sebebi nüzulü bilgisi dâhilinde kısaca değindiğimiz“yemin” manalarıdır. Burada Kur’an’ın ahidkelimesini asli manası olan mîsâkmanasıyla tekrar etmesininsebebinin Kur’an’ın getirmiş olduğu dini ve ahlaki anlamlara uygunluğu olduğunu açıkça görebiliriz.

[296] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur’ân*, II. 24.
[297] Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevit-Temyîz fî Letâifi Kitabı’l-Azîz*, IV. 114; Vâhidî, *et-Tefsîru’l-Basît*, III. 295.
[298] Taberî, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur’ân*, II. 22.
[299]Râzî, Fahruddîn, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, IV. 39.

SONUÇ

Ahid kelimesi, incelediğimiz kaynaklardan tesbit edebildiğimiz kadarıyla cahiliye şiirinde “mîsâk”, “zaman”, “buluşma/karşılaşma”, “bilgi ve tecrübe”, “ahde vefâ”,“yağmur”“yemin” ve “aşina olunan yol” gibi muhtelif manalarda kullanılmıştır. Ayrıca"عَهِدَ" ile muzarisi/şimdiki zamanı olan"يَعْهَدُ" fiil kalıplarında ve de buluşma yeri anlamında ismi mekân siğası "مَعْهَد" ile deyer almıştır.Cahiliye şiir mecmuaları ve cahiliye dönemi sosyal hayatını ele alan araştırmalar dikkatle mütalaa edidiğinde,Araplar’ın, cahiliye devrinde, mürûeden yani insanî haslet ve erdemli davranışlardan kabul edilenahde vefa göstermeyi yüceltip önemsemeleri dolayısıylaahid kelimesinin anlam değişimi sınırlı olmuştur.Zira Câhiliyye döneminde siyasî hayatı düzenleyen bir sistem olmadığından düzeni ayakta tutan sadece kabile yani kan bağı ve insanların birbirlerine karşı verdikleri ahidlerdi.Bu nedenle ahdi nakz etmek/bozmak kötü görülür, buna kalkışanlar ise insanların biraraya geldikleri panayır gibi kalabalık yerlerde bayrak dikerek yahut ateş yakmak suretiyle teşhir edilerek rezil/rüsvây edilirdi. Buradan hareketle toplumun tamamının ahdini yerine getirdiğielbette iddia edilemez. Nitekim Kur’an’ı kerim, tevbe suresinin ilk ayetleri başta olmak üzere müşrikler hakkında yer verdiği ayetlerle söz konusu durumu ortaya koymaktadır.[300]Fakat İslamın gelişiyle kelime adeta yeni manevi/soyutdelālet yüklenmiştir. Zira Kur’an, insanın özünde zaten mevcut olan ahde vefanın sürdürülebilmesi için insanların zihninde Allah’a karşı takva bilincini yerleştirmiştir.Ahid kelimesi, Kur’an’da gerek Allah’a nispeti ve gerekse ifade ettiği dini ve ahlaki prensiplere bağlı olarak önemli anlamlarihtiva etmektedir. Söz konusudelaletler ayetlerin siyakıyla daha daanlaşılabilir olmaktadır. Ahid kelimesi, en fazla asli luğavî manası olan “mîsâk”(antlaşma) manasıyla gelirken bir kez “ahde vefâ”, bir kez “zaman” ve bir kez de “yemin” ve “emân” manaları ile gelmiştir. Ayrıca Ahid kelimesi Kur’an’da, mîsâk(antlaşma) manasında ahde vefa etmeye teşvik eden karine ile birlikte ve muhtelif üsluplarla yirmiden fazla yerde tekrar etmiştir. Ahid kelimesinin kullanımı ve delaleti konusunda bu Kur’ânî maksat, Kur’an’da en fazla yaygınlık gösteren durumdur. Kur’an’da, ahid kelimesinin özel delaletinin asli anlamı olan Mîsâkla bağlantılı olarak genişlemesinde bir anlam değişimi görülmektedir. Bu nedenle pek çok kez "عَهْدُ اللّٰه" ibaresi veya Allah lafzına dönen zamir varit olmuş ve müfessirler bunun tevili hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşleri şöylece sıralayabiliriz: A) Allah’ın Âdemoğullarından, onları Âdem(as)’in sulbünden çıkardığında aldığı ahiddir. B) Allah Teâlâ’nın insanoğlunun fıtratına kendisine inanma yeteneğini yerleştirmesidir. C) Allah’a iman ve

[300] 9.Tevbe/7-8, 10.

ona itaat etmedir. D) Allah'ın, ehli kitaptan, Hz.Muhammed (as)'ı ve onun getirdiklerini ikrar edeceklerine dair almış olduğu ahiddir. Kur'an'da, "Allah'ın ahdini yerine getirmesi" ifadesinden maksat, Allah Teâla'nın üzerine söz verdiği güzel mükâfattır. Bunun yanındaAhid kelimesinin, Kur'an'da "عَهِدَ" fiilkalıbıyla beş, muzarisi "أَعْهَدُ" ile bir kez zikredildiğine ve de kelimenin siyakla kazandığı iki farklı delaleteişaret etmekte fayda vardır. Birincisi "tavsiye etmek" ikincisi "sorumluluk yüklemek" manalarıdır. Öte yandan Müşâreket anlamı taşıyan "عَاهَدَ" fiili, ya Müslümanların gayri müslimlerle yaptığı ya da Allah ile kulları arasında vuku bulan manevi ahid hakkında varit olmuştur. Bu arada Kendisine eman verilen gayri müslimin isimlendirildiği yeni bir delalet taşıyan "muâhed" terimi[301] yaygınlık kazanmıştır. Kur'an, ahid kelimesini ve türevlerini asli manası olan mîsâk(antlaşma) manasından çıkarmamaktadır, nadiren farklı manalarda kullanılmış olması ise bu kaideyi yargımızı değiştirmez. Çünkü Kur'an, beşer için bir hidayet rehberidir ve de onun özelliklerinden biri de kelimelerin delaletlerini dar somut manalardan geniş soyut manalara doğru geliştirmesidir.

Son olarakKur'an'da tekrar eden pek çok kelimeyi kapsayacak şekilde hem tefsir hem de lüğavî yönü olan bu tür araştırmaların artmasınınfaydalı olacağını düşünüyoruz. Zira bu tür araştırmalar, Kur'an kelimelerinin,ilk muhataplarının zihninde anlaşılır olduğunu göstermesi bakımından dason derece yararlıdır.Kur'an, ilk muhatabı olan toplumun dili Arapçayı kullanırkenhiç bilinmeyen yeni kelimeler ve dil kuralları getirmek yerine bizzat dönemin insanlarının kullandığı dil malzemesi üzerinden hareket etmiştir.Nitekim araştırmamızda yer verilen ahid kelimesinin cahiliye şiiri ve Kur'an'daki anlamları mukayese edildiğinde kelimeninluğavi anlamı bakımından Kur'an'daolup da cahiliye şiirinde olmayan bir anlamından neredeyse söz edilemeyeceği açıkça görülmektedir. Buna mukabil kelimenin cahiliye şiirinde olup da Kur'an'da olmayan buluşma/karşılaşma, bilgi ve tecrübe, yağmur, aşina olunan yol gibi anlamları da bu görüşümüzü dolaylı olarak destekler mahiyettedir. Ayrıca çalışma, Kur'an kelimelerinin kök olarak eskiye dayandığı, bu sebeple muhataplarının onu anlamada bir sorun yaşamadığı ve bu kelimelerincahiliyede kullanılan bütün anlamlarının Kur'an'da olmayacağı gibi tabii sonuçlara da telmihte bulunmaktadır.

[301] İsfehânî, Rağıb, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân,* tah. Safvan Adnan ed-Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412, s.592.

KAYNAKÇA

Adonis, *Arap Poetikası*, trc. Emrullah İşler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2014.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir, Dârü'l-Hadîs, Kâhire 1416/1995.

Alaaddin Ali el-Muttakî b. Husâmuddin el-Hindi, *Kenzu'l-Ummâl fî Suneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, tah. Bekrî Hayyânî, Safvetu's-Sekâ, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1981.

Altuntaş,Halil, Şahin,Muzaffer,*Kur'an-ı Kerim Meali*, DİB Yayınları, Ankara 2011.

Âmidî, Ebü'l-Kâsım Hasan b. Bişr, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, tah. F.Krenkow, Dâru'l-Cîl, Beyrut 1991.

Asmaî, Ebu Saîd Abdülmelik b. Kureyb b. Alî, *el-Asmaiyyât*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir – Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1993.

el-Askalânî,İbn Hacer *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, tah. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Alî Muhammed Muavvad, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995.

el-Askerî, Ebû Hilâl, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, tah. Muhammed İbrâhîm Selim, Dâru'l-'İlmi ve's-Sekâfe, Kâhire, ty.

el-Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ, *Mealimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*, tah. Abdurrazzâk el-Mehdî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420/1999.

el-Beydâvî Nâsıruddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, tah. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1418/1997.

Bişr b. Ebî Hâzim el-Esedî, *Dîvânu Bişr b. Ebî Hâzim el-Esedî*, tah. İzzet Hasan, Kültür Bakanlığı, Dımaşk 1960.

el-Buhari, Muhammed İbn İsmail, Ebu Abdullah, *Sahihu'l-Buharî*, tah. Muhammed Züheyr, Nasır b.En-Nasır, Dâru Tavku'n-Necat, yy. 1422/2001.

Cevad Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, Daru's-Saki, yy. 2001.

el-Cevherî, İsmâîl b. Hammâd *es-Sıhâh: Tâcü'l-luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, tah. Ahmed Abdülğafûr Attâr, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut 1978.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-Târîfât*, tah. Komisyon, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

Çağrıcı, Mustafa, "Övünme", *DİA*, İstanbul 2007.

Çetin, Nihad M. , "Bahir", *DİA*, İstanbul 1991.

Demirayak, Kenan - Ceviz, Nurettin ve Yanık, Nevzat H. , *Yedi Askı*, Ankara Okulu, Ankara 2017.

Durmuş, İsmail, "Methiye", *DİA*, Ankara 2004.

Ebu Hayyan el-Endelüsî, *Tuhfetü'l-Erîb bima fi'l-Kur'âni Mine'l-Garîb*, tah. Semîr el-Meczûb, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1983, s. 221.

Ebû Ubeyde Mamer el-Müsenna, *Mecâzu'l-Kur'an*, tah. Fuad Sezgin Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1381.

Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretü eşâri'l-Arab*, tah. Ali Muhammed el Becâdî, Nehdatu Mısır li't-Tebâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi, yy. ty, s.331.

Efendioğlu, Mehmet, "Muhadramûn", *DİA*, İstanbul 2005.

el-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kāsım, *Şerhü'l-kasâidi's-seb'i't-tıvâli'l-Câhiliyyât*, tah. Abdüsselâm M. Hârun, Dârü'l-Meâ'rif, Kahire 1993.

Ersöz, Muhammed, *Kur'an'ın Dil Yapısı ve Kur'an Kelimelerinin Terimleşmesi*, basılmamış doktora tezi, Erzurum 2014.

el-Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzîbu'l-Luğa*, tah. Muhammed Ivaz Mur'ib, Dâru İhyâi't-Turâsi'l'Arabî, Beyrut 2001.

el-Fâlûcî el-Eserî Ekrem b. Muhammed Ziyâde, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, tah. Ali Hasan Abdülhamid el Eserî, Dâru'l-Eseriyye/Ürdün-Dâru ibn Affân/Kahire ty.

Fayda, Mustafa, "Ahidnâme", *DİA*, İstanbul 1988.

el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, , *Kitâbu'l-Ayn*, tah. Mehdî Mahzûmî-İbrahim Semarrâî, Dâru'l-Hilâl, Kahire ty.

el-Fîrûzabâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, tah. Mektebu't-tahkîki't-turâsi fî müesseseti'r-risâle, Müessesetü'r Risâle, Beyrût 2005.

-------, *Besâiru Zevit-Temyîz fî Letâifi Kitabi'l-Azîz*, tah. Muhammed Ali en-Neccar, Lecnetü İhyai't-Türasi'l-İslamiyyi, Kahire 1992.

el-Ğalâyînî, Mustafa, *Ricâlü'l-Muallakâti'l-Aşr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1418/1998.

el-Hafâcî,İbn Sinân *Sırrü'l-fesâha*, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut 1402/1982.

el-Hâzin, Alâuddîn Ali İbn Muhammed İbn İbrahim, *Lübâbu't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl*, tah. Muhammed Ali Şahin Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, I. 652.

Hemmü, Abdülmecit *Şerhü'l Muallakati't Tis'a*, Müesseseti'l Alemi lil-Matbuât, Beyrut 2001.

İsfahânî, Râğıb, *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*, trc. Mustafa Yıldız, Çıra Basım Yayın, İstanbul 2017.

İbn Abdirabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-İkdu'l-ferîd*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah, *Târîhu Dımaşk,* tah. Amr b. Garâme el-Amravî, Dârü'l-fikr, Dımaşḳ 1415/1995.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr,* ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tûnus 1984, XXV. 227.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed el-Ğırnâtî, *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl,* tah. Abdullâh el-Hâlidî, Dâru'l-Erkâm, Beyrut 1416, II. 15.

İbn Ebî Hatim, Ebu Muhammed Abdurrahman Muhammed b. İdris er-Razi el-Münziri et-Teymi, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, tah. Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, Suudi Arabistan 1419/1998.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, *Mucemu Mekâyîsi'l-luğa*, tah. Abdusselâm Muhammed Harûn, Dar'ul-Fikr, Dımaşk 1979.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah. Sâmî b. Muhammed Selâmet, Dâru Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî, Riyad 1420/1999.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim*, eş-Şi'r ve'ş-Şuarâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2002.

-------, *Garîbi'l-Kur'ân*, Tah. Ahmed Sakr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1978, s.47.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukerrem b. Ali el- Ensârî, *Lisânu'l-Arab,* Dâru Sâdır, Beyrut 1994.

İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil, *el-Muhassas*, tah. Halîl İbrâhim Ceffâl, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut 1996.

İmruu'l-Kays, *Dîvânu İmrii'l-Kays*, Şrh. Abdurrahmân el-Mustâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2004.

el-İsfehânî, Rağıb, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, tah. Safvan Adnan ed-Dâvudî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412.

İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, trc. M.Kürşad Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul 2017.

Kapar, Mehmet Ali, "Lahmîler", *DİA,* Ankara 2003.

Kara, Ömer, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Yakınanlamlılık ve Nüans: Râğıb el- Isfahânî Örneği*, İstanbul 2009.

Kılıç, Hulusi, "Accâc", *DİA*, İstanbul 1988.

-------, "Ağleb el-İclî", *DİA*, İstanbul 1988.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an,* tah. Ahmed Berdûnî, İbrahim Itfiyyiş, Daru'l-Kutübi'l-Mısrıyye, Kahire 1384/1964.

Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *DİA*, İstanbul 1988.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri, "Selâmân", *DİA*, İstanbul 2009.

Lebîd b. Rebîa, *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, tah. Hamdû Tammâs, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2004.

el-Mahallî, Callüddin Muhammed b. Ahmed, es-Suyutî, Calalüddin Abdurrahman b. Ebibekir, *Tefsirü'l-Celaleyn*, Darü'l-Hadis, Kahire ty.

Mufaddal ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, tah. Ahmed M. Şâkir - Abdüsselâm M. Hârûn, Dâru'l-Meârif, Kahire 1361.

Muhammed Ali Dikka, *Divânu Benî Esed*, Dâru Sadır, Beyrut 1999.

Müberred, Muhammed b. Yezid, *el-Fâdıl*, Dâru'l-kütübi'l-mısriyye, Kâhire 1421h.

-------, *el-Kāmil fi'l-edeb*, tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dârü'l-Fikri'l-Arabi Kahire 1997.

Müslim, Ebu'l-Hasen Müslim b. el-Haccâc, *el-Müsnedu's-Sahîh*, tah. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru ihyâi't-turâsi'l-Arabî, Beyrut ty.

el-Mücemmau's-Sekâfî', *el-Mevsuatü'ş-şi'riyye* (CD), Abu Dabi/Birleşik Arap Emirlikleri

en-Nesefî, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, tah. Yusuf Ali Bedevi, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1419/1998.

en-Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.

Öğmüş, Harun, *Câhiliye Döneminde Araplar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

er-Râzî, Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyin, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420.

Sarmış, İbrahim, "Ebû Hırâş el-Hüzelî", *DİA*, İstanbul 1994.

Sezikli, H. Ahmet, "Abdülmuttalib", *DİA*, İstanbul 1988.

-------, "Amr b. Ma'dîkerib", *DİA*, İstanbul 1991.

eş-Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el- Gırnatî, *el- Muvâfakât*, tah. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân, Dâru İbn Affân, Mısır 1997.

eş-Şayi,Yûsuf Nedâ Abdurrahman, *Mu'cemu Lugati Devâvîni Şuarâi'l-Muallakati'l-Aşr*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1993.

eş-Şentemerî, el-A'lem, *Eşâru'ş-Şuarâu's-Sitteti'l-Câhiliyyîn*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut 1983.

Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, el-Asru'l-câhilî, Dâru'l-Maârif, Kahire 1960.

Şeyho, Luvîs, *Şuarâü'n-Nasrâniyye*, Dârül-Meşrik, Beyrut 1991.

eş-Şuarâü'l-Hüzaliyyin, *Divânul-Hüzeliyyin*, tah. Muhammed Mahmûd Şankîtî, Daru'l-Kavmiyye li't-Tıbâati ve'n-Neşr, Kahire 1965.

et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiul-Beyan fi Tevilil-Kur'ân*, tah. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetür-Risale, Beyrut 1420/2000.

Tarafe b. el-Abd, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*, tah. Mehdî Muhammed Nâsıruddîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

et-Tebrîzî, el-Hatîb, *Şerhu Divân-ı Antere*, tah. Mâcid Tırâd, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1992.

-------, *Şerhu Dîvâni Hamâse*, Dâru'l-Kalem, Beyrut ty.

Teebbeta Şerran, *Dîvânu Teebbeta Şerran ve Ahbâruhu*, tah. Alî Zulfikâr Şâkir, Ğarbu'l-İslâmî, Beyrut 1984.

Tüccar, Zülfikar, "Şemmâh b. Dırâr", *DİA*, İstanbul 2010.

-------, "Semev'el el-Ezdî", *DİA*, İstanbul 2009.

Tülücü, Süleyman, "A'şâ, Meymûn b. Kays", *DİA*, İstanbul 1991.

-------, "Lebîd b. Rebîa", *DİA*, Ankara 2003.

-------, "Muallakât", *DİA*, İstanbul 2005.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî, *et-Tefsîru'l-Basît*, tah. Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûd, Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, Câmiati'l-İmâm Muhammed b. Suûdü'l-İslâmiyye, yy.1430.

Yaltkaya, Şerafeddin, *Yedi Askı*, Büyüyenay yayınları, İstanbul 2018.

Yaman, Ahmet, "Sulh" *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII. 485-489.

Yavuz, Mahmut, *Kur'an ve Şiir*, Fecr Yayınları, Ankara 2019.

ez-Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed, *Şerhu'l-Muallakâti's-seb'a*, Dârü İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 2002.

ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, tah. Komisyon, Dâru'l-Hidâye, yy. , ty.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl, *Meâni'l-Kur'ân ve irâbüh*, tah. Abdülcelîl Abduh Şelebî, Alemü'l-Kutüb, Beyrut 1988.

ez-Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2006.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Umer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1407/1987.

-------, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Esâsü'l-Belâğa*, tah. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, Dâru'l İlmi li'l-Melayîn, Beyrut 2002.

Züheyr b. Ebî Sülmâ, *Şi'ri Züheyr b. Ebî Sülmâ*, Şrh. A'lem eş-Şentemerî, tah. Fahreddin Kabâve, Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, Beyrut 1400/1980.

ÖZET

Kur’an ve Tefsir literatürünü esas alan “Cahiliye Şiirinde ve Kur’an’da “AHD” Kelimesi” isimlibu çalışma,ahid kelimesini delalet ettiği anlamlar bağlamında, nüzul öncesi dönemin dili ile Kur’andili arasında mukayese ederek incelemekteve giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş kısmında ahid kelimesinin klasik Arapça sözlüklerde zikredilen anlamlarına yer verilmektedir.

Birinci bölümde ahid kelimesinin çeşitli türevleriyle birlikte,cahiliye şiirinde ifade ettiği anlamlara değinilmektedir.

İkinci bölümde ise ahid kelimesinin Kur’an’da delalet ettiği anlamlara işaret edilmektedir.

Sonuç bölümünde deahid kelimesinin delalet ettiği anlamlar itibariyle cahiliye şiiri ile Kur’an arasında nasıl bir anlam değişmesi yaşadığı veyakelimenin nasıl bir boyut kazandığı anlatılmaktadır.

ABSTRACT

This study titled " 'AHD' in the Jahiliyya Poems and The Qur'an" and based on the Qur'an and the comment science's literature (Tefsir's literature) examines the word "Ahid" in the context of its meanings by compering The Qur'an language with the language of the pre-nuzul period in an introduction, two parts and the result sections.

The introduction contains the meanings of the word "Ahid" mentioned in the classic Arabic dictionaries.

In the first chapter, the meanings expressed in the ignorance poetry (Jahiliyyah poetry), along with various derivatives of the word "Ahid", are mentioned.

In the second part, it is pointed to the meanings that the word "Ahid" refers to in the Qur'an.

The result section deals with the semantic change of the word "Ahid" between Jahiliyyah poetry and the Qur'an or which dimension it has taken on, according to the meanings that it refers to.